

ESRA AKBALIK MUSTAFA ARSLANTUNALI ÇAĞATAY ÇOKER ORAL ÇALIŞLAR ATILLA DİRİM TURGAY FİŞEKÇİ
ŞENOL KARAKAŞ ABDULHALİM KARAOSMANOĞLU FERHAT KENTEL ARIFE KÖSE DİLEK KURBAN RONI
MARGULİES ZAKARYA MİLDANOĞLU BASKIN ORAN CENGİZ ÖZDEMİR ELİF KEVSER ÖZER İRVİN CEMİL SCHİCK
UĞUR TANYELİ MARK THOMAS TOLGA TÜZÜN AYDIN UĞUR TALÂT ULUSOY CEMAL YARDIMCI TOLGA YILDIZ

ALTUŞT

14/
OCAK
MART
2015

8
TL
KDV DAHİL

**ZAKARYA MİLDANOĞLU
İLE SÖYLEŞİ**

SOYKIRIMI NE ZAMAN NASIL ÖĞRENDİM?
Ferhat Kentel, Ahmet Uğur, Dilek Kurban, İrvin Cemil Schick

► **ARIFE KÖSE:**
ORADA BİR
LAİKLİK VAR
UZAKTA

► **RONİ MARGULİES:**
ATATÜRK'ÜN
KADINLARI

► **MUSTAFA
ARSLANTUNALI:**
EVRİMİ ANLAMAK
NİYE ZOR?

► **ATILLA DİRİM:**
ZOMBİLER
KAZANACAK

14/ Ocak Mart 2015

ISSN: 2146-448

Z Yayıncılık ve Tanıtım Hizmetleri Ltd. Şti.

Adres

Serasker Cad. No: 88-90
Nergiz Apt. Kat: 3 – Kadıköy / İstanbul
(555) 637 24 50
www.altust.org
bilgi@altust.org

Sahibi

Ozan Tekin

Sorumlu Yazışleri Müdürü

Burak Demir

Reklam Sorumlusu

Özdeş Özbay

(533) 447 97 09

Görsel Tasarım ve Uygulama

Gül Dönmez

Baskı

Görsel Dizayn Ofset
Atatürk Bulvarı, Depo İş Merkezi,
A5 Blok, 4. Kat, No: 405
İkitelli OSB, Başakşehir/İstanbul
Tel: +90 (0212) 671 91 00

Baskı Öncesi Hazırlık ve Teknik Koordinasyon

Punto Baskı Çözümleri Tic. Ltd. Şti.
Halaskargazi Cad., Siat Kuran İş Merkezi, No. 145, Kat 5, Şişli, İstanbul.
Tel: 0212 – 231 3067 (pbx)
www.puntops.com

Ulusal süreli yayın,
Üç ayda bir yayınlanır.

Genel Dağıtım **PUNT**

YAZI KURULU :

Ferda Keskin, Ferhat Kentel,
Mustafa Arslantunali, Neslihan Şık, Özden Dönmez, Roni Margulies,
Sinan Özbek, Tolga Tüzün, Ümit İzmen

DANIŞMA KURULU:

Arus Yumul, Avi Haligau, Behçet Çelik,
Bülent Somay, Dilek Kurban,
Eren Keskin, Hayko Bağdat, Işın Eliçin,
İrvin Cemil Schick, Kerem Kabadayı,
Nabi Yağcı, Nil Mutluer, Ömer Madra,
Rağıp Zarakolu, Selim Deringil,
Semih Gümüş, Yalçın Ergüdoğan

GÜNCEL

- 3** Yeni Yıla Girerken
Roni Margulies
- 4** AKP Aklandığını Sanıyor
Şenol Karakaş
- 5** Avrupa'nın Radikal Partileri
Mark L Thomas
- 8** Orada Bir Laiklik Var Uzakta
Arife Köse

TÜRKİYE SİYASETİNDEN SAHNELER

- 10** Devrin Bölücü Teröristleri
Mason Pusuda
Yeşil Başkent, Beton Başkent
Fenerbahçe mi Büyük, Silahlı
Kuvvetler mi?

KEMALİZM VE KADIN

- 12** Atatürk'ün Kadınları
Roni Margulies

SOYKIRIMIN YÜZÜNCÜ YILI

- 15** Hrant Dink'in Ardından
Düşünülenler
Çağatay Çoker
- 18** "1915'ten Sonra Bitmiştir Bu İş"
Zakarya Mildanoğlu ile Söyleşi
- 27** Varlığımız Türk Varlığına Armağan
Olsun
Tolga Tüzün
- 22** ERMENİ SOYKIRIMINI NE ZAMAN
NASIL ÖĞRENDİM?
- 23** Ferhat Kentel
- 24** Aydın Uğur
- 25** Dilek Kurban
- 25** Oral Çalışlar
- 26** İrvin Cemil Schick
- 26** Baskın Oran

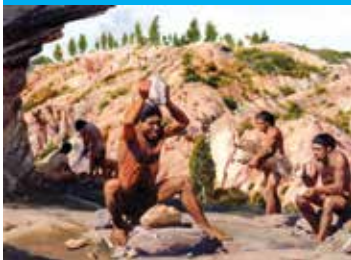
BİNA, MEKÂN ve İKTİDAR

- 30** Politika mı Mimarlık Üretir?
Mimarlıkla Politika mı Üretilir?
Uğur Tanyeli
- 34** Çok Boyutlu Bir Temsil Aracı
Olarak Mekân/Yer
Esra Akbalık
- 37** İktidar-Mekân İlişkileri ve Ak-Saray
Cengiz Özdemir
- 40** Rak Rak Raki, Yaktın Bizi TOKİ
Elif Kevser Özer
- 43** İzmir'in Esir Han'ı
Talât Ulusoy

İNSANIN TARİHİ

- 45** Neolitik Devrimin Koşulları
Tolga Yıldız
- 50** Evrimi kavramak neden bu kadar zor?
Mustafa Arslantunali

- 54** Yazko Edebiyat Yılları
Turgay Fişekçi

- 55** Daha Çok İhlal!
Cemal Yardımcı

- 58** Malevich Londra'da

TELEVİZYON

- 60** Black Mirror ve Foucault'nun
Büyük Kapatılma'sı
Abdulhalim Karaosmanoğlu
- 62** Zombiler Kazanacak
Atilla Dirim

BU YIL KİM KAZANACAK?

Roni Margulies

Türkiye’de tüm muhalif kesimler 2014’ten moral bozukluğuyla çıktı, 2015’e karamsarlıkla giriyor. Geçtiğimiz yılın AK Parti için sonun başlangıcı olması beklenebilirdi. Olmadı.

Hükümet 2013 Haziran’ından, yani Gezi olaylarından beri bir krizden diğerine savruluyordu. Gezi’yi yolsuzluk dosyaları izledi. Ardından Soma katliamı yaşandı. Sonra bir dizi önlenabilir işyeri kazasında düzinelere işçi öldü, her kazada hükümetin ve bakanlıkların etkisizliği ortaya çıktı, işyeri sahiplerinin hükümete yakın olduğu anlaşıldı. Sonbaharda hükümetin duyarsızlığı çözüm sürecini çökmenin eşiğine getirdi. Yırca’da zeytin ağaçlarının kesilmesi ve köylülerin başına gelenler toplumda infial yarattı. Ve tüm bu süreç boyunca, yolsuzlukla suçlanan (ve halkın büyük çoğunluğunun gözünde suçları sabit olan) dört eski Bakan’ın Yüce Divan’a gönderilip gönderilmeyeceğinin Meclis’te tartışılması gün gün yaklaşıyordu.

Ve AK Parti bütün bu krizlerden (şimdilik) sıyrılarak yeni yıla girdi. Üstelik, yolsuzluğu belgeleyenler hallaç pamuğu gibi atıldı, suçlayan durumundan çıkıp suçlu durumuna düştüler, “silahlı terör örgütü” kurmuş oldukları çıktı ortaya! Yolsuzluk yaptıkları belgelenenlere ise hiçbir şey olmadı. Ne o dört Bakan’a, ne çocuklarına, ne dönemin Başbakan’ına, ne de hükümete. Dahası, o Başbakan bir de Cumhurbaşkanı oldu!

Üstelik, hükümetin bu yıl dördüncü genel seçimlerini kazanaacağı da kesin gibi görünüyor.

Muhalefet böyle olursa...

Hükümetin bu “durdurulamaz” görünümü, kendini sosyal demokrat sanan milliyetçilerle kendini sosyalist sanan ulusalcıların “Bu halk aptaldır” inancını

pekiştiriyor, halkın niye her şeye rağmen AK Parti’yi desteklemeye devam ettiğini anlamaya çalışmaları bile mümkün olmuyor. AK Parti seçmeninin “Bu hükümet düşerse durumumuz daha da kötü olur” düşüncesinin nedenlerini merak bile etmiyorlar.

Bu hükümet, seçildiği günden itibaren darbe planlarıyla, partiyi kapatma girişimleriyle, Cumhuriyet mitingleriyle karşı karşıya kaldı. Uygulamak istediği politikaları hemen uygulamaya başlayamadı; önce kendisini devirmek isteyenlerle uğraşmak zorunda kaldı. Muhalefet ise “Eyvah, şeriat geliyor”, “Ah, kahraman generallerimizi hapse atıyorlar”, “Yaşasın Mustafa Kemal!” şeklini aldı. Bu muhalefet tarzı hükümetin desteğini iyice pekiştirdi, konumunu iyice sağlamlaştırdı. Üst/orta sınıfın Kadıköy, Çankaya ve İzmir’den yükselen bu muhalefeti izleyen ve memleketin geri kalanında yaşayan nüfus, “Ulan,” diye düşündü, “muhalefet buysa, ben muhalif değilim. Ve üstelik bu muhalefete karşı bu hükümeti her koşulda desteklerim. İster yolsuzluk yapsın, ister başka bir şey. Beni bidon kafalı gerici olarak görenlerin iktidarına dönmek istemiyorum.”

Bu sağlam konuma ulaştığı ândan itibaren, hükümet rahatladı, devrilme korkusunu üzerinden attı, aslına rücu etti ve normal politikaları doğrultusunda

davranmaya başladı. İlk döneminde yapmak isteyip de yapamadıklarını yapabilir hâle geldi, dünyanın her yanındaki her muhafazakâr, sağcı partinin yaptıklarını rahatça yapar oldu: Memleketin tüm yeşil ve boş alanlarını büyük sermayenin hizmetine sunmak, yoksul insanların yaşadığı kentsel bölgeleri boşaltıp inşaat sektörüne teslim etmek, bunları yaparken kendi ceplerini ve taraftarlarının ceplerini doldurmak, bunlara itiraz edenlerin üzerine polisi ve jandarmayı salmak, muhaliflerin hepsini vatan haini, paralel, marjinal diye damgalayıp cezavine tıkmak...

Tabana odaklanmak

Muhalefetteki moral bozukluğu, hükümetin bu “yenilmez” haline bakıp toplumdaki direniş havasına, tabanda gelişen hareketliliğe bakmamaktan kaynaklanıyor.

Oysa, 2014’ün iki önemli direniş odağı gelişmeye başladı. Biri, Soma’da başlayan ve inşaat işçileriyle, başka madenlerle devam eden işçi cinayetleri. Ve bunların yol açtığı direnişler. İkincisi, Yırca’da 6000 zeytin ağacının bir şirket tarafından kesilmesiyle en simgesel ifadesini bulan doğa katliamları. Ve bunların yol açtığı direnişler.

İşçi direnişleri de, doğa katliamı direnişleri de elbette daha önceki yıllarda da oluyordu, fakat

2014’te çoğaldıklarını, yaygınlaştıklarını, geçmişten farklı oldukları açık. Bu direnişlerin henüz ciddi zaafı var. Kopuk kopuk, ayrı ayrı direnişler; henüz genelleşmiyorlar, birleşmiyorlar.

Özellikle işçi sınıfındaki kıpırdanma büyük ölçüde örgütsüz. Sendikalaşma oranı çok düşük, sendikalar zayıf ve bölünmüş. Ama bu zaafı aşmaya başlanırsa, AKP hükümetini tehdit edecek güç bu hareketlenmenin içinden doğacaktır; parlamentodan, CHP’den, Cemaat’ten değil.

Odaklanmamız gereken, hükümetin güçlü görünümü değil, seçimlerden çıkacak sonuçlar değil. Birincisi, yukarıda sözü geçen direniş kıpırdanmaları. Bunları bir araya getirmek, ölümlerin de doğa katliamlarının da kapitalizm ile ilişkisini vurgulamak, işyerlerinde sendikalaşmayı geliştirmek, örgütlülüğü yükselmek. İkincisi, Kürt hareketine Batı’dan el uzatacak, destek olacak bir barış hareketi yaratmak için çalışmaya devam etmek. Üçüncüsü, Ermeni Soykırımı’nın yüzüncü yılında bu konunun gündemden hiç düşmemesini sağlamak, hükümetin Soykırım’ı tanıması ve özür dilemesi için mücadele etmek. Dördüncüsü de, bütün bunları daha etkili, daha kazanımlı bir şekilde yapabilmek için yeni ve kitlesel bir muhalefet hareketi yaratma çabalarına devam etmek. ▼

AK PARTİ AKLANDIĞINI SANIYOR!

Şenol Karakaş

Meclis Soruşturma Komisyonu 5 Ocak'ta yolsuzluğa bulaşan AK Parti'li bakanların Yüce Divan'a gitmesine gerek görmedi. Yanlış anlaşılmasın, komisyondaki AK Parti üyeleri çoğunluk güçlerini kullandılar.

Bakanlar şimdi rahat. Bir de Meclis Genel Kurulu'nda durumları tartışılacak. Kuşkusuz Meclis'teki AK Parti çoğunluğu bütün Bakanları aklayacak.

Fakat, klişe tabiriyle, bu zafer AK Parti açısından bir Pirus zaferi olacak. AK Parti artık yaralı bir partidir. Yola çıkışında karşısında mücadele edeceği 3Y'nin üçünde de bugüne kadar tanık olduğumuz tüm merkez ve iktidar partilerinin içine düştüğü vahim pozisyona düşmüş vaziyettir. 3Y ile, yani yolsuzluk, yoksulluk ve yasaklar ile mücadelede geriye, sloganın kendisinden başka bir şey kalmadı.

İki veri yeter bunun için. Biri, Küresel Refah Raporu'ndan: Rapora göre, Türkiye'de 2000 yılında refahın yüzde 67'sini elinde bulunduran en zengin yüzde 10'luk kesimin payı, 2014'te yüzde 78'e yükseldi. Hükümet asgari ücreti yükselte yükselte 950 TL'ye yükseltti. Asgari Ücret Tespit Komisyonu'na rapor veren TÜİK, bir kişinin asgari geçimi için 1.424 lira 70 kuruşa ihtiyacı olduğunu bildiriyor.

İkinci veri ise yasaklarla ilgili: 2010 referandumunda elde edilen kısmî özgürlükler, AK Parti liderliğini giderek daha fazla rahatsız etmeye başladı. Özellikle yargı alanında referandumdan sonra yapılan değişiklikleri yolsuzluk dosyalarının ardından şiddetle eleştiren Erdoğan şunları söylemişti: "Burada bir yanlış yaptık. Nedir o yanlış? HSYK,

onu da yargılayan, denetleyen bir mekanizma vardı. Biz dedik ki demokrasinin gereğini yapalım ve millete gittiğimizde Adalet Bakanlığı'nın elinde olan bu yetkiyi kalktık devrettik. Orada yanlış yapmışız." Bu açıklama 17 Aralık'tan beri toplumu kasan ve özgürlükleri kısıtlama yönünde eğilim gösteren hükümetin dönüm noktalarından biri.

3Y'nin sonuncu amacı ise yolsuzlukla mücadeleydi. Erdoğan'la oğlu Bilal arasındaki şu konuşma, AKP'nin bu mücadelede geldiği noktayı gözler önüne seriyor. Konuşma şöyle:

"R.T.E: Sabah operasyon yaptılar, bu Ali Ağaoğlu, Reza Zarrab, bizim Erdoğan'ın oğlu, Zafer'in oğlu, Muammer'in oğlu filan, bunların şu anda evlerinde arama yapıyorlar.

B.E: Evet.

R.T.E: Şimdi diyorum ki, senin evinde ne var ne yok. Sen bunları bir çıkar, tamam mı?

B.E: Bende ne olabilir baba, senin para var kasada.

R.T.E: Onu diyorum işte. Ben şimdi gönderiyorum kardeşini. O bilgiler onda var, tamam mı, abinle konuş, amcanla konuş, o da aynı şekilde çıkarsın,

eniştenle konuş, o da.

B.E: Ne yapalım bunları baba, nereye koyalım?

R.T.E: Belirli yerlere, oralara şey yapın.

B.E: Berat'ta da var.

R.T.E: Onu söylüyorum işte, şimdi bir araya gelin; amcanı da al, Ziya eniştede var mı yok mu, bilmiyorum da, tamam mı, Burak Abi'ne de hemen şey yap."

Böylece AK Parti'nin 3Y'sinin sonuncusu da çökmüş oldu. Yolsuzluklarla mücadele vadedinden, bizzat yolsuzluk yaparak, görevi kötüye kullanarak gelir elde edenlerin partisine dönüştü AK Parti.

Yolsuzluk dosyasının açığa çıkacağını Erdoğan çok önceden, başından beri, yolsuzluklara tepeden tırnağa bulaştıkları andan itibaren biliyordu. "Kızlı-erkekli" tartışmasının sızdırıldığı, Hakan Fidan hakkında soruşturma yapılmak istendiği günlerde Erdoğan da hazırlıklarını yapmaya başlamıştı. Hazırlıkların ilk aşaması, süren Balyoz, Ergenekon ve 28 Şubat davalarını sulandıranlarla zımnî bir ittifak yapmaktı. 28 Şubat davası tutuklama dalgalarıyla ilgili, "Bir dalga, iki dalga, üç

dalga, dört dalga filan, bunlar toplumun huzurunu doğrusu kaçırıyor. Bu dalgalar böyle arka arkaya geldikçe, o dalgalarda kusura bakmasınlar ülke boğulur..." açıklamasını yapmıştı. Bu, Türkiye'nin gerçek darbecilerine uzatılan en önemli zeytin dalıydı.

Arkasından Gezi süreci geldi. O günlerde herkes birbirine soruyordu, "Erdoğan neden bu kadar sert?" diye. Gerçekten de Gezi eylemlerinin başından itibaren, Bülent Arınç ve dönemin Cumhurbaşkanı Gül "mesajı aldık" dese de, Afrika gezisi dönüşünde Erdoğan savaşa başlamıştı bile.

Sonu Yüce Divan'la bitme ihtimalini içeren bir savaşa girdi, ama hükümete oy veren yoksulları, "sonu darağacında bitecek bir darbe sürecine direnen kahraman" motifi etrafında birleştirmeyi başardı.

Şimdi Erdoğan, zafer kazanmış görünüyor. Emin olalım ki, dört Bakan'ın Yüce Divan'a gitmesini engelleyen hukuksuzluk bizzat Erdoğan tarafından yönetilmiştir. Böyle süreçlerde "çorap söküğü teorisini" bilecek kadar deneyimli bir siyasetçi Erdoğan.

Ama sanırım asla öğrenemeyeceği bir şey var: Kitlelerin ruh halinde ânlık yaşanabilen sert değişimler. O sert değişim yaşadığında, önemli bir kesimi hükümete oy veren yoksullar Bilal Erdoğan'ın "Bende ne olabilir baba, senin para var kasada" cümlesini hatırlayacaktır.

Dokuz milletvekili, 339 milletvekili hükümeti aklamış olabilir. Kitlelerin nezdinde aklanmadılar ve yakın zamanda kitleler yolsuzluğun bu kadar kolay aklanmayacağını hükümete hatırlatacaktır. ▼

AVRUPA'NIN RADİKAL PARTİLERİ

Mark L Thomas

Geçtiğimiz aylarda Avrupa solunun önündeki büyük fırsatlara –ve büyük sınavlara– işaret eden bir dizi dikkat çekici anket yayınlandı. Yunanistan'da 2012'de seçimleri kazanmaya yaklaşan radikal sol parti Syriza, iktidardaki Yeni Demokrasi partisinin yüzde 5-10 önüne geçti. İrlanda Cumhuriyeti'ndeki bazı anketlere göre Sinn Féin burun farkıyla hem iktidardaki Fine Gael partisini, hem de bir zamanlar İrlanda kapitalizminin başat partisi olan Fianna Fail'i geçmiş durumda.

Ama hepsinin içinde en çok göze çarpan Kasım ayı başında İspanyol *El Pais* gazetesinin yaptığı bir ankete göre Podemos'un yüzde 27,7 ile hem ana muhalefet PSOE'nin, hem de iktidardaki muhafazakâr Halk Partisi'nin önüne geçmesi oldu. Ay sonunda yapılan başka bir anket Podemos'un oylarını daha bile fazla, yüzde 28,3 olarak gösterdi. Syriza (ya da en azından ana

bileşeni olan Synaspismos) ve Sinn Féin yirmi yıllık partiler, ama Podemos 2014'ün başında kurulmuştu.

Podemos'un yükselişi füze gibi oldu. Mayıs ayında yapılan Avrupa Birliği Parlamentosu seçimlerinde, düşük vergi bölgelerinin ortadan kaldırılması, güvence altına alınmış asgari bir ücret ve emeklilik yaşının 60'a indirilmesi taleplerini öne süren bir programla 1,2 milyon oy alarak beş milletvekili çıkardı.

Ekim ayının ortalarında yaklaşık 8.000 aktivist Podemos'un "yurttaş meclisi"nin açılışı için Madrid'de bulunan devasa Palacio Vistalegre salonunu doldurdu. Toplantıya 150.000 kişi de internet üzerinden katıldı. Şimdi Podemos'un –tüm İspanya'da meydanları işgal eden Öfkeli hareketinin hatırlatan şekilde; bazen kamusal alanlarda– zaman zaman kitlesel toplantılar yapan 1.000 yerel birimi var.

Podemos'un yükselişi tüm

Avrupa'da görülen daha geniş bir eğilimin en net ifadesiydi. Onyıllardır süren ve şimdi kemer sıkma politikalarıyla birleşen neoliberalizm tüm Avrupa'da siyasî kutuplaşmaya ve parçalanmaya yol açtı. Milyonlarca işçi ve genç için hayattaki temel varsayımların erozyona uğraması, eski siyasî düzene olan desteğin altını oyuyor.

Bu siyasal kırılma süreci eşitsiz geliyor, bazı ülkelerde diğerlerinden çok daha hızlı, ancak hemen hemen hiçbir yer bundan tamamen muaf değil. Sol bu karmaşadan kazançlı çıkmaya çalışan tek güç değil. İrkçi sağ da geleneksel siyasal yapılarla ilgili yanılsamaların ortadan kalkmasını istismar etmeye çalışıyor. AB seçimlerinde Marine Le Pen'in faşist Ulusal Cephe'si Fransa'da, ırkçı Danimarka Halk Partisi Danimarka'da ve UKİP İngiltere'de birinci oldular. Avrupa hızla kutuplaşıyor ve bu durum hem korkunç tehlikeler hem de fırsatlar ortaya çıkarıyor.

İstikrarsızlık

Hayatını 2011'de kaybeden İrlandalı siyaset bilimci Peter Mair, ölümünden sonra basılan *Ruling the Void* (Boşluğa Hükmetmek) kitabında seçimlerdeki katılım oranına ve bir zamanlar başat olan partilerin üye sayılarındaki düşüşe bakarak "Batı demokrasisinin içinin boşalmasına" şahit olduğumuzu savunuyordu. Giderek daha çok oy bir seçimden diğerine partiler arasında gezinirken seçimlerdeki istikrarsızlık da artıyor. Mair'in birlikte çalıştığı araştırmacılardan Ingrid van Biezen, kıtanın yerleşik demokrasilerindeki siyasî partilerin üye sayısının 1980'den bu yana yaklaşık olarak yarıya indiğini tahmin ediyor.

Geleneksel partilere olan destekte böylesi bir erozyon, tüm egemen sınıflar için tehlikeli bir zamandan geçtiğimiz anlamına geliyor. İşçilerin çoğunluğu çoğu zaman kapitalist sistemi kabul eder, ya da en azından ona tahammül eder, çünkü hiçbir

alternatif mümkün gözükmez. Liberal demokratik bir yapı insanlara kendi hayatları üzerinde bir nebze kontrol sahibi oldukları hissini verir ve sistemin şu ya da bu tarafı konusundaki şikâyetler genelde siyasî partilerin rekabetçi etkileşiminde soğurulur. Bu tahammülün zayıflaması aşağıdan gelen öfke patlamalarının zapt edilmesini zorlaştırır.

Kapitalist sınıfın eski yönetim şeklinde yaşanan kriz; bir taraftan işçi sınıfının çıkarlarını daha güçlü bir şekilde ifade edip kapitalizme karşı genel bir meydan okumaya dönüşebilecek bir gelişme yaratmak isteyen, diğer taraftan milliyetçiliği ve ırkçılığı beslemeye çabalayıp krize karşı otoriter çözümler arayışında olan zıt uçlarda yeni güçlerin ortaya çıkması için alan açıyor.

O halde temel sorun, Avrupa'nın çoğunda siyasal düzeni sarsan krize, gerici değil ilerici bir çözüm getirmeyi başarabilmek için ne tür bir sola ihtiyaç duyulduğudur.

İrlanda, Yunanistan ve İspanya'da önümüzdeki 18 ay içinde genel seçimler olacak. Yunanistan'da eğer hükümet Şubat ayındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde mecliste oy verecek 180 milletvekili bulamazsa önümüzdeki yıl yapılacak olan seçimler daha erkene çekilebilir. Syriza birkaç ay sonra kendisini iktidarda bulabilir.

Bu durum radikal sol güçlerin önümüzdeki dönemde muhtemelen büyük sınavlarla karşı karşıya kalacağı anlamına geliyor. Avrupa'da yükselen sol güçler hangi stratejileri uygulamaya çalışıyor? En uygun tanım, sol reformizm. Diğer bir ifadeyle, var olan devleti kullanarak piyasanın ve büyük şirketlerin dizginlenmesiyle işçiler için kazanım elde edilebileceği düşüncesinin biraz daha radikal bir şekli.

Ancak Syriza'yı destekleyenlerin pek çoğu, özellikle uluslararası alandaki yandaşları, bu iddiayı reddedecektir. Syriza'nın eski 'reform ya da devrim' ikileminin ötesine geçtiğini ve "sol bir hükümet" in kemer sıkma

politikalarına ve eşitsizliğe karşı gerçek bir meydan okumanın önünü açabileceğini savunacaklardır.

Örneğin, Kanadalı Marksist Sam Gindin geçen yıl Syriza'nın "radikal reformlara" bağlılığını övüyordu. "Yüzyılımızın sorunu reform ya da devrim ikilemi değil, bundan ziyade arkalarında hangi tür halk hareketlerinin olduğu, hangi tür reformların hangi tür mobilizasyonları kullanarak başka yerlerde de benzer gelişmelere ilham verebileceği, hangilerinin kapitalizmin basınçlarına dayanacak kadar devrimci olduğu sorusudur."

Ancak böyle formülasyonlar, 20. yüzyılın olduğu kadar 21. yüzyılın kapitalizmini de şekillendiren acımasız gerçekleri dikkate almaktan kaçındıkları için tehlikeli.

Sol bir hükümet "saygınlığını" ve "yönetebilme yeteneğini" kanıtlaması için medya, devlet aygıtı ve büyük sermaye tarafından muazzam bir basınç altına alınacaktır. Bu hükümet, kapitalist üretimi ve toplumu korumanın zorunluluğuna göre hareket eden, seçilmemiş hiyerarşiler olarak kalan bu kurumlardan hiçbirisi üzerinde gerçek bir kontrole sahip olmayacaktır.

Yunanistan'da Haziran 2012

seçimlerinde Syriza birinci çıkmış gibi gözüktüğünde, aynı güçler devasa bir şantaj kampanyası başlatarak, Syriza iktidara gelirse ekonomiyi çöküşe götürmekle tehdit etti. Eylül ayında İskoçlar bağımsız bir devlet için oy kullanacakmış gibi gözüktüğünde İngiltere'de de benzer bir "korku projesi"nin tırmandırıldığını gördük.

Seferberlik

Sol bir hükümet iktidara geldiğinde bu tür basınçlar daha da artacaktır. Seçilmemiş iktidar blokları ya her türden radikalizm belirtisini parçalamaya çalışacak (1966-70'te ve 1974-79'da İngiltere'de İşçi Partisi hükümetlerinde, Fransa'da 1981-83'te François Mitterand'ın ilk Sosyalist Parti hükümetinde olduğu gibi) ya da, gerekirse, kapitalizmin çıkarlarını tehdit eden herhangi bir sol hükümeti devirmek için güçlerini seferber edecektir (Salvador Allende'nin 1970'lerin başında Şili'de sosyalist reformist hükümetinin kaderi gibi).

Şimdiden, iktidarın yakın olduğunu gören Syriza'nın bu basınçlar karşısında sağa kayıyor olduğunun işaretleri var. Neoliberalizmin ateşli savunucusu *Economist* dergisinin birkaç hafta önce yazdığı gibi, "Syriza'nın 40 yaşındaki lideri Alexis Çipras Berlin'deki Alman hükümetiyle

ve Brüksel'deki AB liderleriyle köprüler inşa ediyor... Avrupalı yetkililer, onun artık 2012 yılında eğer iktidara gelirse 'barbarca memorandum'u yırtıp atacağını söyleyen uzlaşmaz delifışek olmadığını belirtiyor. Bay Çipras sessizce potansiyel yatırımcılara Yunanistan'a yurtdışından para getirmek konusunda güven vermeye çalışıyor, Syriza iktidara geldiğinde Yunanistan'ın avro bölgesinin iş dünyasına dost ülkelerinden biri olacağını söylüyor."

Yakın zamanda *Financial Times* gazetesinde yayınlanan bazı yazılar da egemen sınıfın bazı kesimlerinin yeni sol güçlerle birlikte çalışabileceklerine inandıklarını gösteriyor. Gazetenin köşe yazarı Wolfgang Munchau Syriza'nın ve Podemos'un kamu harcamalarının artırılması ve borçların yeniden müzakere edilmesi çağrılarını övüyor ve bunun Avrupa'nın "nükleer bir kışın ekonomik karşılığına" sürüklenmesinin tek gerçekçi alternatifi olduğunu yazıyordu. Aynı gazetenin bir başyazısı ise Die Linke'nin doğu Alman eyaleti Thuringia'yı alarak ilk bölgesel hükümetini kazanmasını hoşnutlukla karşıladı.

Böylesi bir işbirliği tümüyle pürüzsüz bir şekilde de gerçekleşmiyor ama. Bu yüzden *Financial Times* "Die Linke güven kazanmak

için gerçekçi olmayan dış politikasıyla ekonomi politikasını revize etmelidir” diye yazıyor. Yani parti Alman ve Avrupa sermayesinin güvenini kazanmak için antikapitalizmi ve NATO’ya olan muhalefeti bırakmalıdır.

Syriza reform ve devrim üzerine yapılan eski sol tartışmanın ötesine geçmiş bir yapı olarak sunuluyorken, Podemos’un liderliği çoğu zaman partiyi sol ve sağ kavramlarının tamamıyla ötesinde olarak tanımlıyor. Toplumdaki ana ayrışmanın sosyalistler ve muhafazakârlar arasında değil, bir yanda halk ile, diğer yanda 1978’deki liberal demokrasiye geçişin ardından İspanya’yı yöneten yozlaşmış siyasî “kast” arasında olduğunu savunuyorlar.

Kendisini solda tanımlayanlardan daha geniş kitlelere uzanma ve seslenme çabasının, Podemos’u İspanya Sosyalist İşçi Partisi (PSOE) ve Komünist Partisi’nin başarısız olmuş parlamenter reformizm geleneğinden ayırtmaya çalışmanın bazı gerçek avantajları var. Ama aynı zamanda kapitalist toplumun gerçek doğası ve sınıf ayrımının devam eden merkezî önemi konusunda net olmak gerekiyor. Siyasetçiler, medya ve bankacılar arasındaki yozlaşmış bir ilişki ağıyla “siyasî kast” çok daha geniş bir kapitalist iktidar yapısının sadece en görünür kısmını oluşturuyor.

Zorunluluk

Bu yüzden Podemos sözcülerinden Carolina Bescansa, iş çevrelerinin çoğunluğundan “kıymetli ve düzgün” insanlar olarak bahsedip muhtemelen onların

yozlaşmış politikacılara karşı mücadelede müttefikler olabileceğini öneriyor. Ancak sorun patronların iyi ya da kötü insanlar olması değil, eğer sonunda satın alınmak veya batmak istemiyorsa kapitalistleri kendi çalışanlarını sömürmek durumunda bırakan yapısal zorunluluktur. İşçiler için gerçek kazanımlar elde etmeyi amaçlayan her ciddi mücadele, sermayeyle işbirliğini değil, onunla karşı karşıya gelmeyi gerektirir.

Podemos’un Madrid’li genç bir akademisyen olan Pablo Iglesias etrafında toplanmış olan çekirdek liderliği, Latin Amerika solundan ve özellikle Venezuela’daki Hugo Chavez ile Ekvador’daki Rafael Correa’dan çok etkileniyor. Ancak ikisinin de alamet-i farikası reformlar gerçekleştirmek için kapitalist toplumun mevcut kurumlarını kullanmaktır.

Hem Syriza hem Podemos devasa bir aşağıdan radikalleşme dalgasının yansımaları, ancak aynı zamanda yukarıdan gelen basınca da maruz kalıyorlar. Her ikisi de hükümet olmaya yaklaştıkça merkezî liderliğin otoritesini artıran daha merkezileşmiş iç yapılar yaratmaya başladı.

Çoğu zaman devrimcileri ve reformistleri bir araya getiren “geniş sol parti” olarak sunulan Syriza’nın 2013 konferansında, bileşenlerinin dağıtılması ve bir koalisyonundan tek bir partiye dönüşülmesi kararı alındı. Syriza içerisindeki sol, bunun liderliğin muhalif gruplar üzerindeki kontrolünü artıracaklarını savundu ama yenilgiye uğradı. Aynı konferans parti başkanının (Çipras) merkez komite tarafından değil parti

konferansı tarafından seçilmesi ni de onayladı.

Podemos’un Yurttaş Meclisi’ndeki temel tartışmalardan biri de iç örgütsel yapılar hakkında. Geleneksel partilerin hiyerarşik doğasının tersine Podemos’un “yatay örgütlenmesi” hakkındaki onca konuşmaya rağmen, Iglesias’ın etrafındaki ekip daha merkezî bir modelin kabul edilmesi için bastırdı.

Bu modelde tek bir genel sekreterin oluşturacağı bir danışma kurulu daha sonra doğrudan üyelerin oyuyla seçilmiş olan Yurttaşlar Meclisi’nden onay alacaktı. Podemos’un üç AB milletvekili ve pek çok yereldeki en aktif kişiler tarafından desteklenen alternatif bir önerge üç genel sekreter ve seçilmiş Yurttaş Meclisi’nin danışma kurulunu seçmesini öneriyordu. Bu önerge internet üzerinden yapılan oylamada ağır bir yenilgiye uğradı.

Iglesias ve destekçileri, kendilerinin seçimlerden zaferle çıkabileceklerini vurgulayıp kendi önergelerinin daha üstün olduğunu savundu. TV şovlarında kemer sıkma politikalarını destekleyen siyasetçilere **çok etkili bir şekilde** meydan okuması sayesinde Iglesias’ın muazzam bir tanınırlığı var ve bu tanınırlık Podemos’un başarısının ana özelliklerinden biriydi.

Podemos aynı zamanda, Iglesias’ın ekibinin diğer partilerin üyelerinin Podemos’ta liderlik pozisyonlarına aday olmasını engelleyen önergeyi de kabul etti. Bunun doğrudan sonucu Dördüncü Enternasyonal’in İspanya’daki grubu olan Antikapitalist Sol destekçilerinin yönetim

pozisyonlarına seçilmesinin önlenmesi oldu. Oysa Iglesias’ın çevresindekilerle birlikte Podemos’u kuran da bu gruptu.

Birlikte çalışmak

Sol reformizmin yükselişi tüm Avrupa’da çok sayıda insanın büyük oranda radikalleşmesinin bir işareti. Aynı zamanda sosyalist fikirleri tartışmak için daha çok dinleyiciyle, önemli sayıda işçiyi etkileyebilme imkânına sahip aktivist ağlarının oluşma potansiyelini de beraberinde getiriyor. Ancak işçi sınıfı hareketini tarihsel olarak egemenliği altına almış eski yerleşik reformist örgütlenmelerinin krizi reformizmin öldüğü anlamına gelmiyor.

Devrimci sol, radikal alternatifler arayanlarla mücadele deneyimlerini ortaklaştırmak, her türden değişimin anahtarının aşağıdan kolektif mücadele olduğunu sabırla anlatmak, kapitalist toplumun araçlarının potansiyel olarak ilerici olduğunu anlatan her türden düşüncüyü reddetmek için, sol reformizmle ilişkilenemenin yollarını bulmak zorunda.

Bu, bazen sol reformist yapının parçası olmak, bazen ise bir yandan örgütsel ayrımı korurken aynı zamanda sol reformizmin çekimine kapılanlarla birlikte çalışmak anlamına gelebilir.

Avrupa’da tanık olduğumuz radikalleşme muazzam bir fırsat. Ama eğer sol bunu kapitalizme karşı gerçek bir saldırıya dönüştürmekte başarısız olursa, ırkçılar ve faşistler bunu izleyecek olan hayal kırıklığı üzerinden örgütlenebilir. ▼

Çeviren Onur Devrim Üçbaş

ORADA BİR LAİKLİK VAR UZAKTA

Arife Köse

Türkiye’de laiklik sonu gelmeyen ama hiçbir zaman tam olarak çözülemeyen, üzerine çok söz söylendiği için tüketildiği düşünülen ama sığ sularla tarafların birbirine karşı konumlanma aracı olarak yapılan önemli bir tartışmadır. Son bir ayda bile laiklik ile doğrudan bağlantılı bir dizi tartışma yaşadık. AİHM Türkiye’nin cem evlerini ibadethane olarak kabul etmemesini insan haklarına aykırı buldu. Gerekçesi kamuoyuna açıklanmadı, ama Türkiye’nin bu kararı temyiz ettiğini biliyoruz. Bu vesileyle zorunlu din dersleri, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi konularda da tartışmalar yaşandı, ama bu tartışmaların hiçbirisi “AKP gericiliği” imasının ötesine geçmeyi başaramadı. Laiklik tartışmasının temelini oluşturan “Birlikte nasıl yaşayacağımız konusunda alacağımız kararlarda referansımız ne olacak ve referansları farklı olan yurttaşların farklılıklarına ve özgürlüklerine zarar vermeden bir arada bulunmalarını nasıl sağlayacağız?”

sorusu tartışmaların hiçbir aşamasında gündeme gelmedi.

Kavram kargaşasını önlemek açısından laiklik derken neyi kastettiğimi kısaca belirtmekte fayda var. Laiklik terimi genellikle dinin kamusal alanda devlet tarafından kontrol altında tutulmasını ifade etmek için kullanılırken, her ikisinin birbirinden keskin bir kopuşunu ifade etmek için sekülerleşme kullanılmaktadır. Ancak bu konuda altı çizilerek unutulmaması gereken en önemli nokta, her iki kavramın tek tek ülkelerin toplumsal yapılarına ve hukukuna uyarlanma biçiminin farklı olduğudur. Dünyada ne kadar ülke varsa o kadar laiklik/sekülerlik türü olduğunu söyleyebiliriz.

Laiklik yenildi mi?

Modernizm ve Aydınlanma’nın iddiası hayatın bütün alanlarının dinden arınacağı, dinin özelleşeceği ve belki bir gün tamamen ortadan kalkacağı idi. Sekülerleşmeyi teorize eden ilk isimler olan Weber ve Durkheim’a göre modern dünyanın saldırısı altında eski tarihsel dinlerin hayatta

kalmaması mümkün değildi. Jose Casanova’ya göre, sekülerleşme teorisinin temel tezi, toplumsal modernleşme sürecinin, seküler alanların (aslen devlet, ekonomi ve bilim) dini alanlardan ayrıştırılarak ve bağımsızlaştırılarak kavramsallaştırılması ve bunun doğal sonucu olarak dinin, sadece dinî alanda kalması ve özelleşmesidir. Sekülerleşme üç sacayağı üzerinde gelecektir; birincisi, seküler alan ile dinin alanının tamamen birbirinden ayrılması. İkincisi, dinin giderek önemini kaybetmesi. Üçüncüsü dinin bir dünya görüşüne dönüşmeyecek derecede özelleşmesi ve depolitize olması.

Ancak sosyal bilimciler ve araştırmacılar 1980’lerle birlikte dünyadaki gidişatın hiç de öngördükleri gibi olmadığını fark etmeye başladı.

Yakındoğu, Güneydoğu Asya ve Hindistan’da ortaya çıkan köktendincilik hareketleri, ulusal ve etnik çatışmalarla ilişkilendiriliyor ve bugün daha “üstün” bir uygarlık olarak algılanan bir Batı uygarlığının aşağılamalarına

karşı ortaya çıkan, küresel çapta faaliyet gösteren terörizmin merkezileştirilmiş birimleri için zemin oluşturuyorlardı. İran’da hakiki bir teokrazi ortaya çıkmıştı. Çoğu Müslüman ülkede, ama İsrail’de de, dinî aile hukuku devletin medenî hukukunun yerine geçiyordu. Afganistan veya Irak gibi ülkelerde, iyi kötü liberal bir anayasal düzen, ancak şeriata uygun olmak kaydıyla geçerli sayılıyordu. Dinî çatışmalar uluslararası arenaya da sızıyor, Batı tarafında uluslararası ilişkilerin ve anlaşmazlıkların algılanışı, medeniyetler çatışması tezlerine dönüşüyordu.

Habermas’a göre, bu gelişmeler başka şeylerin yanında, şiddet kullanarak sömürgeleştirmenin ve sömürgeleştirilmiş yerlerden çekilme girişimindeki başarısızlığın uzun vadedeki bir sonucu olarak kavranmalıdır. Dışarıdan zorla gelen bir kapitalist modernleşme, toplumsal güvensizliğe ve çalkantılara neden olur. Dolayısıyla dinî hareketler, hızlandırılmış veya başarısız olmuş modernleşme koşullarında köklerinden uzaklaşma olarak

algılanan toplumsal-yapısal devrimleri işlemektedir. ABD'nin, yani modernleşme dinamiğini en başarılı biçimde geliştiren Batılı toplumun içinde, dinin politik olarak yeniden canlanması daha da şaşırtıcıdır. Gelecek ve din her zaman birbiriyle bağlantılı olmuştur ama dinin sürekli geleneğin gücü olarak lanse edilmesi, artık sadece geleneklerle aktarılan şeyin canlılığının kırıldığına dair kuşku su yüzüne çıkarmaktadır. Dünya tarihi açısından bakıldığında, Max Weber'in "batılı rasyonalizmi" artık asıl sapma olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu gelişmeler şimdiye kadar geleneksel ve modern toplumlar arasında bulunduğu öne sürülen eşikleri önüne katıp götürmektedir. Böylece batılı modernlik imgesi kaymakta, bütün diğer kültürlerin "normal gelecek" modeli bir istisnaya dönüşmektedir. Politik dengelerdeki bu kayma, toplumda buna karşılık gelen bir zihinsel değişimin işaretidir.

"Dinin geri dönüşü" olarak ifade edilen süreci üç dikkat çekici gelişmeyle özetlemek mümkündür. Birincisi, Batı'da kürtaj, kök hücre araştırmaları gibi tartışmaların ortaya çıkışı; ikincisi İslam'ın Avrupa'da görünür hale gelmesi ve yurttaşlık hakları temelinde haklar talep etmesi; üçüncüsü Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler ve El Kaide gibi örgütlerin ortaya çıkışı.

İçinde yaşadığımız toplum artık "post-seküler" toplum olarak tarif edilir ve bu toplumda dinin sadece özel alana çekilmeyi kabul etmek gibi bir niyeti hiç yoktur.

Bu ne anlama geliyor? Laiklik yenildi mi? Sekülerleşme bir ütopya mı?

Bu sorunun cevabının hem evet hem hayır olduğunu düşünüyorum.

Laiklikle ilgili varsayımlar

Evet, modernizm ideolojisinin anlattığı anlamda doğrusal bir toplumsal ilerleme sürecinin ifadesi olarak, bir proje, bir toplum

mühendisliği, sadece kurumsal ayrışma süreci olarak laiklik yenildi. Eğer bundan sonra laikliği tartışacaksak, buna öncelikle laiklikle ilgili bugüne kadar sahip olduğumuz varsayımlardan vazgeçmekle başlamak zorundayız.

Nedir bu varsayımlar?

Birincisi, sekülerliği "din dışı" olarak görmekten vazgeçmeliyiz. Kavramın ortaya çıkışında dahi sekülerlik hiçbir zaman din dışılığı ifade etmez. Kavramın kökeninde manastırda yaşayan rahiplerin kilise hukukuna ait bir süreçten geçerek dünyaya dönmesi ve böylece "seküler" olması yatar. Kilise Hukuku'na göre papazlar hem "dinî" hem de "seküler" olabilir. Dünyadan çekilip manastırda yaşayan papazlar "dinî", dünyada yaşamayı seçen papazlar ise "seküler" olarak adlandırılır. Yani sekülerlik din dışılığı değil, dinin de dahil olduğu bir süreci ifade eder.

Laikliğin, din ve diğer alanların birbirinden ayrışması anlamında kullanılması Protestan Reformu ve din savaşlarının ardından, manastırların, toprak sahiplerinin ve kiliselerin elindeki toprakların ve mülklerin devlet tarafından kamulaştırılması ve aslen Fransız Devrimi ile olmuştur. Çünkü Fransız Devrimi sırasında kilise ve din görevlileri burjuvazinin yanında değil, ona karşı feodal toprak ağalarının yanında yer almıştır. Ancak böyle bir süreç yaşamayan ve dünyanın dört bir yanından gelen ve her biri farklı dinlere sahip göçmenler tarafından kurulan ABD'de devlet bütün dinlere karşı anayasal düzeyde tarafsız ve eşit mesafede olmayı seçmiştir. Dolayısıyla sekülerizm/laiklik, bu dünya ve bu dünyanın yarattığı sorunlar hakkında belirli bir anlayış üzerine yükselir. Modern Avrupa'nın başlarında, bu sorunlar kentte ve kırdaki sayıları gün geçtikçe artan hareketli yoksulları denetim altına alma, birbirine düşman Hristiyan tarikatları bağımsız bir toprak parçası üzerinde yönetme ve Avrupa'nın deniz aşırı ülkelerdeki ticarî, askeri ve sömürgeci yayılmasını düzenleme ihtiyacıdır.

Yani laiklik ve/veya sekülerleşmenin din dışı olmakla bir ilgisi yoktur. Talal Asad'ın deyimiyle sekülerlik, gerçek insan yaşamının dinin denetleyici gücünden kendisini tedricen kurtardığı ve böylece dinin yeniden konumlandırılmasını sağladığı bir süreç olmak zorunda değildir. Ancak elbette sekülerlik hem farklı inançları hem de inanmayanların eşit koşullarda varlığını ve haklarını tanımakla ve korumakla yükümlüdür.

İkincisi, laikliği korumayı devletin bekasını korumak olarak görmekten vazgeçmeliyiz. Türkiye'de "laiklik elden gidiyor" diye ifade edilen, aslında farklı inançların ve/veya inançsızların birlikte barış içinde yaşama koşullarına yönelik bir tehdidin varlığı değil, devletin bekasına yönelik bir tehdidin varlığıdır. Türkiye'de laiklik her zaman devlet ile eşdeğer görülmüştür. Laikliği korumak devleti korumak anlamına gelmiştir. Bu nedenle, laikliği korumak adına askerin darbe yapmasında bir sakınca görülmemiştir. Söz konusu laiklikse demokrasi her zaman feda edilebilir olmuştur. Laikliği bu şekilde gördüğümüz sürece onu doğru bir şekilde konuşmamız mümkün değildir.

Üçüncüsü, Türkiye'de Batı şablonu ile baktığımızda kurumsal ayrışma anlamında laiklik varmış gibi görünse de, Türkiye'nin gerçekte laik bir ülke olmadığını, dolayısıyla korunacak bir şey olmadığını, laikliği/sekülerleşmeyi yeni baştan konuşmamız gerektiğini saptamak gerekir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 1924 yılında kurulmasıyla birlikte daha önce Şer'îye ve Evkaf Vekâleti adıyla bakanlık düzeyinde yürütülen din işleri idarî bir bürokratik kuruma indirgendi. Din işleri Bakanlar Kurulu'nun işi olmaktan çıkarak bürokrasinin kamu hizmeti kapsamında iş gördüğü bir alan olarak tanımlandı. Böylece Cumhuriyeti'nin kurucuları hem dini kendi kontrolleri altına almış oldu, hem de burada görev yapan kişileri olası bir kutsallık halesinden azade kılmış oldular. Diyanet İşleri

gibi bir kurumun varlığı ya da zorunlu olmaması koşuluyla din derslerinin varlığı, bir ülkenin laik olmadığı anlamına gelmez. Ancak Diyanet Türkiye'de sadece inançlı insanların bu yöndeki ihtiyaçlarını karşılayan bir kamu kurumu olarak çalışmıyor. Devlet, Diyanet'i İslam'ın belirli bir görüşünü, yani Sünni İslam'ı bütün topluma yaymak için kullanıyor.

Kurumun eski başkanlarından Ali Bardakoğlu Diyanet'in yaptığı işi, "doğru dinî bilgiyi sağlamak" olarak tanımlıyor. Bu anlayış Diyanet dışında öğretilen bütün dinî bilgilerin yanlış olduğunu varsayar ve devletin denetimi dışındaki dinî faaliyetlerin tehdit olarak algılandığını gösterir. Diyanet İşleri, bu topraklarda bulunan bütün dinlerin ihtiyaçlarını karşılamak gibi bir işlev görmüyor, tek bir dinin ihtiyaçlarına odaklanıyor.

Birlikte yaşama arzusu

Laiklik/sekülerlik her yerde farklı gelişen bir süreçtir, muhtemelen bundan sonra da öyle olmaya devam edecektir. Bu süreç kurumsal bir ayrışmayı da içermekle birlikte aslen toplumun birlikte yaşama arzusuyla ilgilidir. Bugün karşımızdaki soru şudur: Günlük yaşamında, hukukta, devlet yönetiminde referans aldıkları meşruiyet kaynakları farklı olan insanlar bu farklılıklarını ortadan kaldırmadan ve bir tarafın özgürlüğü diğerine feda edilmeden, din ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde nasıl birlikte yaşar? Sorunun cevabını vermek görüldüğü kadar kolay değil. Cevabı nasıl verirsek verelim, bu cevaba giden süreçte bize rehberlik etmek zorunda olan iki temel ilke var; birincisi, din ve vicdan özgürlüğü feda edilemez temel bir haktır. İkincisi, inanamama özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü ile eşdeğer bir hak ve özgürlüktür. Bundan sonraki bütün laiklik/sekülerlik tartışmaları bu iki ilkeyi eşit ölçüde kabul ederek yürütülmek zorundadır. ▼

DEVİRİN BÖLÜCÜ TERÖRİSTLERİ

“Gazetecilerin, ‘İlk defa Tunceli’ye gidiyorsunuz. Burada bir tepkiyle karşılaşacağınızı düşünüyor musunuz?’ sorusu üzerine Bahçeli, ‘Tunceli ilimiz 81 ilimizden bir tanesidir. Tunceli yüreklerinin yöresidir. Tunceli manası da budur. Tunceli halkı bizi bağrına basacaktır. Tunceli halkının bize karşı herhangi bir tepkide bulunacağını düşünmüyorum’ diye konuştu. “Bahçeli’nin ziyareti nedeniyle kentte sıkı güvenlik önlemleri alındı. Yaklaşık 10 ilden takviye polis ve TOMA araçları istendiği, Emniyet Müdürlüğü ve Jandarma Komutanlığı’nda izinler kaldırıldığı bilgisine ulaşıldı. Kentte gerginlik hakim.”

“Bahçeli, Başbakan Ahmet Davutoğlu’nun

‘Meydan okuyorum, cesaretin varsa Tunceli’ye gidersin’ sözlerine yanıt olarak dün kenti ziyaret etti. Bahçeli’yi protesto etmek için Tunceli Valiliği’ne yürümek isteyen gruba polis cop ve biber gazıyla müdahale ederken, esnaf kepenk kapattı, taksi ve minibüsler ise çalışmadı. Bahçeli valilik binası önünde yaptığı konuşmada ‘İşte Tunceli’deyim. Türk milletinin güzide evlatları ile bir aradayım... Milleti bölmeye çalışanlara izin verilemez. 1937-38’de Tunceli’de baş gösterenler isyandır. Bu isyana karışanlar da devrin bölücü teröristleridir’ dedi. Konuşmasının ardından esnaf ve cemevi ziyaretini iptal etmek zorunda kalan Bahçeli, Elazığ’a döndü.”

MASON PUSUDA

“Özelleştirme çılgınlığı hız kesmeden devam ediyor. 12 yılda neredeyse tüm devlet mallarını satan ve buradan gelen taşıma suyla değirmeni döndürmeye çalışan Hükümet, bu defa şekerciliği bitirmeye çalışıyor. Yıllar önce sadece tarım ile kendi kendine yetebilen dünyanın beş ülkesinden biriyken, son dönemde tarım ürünleri ithal eden ülkeler arasında boy göstermeye başladı. Şimdi sıra şeker pancarı arazilerinin ve şeker fabrikalarının satışına geldi. Talipler ise hazır: Masonlar!”

Millî Gazete olmasa, masonların şeker sanayiciliğine başlaması gibi vahim bir tehlikenin farkında bile olmayacaktık. Gazetenin dikkat çektiği tehlikeli düşmanlar genellikle sadece “mason” değil, “Yahudi mason” olur. Demek ki, masonların Yahudi olanları şeker sektörüne ilgi gösterme- miş!

YEŞİL BAŞKENT BETON BAŞKENT

Yeşil İstanbul

FENERBAHÇE Mİ BÜYÜK, SİLAHLI KUVVETLER Mİ?

“Fenerbahçe eski yöneticisi Ömer Çavuşoğlu ile Merkez Hakem Kurulu Başkanı Bülent Yavuz arasındaki tartışma televizyonda Bizim Stadyum programına, damgasını vurdu. Emekli albay olan Yavuz, Çavuşoğlu’nun yorumlarına cevap olarak, “Kaşın, kaşın sen. Biraz sonra geleceğim sana” dedi. Bu sözler üzerine Fenerbahçe eski yöneticisi, “Ben seni kaşıyorum. Benim kucağımdan senin gibi kaç albay, general geçti” ifadelerini kullandı. Bir anda çılgına dönen Bülent Yavuz, “Türk Silahlı

Kuvvetleri’ne dil uzatıyorsun. Bu sözlerin şık değil. Ne demek bu? Türkiye dinliyor. Bu ayıp sana yeter. Burası spor programı. Beyefendinin ağzından çıkanı kulağı duymuyor. Aciz, futboldan nasibini almamış kişilerin böyle yanıtları olur. Kim terbiyesiz Türkiye karar verecek” şeklinde konuştu. Çavuşoğlu ise, «Sen albay emeklisi değil misin? Ben senden hem yaşça büyüğüm hem de rütbece büyüğüm. Her bakımdan büyüğüm. Benim yanımda senin generallerin, amirallerin çalışmış. Genelkurmay Başkanı dahi çalıştı” dedi.”

Avrupa Yeşil Başkent Ödülü, 15 Avrupa şehir belediyesinin 2006’da Estonya’da toplanarak önerdiği bir ödül. Çevre dostu kentsel yaşam alanında önde giden şehirlere verilen ödül, 2008 yılında Avrupa Komisyonu tarafından uygulamaya konuldu. Ödülün sloganı “Yaşam için Uygun Yeşil Kentler”.

Yeşil
Bursa

Her yıl şu özellikleri taşıyan bir kente Avrupa Yeşil Başkent Ödülü veriliyor:

- Tutarlı olarak yüksek çevre standartlarına uygun davranan;
 - Çevrenin geliştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma alanlarında sürekli ve yüksek hedeflere sahip olan;
 - Başka kentlere ilham kaynağı olan ve Avrupa’nın tüm şehirlerini ‘iyi uygulamalar’ benimsemiye özendiren kent.
- Ödül 2017 yılı için adaylığını koyan kentler arasında İstanbul ve Bursa da bulunuyor!

ATATÜRK'ÜN KADINLARI

"Devrimin aziz genç kızları"

Roni Margulies

1 ve 2: Muazzez ve Mediha Hanımlar

Muazzez İlmiye Çığ ismini her duyduğumda çok üzülürüm.

Genç yaşta beyni burkulan bir kadının, Allah uzun ömür versin, 97 yaşında kepaze edilmesi ni çok üzücü bulurum.

Atatürk söyledi diye, tüm ömrünü Sümerlerin Türk olduğunu kanıtlamaya adanmış bir kadın düşünün. Kolay değil, ama lütfen düşünmeye çalışın.

Normal ülkelerde böyle bir kadına nasıl davranılır?

Dalga geçen acımasız insanlar olabilir. Ama daha insancıl yaklaşım, duymazlıktan gelmek, konuyu değiştirmek, hoşgörülü bir gülümsemeyle "Haklısın nineciğim, havalar da bozdu, yağmur

geliyor galiba" diyerek meseleyi geçiştirmek olur.

Bizde ne yapılır?

Kadının kitapları yayımlanır!

"Sumerlilerde Tufan, Tufan'da Türkler kitabımızdaki jeolojik buluntulara ve Sumer-Türk efsanelerine dayanarak... Sumerlilerin Türklerin bir kolu olduğunu ve Asya'dan göç ettiklerini kanıtlamaya çalışarak Atatürk'ün bu konuda açtığı yolda büyük bir ilerleme yaparak sonuca yaklaştığımızı söyleyebiliriz."

Lütfen yanlış anlamayın, bu alıntıda adı geçen kitap ve alıntının alındığı *Atatürk ve Sumerliler* kitabı 1930'ların çılgın Türk yıllarında değil, 2009'da yayımlanmış!

Başka ne yapılır bizde?

Bizzat kendi kitabında belirtilmiş:

"Muazzez İlmiye Çığ'a İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kurulu'nun 13 Nisan 2000 tarihli teklifi ile Üniversite Senatosu'nun 4 Mayıs 2000 tarihli oturumunda Fahri Doktora unvanı verilmiştir."

Belli ki, Orta Asya Türkçesinde ve dolayısıyla Sümer dilinde "üniversite" kelimesi "bilimle ilgisiz yalakalıklar yapılan yer" anlamına geliyor.

Medoş

Zavallı Muazzez Hanım'ı düşünürken aklıma lise sosyoloji hocam Medoş geldi.

Klanlardan imparatorluklara kadar insan topluluklarının özelliklerini anlattıktan sonra soruyor Medoş:

"Çin İmparatorluğu ile Habeş İmparatorluğu arasındaki farklar nelerdir?"

Mehmet Öngün yavaşça elini

kaldırıyor:

"Biri Asya'dadır, biri Afrika'da, hocam."

Bir kahkaha tufanı kopuyor, haftalardır zaten bizden bezmiş olan Medoş ağlamak üzere, sırtını dönüp sınıftan çıkıyor.

On yıl sonra, doktoramın ilk yılı, Beyazıt kütüphanesinde eski dergileri karıştırıyor, tarım sektöründe küçük aile işletmeleri üzerine alan araştırmaları arıyorum.

Yurt ve Dünya dergilerinde Mediha Berkes imzalı, 1940'larda yazılmış bir dizi yazı ilgimi çekiyor. Polatlı köylerinde palamut üretimi. Besbelli bir doktora çalışmasının ürünleri. Çok parlak yazılar.

Aklımın bir köşesinde bir şeyler kımıldanmaya başlıyor.

Bizim Medoş, Mediha Esenel, bir zamanlar ünlü bir profesörle evliydi diye duymamış

mydık? Boratav'larla, Boran'larla birlikte 1940'ların sonlarında ayağı kaydırılıp İstanbul Üniversitesi'nden uzaklaştırılan profesörün adı Niyazi Berkes değil mi? Mediha Berkes bizim Medoş olmasın?

Eve döndüm, telefon rehberinden numarasını buldum.

"Hocam, hatırlamıyorsunuzdur ama, ben Roni Margulies, 72 mezunu."

"Hatırlamaz mıym?" dedi ve "Margulies adlı kaç öğrencim olabilir?" dememe inceliğini gösterdi.

"Doktoram için Yurt ve Dünya dergilerini incelerken yazılarınızı okudum. Zamanınız olursa, gelip sizi görebilir, sorular sorabilir miyim?"

"Roni, telefonda sor, cevaplarım. Ama n'olur o kadarıyla kalsın. O yıllar hakkında konuşmak istemiyorum."

Bense Polatlı köyleri hakkında değil, o yıllar hakkında konuşmak istiyordum asıl. Baştan savma sorular sordum, vedalaştık.

Hâlâ aramızda

Yirmi yıl geçti. Medoş'un *Geç Kalmış Kitap* adlı bir kitabı çıktı. Hemen aldım.

Çok severdim Medoş'u. Ve acıdım. Parlak bir geleceğe adım atmak üzereyken siyasî nedenlerle ayağı kaydırılmış ve hayatını bizim gibi şımarık ve acımasız çocuklara gereksiz bir ders vermekle geçirmiş bir kadın.

Yazdığı kitapta bunları okuyacağımı umuyordum.

Hayır. Kitabın en çarpıcı yanı, sınırsız bir Atatürk tapınmasıydı. Gençliğinde Atatürk'ü gördüğü an, hayatının zirve noktasıydı!

O kuşağın kadınlarını anlıyorum. Önlerinin açılmasını Atatürk'e borçlu olduklarını düşünüyorlar.

Ama iki şeyi hiç anlayamıyorum.

Kadınların kurtuluşu bir erkeğin kurduğu diktatörlüğe nasıl bağlı olabiliyor? Astığı astık kestigi kestik bir erkeğe ömürleri boyunca tapınmak kadınları nasıl özgürleştirmiş oluyor?

Atatürk'ün kurtardığı kadınlar: "İnkılaplarını koruyoruz. Eserlerini bekliyoruz."

Bir de, o kuşak neyse ne, benzer kadınların hâlâ aramızda yaşıyor olmasını anlamakta zorlanıyorum.

3: Prof. Dr. Vecihe Hatiboğlu

Dünyada yaşayan herkes, altı yedi milyar kişinin hepsi, akraba.

Tevfik Fikret "Milletim insanlıktır, vatanım yeryüzü" derken, sandığından çok daha haklıydı.

Herkes gerçekten akraba.

Yetmiş bin yıl kadar önce, sadece doğu Afrika'da çağdaş insan vardı. "Cumhuriyet okuru" anlamında değil, *homo sapiens sapiens* anlamında "çağdaş". Yani biz.

Dünyanın başka yerlerinde bize benzeyen, "homo" olan, ama "sapiens" olmayan başkaları vardı; Avrupa'da *Homo neanderthalensis*, doğu Asya'da *Homo erectus*, Flores adasında kısacık boylu *Homo floresiensis*. Ama insan sadece Afrika'da vardı.

Ve bir grup insan yine o yıllarda, meraktan mıdır, maceracılıktan mı, Afrika'nın kuzeydoğu kıyısından karşıya geçti. Ve geçenlerin torunları kıyı kıyı giderek, nehir vadilerini izleyerek 45 bin yıl önce Avrupa'ya, 40 bin yıl önce Avustralya'ya ulaştı. Torunların

torunlarının bazıları Vietnam civarına vardıklarında sağa dönüp Avustralya'ya değil, sola dönüp Sibiry'a doğru yola çıktı. Onların da torunları o zamanlar boğaz olmayan Bering Boğazı'ndan geçip 15 bin yıl önce Amerika'ya ulaştı.

Bu yolculuğu ilk başlatan o maceraperestler Somali kıyılarında sallarına binerken toplam insan nüfusunun belki sadece 10 bin olduğu tahmin ediliyor. Sallara binenlerin sayısı ise belki de 500 kadar az.

Ve bugün Afrika dışında yaşayan herkes, hepimiz, o 500 kişinin torunlarıyız. Yakın akrabayız!

Diyelim ki bu dediklerimden etkilenmediniz. Peki şuna ne dersiniz: O birkaç yüz kişinin aynı dili konuşuyor olması gerek!

Nasıl bir dildi acaba konuştukları?

"Ulan, karşıda ne var acaba? Geçsek mi?" derken nasıl diyorlardı? Nasıl bir ses çıkarıyorlardı?

Hiç bilemeyeceğiz.

Merak ediyorum, çünkü bugün dünyada konuşulan bütün diller o dilden geliyor!

Klik

Şu anda konuşulan en eski

dillerin Afrika'da bazı kabilelerin konuştuğu "klik" dilleri olduğu tahmin ediliyor. Örneğin, !Kung. Baştaki işaret, boğazın dibinden çıkan bir "klik" sesi.

Tanzanya'da yaşayan Hadzabe kabilesi ile Namibia'daki !Kung'lar, genetik incelemelerden biliyoruz, en az 40 bin yıldır ayrı coğrafyalarda yaşıyor, fakat ikisi de "klik" dilleri konuşuyor. İkisinin ayrı ayrı "klik" dili üretmiş olması ufak ihtimal olduğuna göre, ortak bir ön dilleri olması ve bunun bir "klik" dili olması gerek.

Ama o kadar. Daha geri gidemiyoruz.

Günümüzde konuşulan tüm diller arasında ortak unsurları bulup çıkarsak, insanlığın ilk anadili hakkında ipuçları bulamaz mıyız?

İ-h, olmuyor. Dil o kadar canlı bir şey ki, birkaç bin yılda tümüyle değişiyor, ortak unsur kalmıyor. Fransızcayla !Kung arasında hiçbir ortak kelime yok!

Atatürk kalktı, omuzumu sıvazladı

Arayan olmamış değil ama.

Prof. Dr. Vecihe Hatiboğlu şöyle anlatıyor örneğin:

"Dolmabahçe

Saray'ında

toplanacak olan Üçüncü Türk Dil Kurultayı'na sunulmak üzere Atatürk'ün soyadındaki 'ata' sözünün incelenmesi Genel Saymanlıkça bana verilmişti.

Daha ilk araştırmalarda 'ata' sözünün başlıca dünya dillerinde kullanılmış olduğu anlaşıyordu... Özellikle, Türkçede şekil ve anlamını değiştirmeden yüzyılları aşarak günümüze kadar gelmişti. Öteki dillerde ilk devirlerinde kullanılmış, sonraları bırakılmış, kullanılmaz olmuştu... Demek bu söz bütün dillere bir kaynaktan yayılmıştı.

Atatürk 'ata' sözünün asıl şeklini ve anlamını eski kaynaklardan bugüne kadar Türkçe'de koruması bakımından Türkçe olduğunu ileri sürüyor ve bunun için soyadı olarak seçtiğini belirtmek istiyordu.

Kurultay'ın ikinci günü, Atatürk'ün de bulunduğu toplantıda, bütün dünya dilcilerine 'ata' sözünü aynı düşüncelerle açıkladım. Atatürk kalktı, omuzumu sıvazladı... Özellikle tezimin son cümlesi hoşuna gitmişti: 'Ata kelimesi Türklük kadar eskidir ve Atatürk kadar bizimdir' demiştim."

Bütün dünya dilcileri genç Vecihe Hanım'a hayran kalmıştır kuşkusuz. Kahkahalarını bastırmak nezaketini göstermişlerdir!

Vecihe Hanım 1944'ten 1983'e kadar Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde hocalık yapmış. Türk Dili dergisine göre, "Hayatı boyunca Atatürk sevgisiyle ve onun çizdiği yolda bilim yapmıştır. Belki de Atatürk'e olan bu

hayranlığı ve sevgisi sebebiyle, bilim çevrelerinde o dönem için terk edilmiş olmasına rağmen, Güneş-Dil Teorisi'ne eserlerinde yer vermiştir."

Tevekkeli değil, "Beni Türk dilbilimcilerine teslim ediniz" demiş Atatürk.

4 ve 5: Afet İnan ve Birgül Ayman Güler

Brakisefal mısınız, dolikosefal mı?

Lütfen biraz düşünün, soruyu hafife alıp baştan savma bir cevap vermeyin. Hafif değil.

Cevabı bilmiyor olma ihtimalinizi göz önüne alarak, yardımcı olmaya çalışayım.

Gördüğünüz gibi, brakisefal "geniş kafa", dolikosefal ise "uzun kafa" demek.

"Ne önemi var?" var demeyin lütfen. Önemi şu: 1930'ların ırkçılıkla kasıp kavruken Avrupa'sında yaygın kanı, uygarlığın brakisefal kafa yapısıyla yakın bir ilişkisi olduğu, dolikosefal kafalıların ise ancak brakisefallerle melezleşerek ileri toplumlara ulaşabileceği idi.

Aynı yıllar, Mustafa Kemal'in antropoloji, arkeoloji, ırk, dil ve tarihle yakından ilgilendiği yıllardı. Türk Tarih Kurumu'nun, Türk Dil Kurumu'nun, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin birer emirle kurulduğu yıllar. Afet İnan, Şevket Aziz Kansu, Şemseddin Günaltay, Sadri Maksudi Aral gibi büyük Türk bilim

insanlarının ortaya çıktığı yıllar. Ve bu kurumlarla kişilerin Türk ırkının üstünlüğünü kuşkuya mahal bırakmayacak şekilde kanıtladığı yıllar.

"Üstün ırk" olmak, kuşkusuz, hem brakisefal hem de Avrupalı olmak anlamına gelmeliydi. Emir yüksek yerden geliyordu. Emir demiri (ve bilimi) keser. Türklerin hem brakisefal hem de Avrupalı olduğu kanıtlandı.

Anadolu insanı da Avrupalılar gibi 'ileri' ırklara mensup

Sonradan Ankara Üniversitesi rektörü olan Kansu, o yıllarda Fransa'da öğrenciyken sunduğu tezde 50 Yeni Kaledonyalı ile 50 Afrikalının kafataslarını inceleyerek her ikisinin de ilkelik niteliklerini taşıdığını ve dolikosefallığın ilkel insanlara özgü olduğunu "göstermişti".

Bunu izleyen yıllarda, Kansu Anadolu kafatası yapısının "Alpen" özellikler sergilediğini, Türklerin brakisefal kafa yapısına sahip "ileri" bir ırka mensup olduğunu "gösterecekti".

Ondan birkaç yıl sonra, Atatürk'ün manevî kızı Afet Hanım, manevî babasının büyük destek, yardım ve önerileriyle İsviçre'de hazırladığı doktora tezi için 1937'de tam 64 bin Anadolu'nun kafataslarını ölçtürdü, biçirdi, inceledi. İsviçre'den ölçüm aletleri getirtili, Sıhhat Vekaleti memurları ve İstatistik Umum Müdürlüğü seferber

edildi.

Ve bu devasa çalışma istenilen sonucu verdi. Hain Batılılar tarafından o güne kadar Türklere atfedilen "sarı ırk" ve "mongoloid" özelliklerin yanlış olduğu "kanıtlandı". "Antropolojik veriler ışığında, fizyolojik açıdan Anadolu insanı da Avrupalılar gibi 'ileri' ırklara mensuptu".

O gün bugündür "Türküm" demek, mutluluk demek!

Efendiler, gürbüz, yavuz evlatlar isterim

Hatırlarsınız, bir zaman önce CHP milletvekili Birgül Ayman Güler şöyle demişti: "Türk kavramı bir ırk ya da etnisiteyi anlatmaz. Yüz yıla yakın zamandır Türk kavramı anayasada yazılı olan ulusal vatandaşlığın adıdır. Öyle ki, bizde Musevi inancına sahip, Süryani inancına sahip, Boşnak ya da Kırmanc, Zaza çok farklı etnik kökenlerden ve hatta Müslüman, gayrimüslim insan Türk vatandaşı kimliğiyle yaşar."

Güler Hanım ya çok cahil ya çok yalancı.

"Türk kavramı" tam da "bir ırk ya da etnisiteyi" anlatır. Ve 1930'lar boyunca Mustafa Kemal'in, manevî kızının ve tüm manevî bilim insanlarının tam da bu ırkı yüceltmek için yapmadığı saçmalık kalmamıştır.

Gizlisi saklısı da yoktur zaten bu ırkçılığın.

Keriman Halis 1932'de dünya güzeli seçildiğinde, şöyle der Kemal:

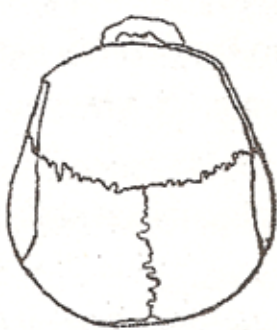
"Türk ırkının dünyanın en güzel ırkı olduğunu bildiğim için, Türk kızlarından birinin dünya güzeli intihap olunmuş [seçilmiş] olmasını çok tabii buldum."

Aynı yıllarda Türk sporcularıyla konuşurken şöyle der:

"Bu kadar mühim olan spor hayatı bizim için daha mühimdir. Çünkü ırk meselesidir. İrkan ıslâh ve küşayışı meselesidir... Efendiler, gürbüz, yavuz evlatlar isterim."

Birgül Ayman Güler çok iyi biliyor ki, Türkler gürbüz ve yavuzdur, geri kalanlarımız değiliz. ▼

6. BRAKİSEFAL İNSAN BAŞI.

7. DOLİKOSEFAL İNSAN BAŞI.

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından ders kitabı olarak kullanılmak üzere hazırlanan *Tarih I – Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar* adlı kitapta brakisefal ve dolikosefal insan başı örnekleri yer alıyordu.

HRANT DINK'İN ARDINDAN DÜŞÜNÜLENLER

Çağatay Çoker

Hrant Dink'in öldürülmesinin üzerinden yedi yıl geçti. Bu yedi yıl içinde Dink davasıyla ilgili bir umut olarak görülebilecek elle tutulur bir gelişmeden bahsetmek ne yazık ki mümkün olmadı. Ogün Samast zaten çok kısa bir süre içinde en kahraman polis teşkilatımız tarafından yakalanmış ve en hızlı yargı sistemimiz sayesinde mahkûm edilmişti. Ayrıca polis bağlantılı Yasin Hayal ve Erhan Tuncel isimlerini, jandarmanın da cinayet planından

haberdar olduğunu, Vali'nin MİT'ten iki kişiyle beraber Hrant Dink'i makamına çağırıp 'uyarmış olduğunu' öğrendik. Ne var ki, suçun örgütsel ve devletsel uzantıları Hrant'ın arkadaşlarının tüm çabalarına rağmen birkaç kişinin komik cezalar alması dışında aranamadı, aranır gibi yapılamadı ve elbette bulunamadı. Yedi yıl sonra ilk defa, Ogün Samast'ın "terör örgütüne üye olmak" suçundan yargılandığı dava ile "Hrant Dink

suikastı" davası birleştirildi. Yedi yıl sonra gerçekleşen ikinci bir gelişme de aşağı yukarı işte bu kadar.

Fazla sayılamayacak bu gelişmelerin içimizi umutla doldurmasını ve önümüze iyimserlikle bakmamızı engelleyen bir olaylar dizisiyle karşılaştık ve bu süreçte devletin eskimiş kurumlarını yeniden ürettiğine şahit olduk. Roboski ve Soma, bu olaylar dizisinin yakın zamanda gerçekleşen dehşete düşüren iki örneğidir. Diğer yandan, toplumun bir kısmının zaman zaman bir küfür olarak kullanıldığı "Ermeni" kelimesinin barındırdığı kötücüllükten bu süreçle beraber şüphe etmeye başlarken; orta sınıfı dönüştüren dinamikler, politik doğru eksenini de Ermeni konusu özelinde daha liberal bir çerçeveye taşıdı. Ermenileri Ermenistan'la eşleştirmiş birçok insan Ermenilerin Anadolu'lu olduğunu yakın zamanda öğrendi. Gezi Parkı olaylarında Kürtlerin bunca yıldır ne yaşadıkları ilk defa biraz da olsa anlaşıldı. Bütün bunlar, bazı

dinamiklerin değişirken bazı dinamiklerin değişime direndiğini ve muhafazakâr bir refleksle var olan yapıları korumak üzere baskı aygıtlarının daha sert bir şekilde yürürlüğe girdiğini de gösterdi.

Bu yedi yıl süresince Hrant Dink üzerine söylenenlerden, yazılıp çizilenlerden farklı olarak ne söylenebilir, bilemiyorum. Bu yazıda, farklı bir hareket zemini başlatabilecek bir fikri aramak amacıyla, gözden kaçırmış olabileceğimiz bir şeyi Hrant Dink cinayetine dair birtakım anlama biçimleri üzerinden tartışmaya çalışacağım.

Millet olarak birlik ve beraberliğimiz

Hrant Dink cinayetinden hemen sonra devlet büyüklerimizin verdiği demeçlere baktığımızda birbirine oldukça benzeyen bir dil gördük. Dönemin Adalet Bakanı Cemil Çiçek hunharca ve alçakça işlendiğini düşündüğü bu cinayetin "ülkenin birliğine, kardeşliğine, dirliğine, barışına, demokrasi çabalarına yönelmiş"

bir cinayet olduğunu söylerken (20.01.2007, *Sabah* gazetesi); dönemin başbakanı Tayyip Erdoğan saldırının "Dink'in şahsında hepimize, millet olarak birlik ve beraberliğimize, huzur ve istikrarımıza" yapıldığı beyanını veriyordu (20.01.2007, *BirGün* gazetesi). Dönemin CHP lideri Deniz Baykal ise cinayeti "Türkiye'nin içini karıştırmak, Türkiye'yi dünyada güç duruma düşürmek isteyenlerin tertibi" (20.01.2007, *BirGün* gazetesi) olarak gördüğünü söylüyordu.

Ana akım medya, devletteki büyüklerinin sözlerinden fazla uzaklaşmayarak daha iki ay önce kapısına çarpı işareti kazıdıkları Hrant Dink'e sıkılan kurşunların ne denli 'hain' ve 'kalles' olduğunu söylemeye dayanıyor ve yukarıdakilere benzer bir söylemi tekrar ediyordu: "Aslında bu kurşunlar Türkiye'ye, halkların kardeşliğine, huzura, demokrasiye, özgür düşünceye sıkıldı. Hrant Dink ile birlikte hepimiz yüreğimizden vurulduk." (Posta, 20.01.2007) "Bu kurşun Türkiye'ye sıkıldı... İç barışı hedef

alan ve dünyada Türkiye'yi zor-
da bırakan cinayete tepki yağdı:
Karanlık eller Dink'in şahsında
Türkiye'ye kurşun sıktı." (Zaman,
20.01.2007) "Katil Vatan Haini:
Hainler yine Türkiye'yi ve de-
mokrasiyi hedef aldı." (Hürriyet,
20.01.2007)

Bu örneklerden çıkartabileceği-
miz ortak söylem, kısaca, Hrant
Dink cinayetinin devlet tarafın-
dan kınandığı, ahlaksızca bir iş
olduğu, değişen, gelişen ve yeni
bir Türkiye'ye karşı bir hareket,
hain bir komplo olduğu yönün-
de. Kısaltacak olursak, "cinayeti
'biz' işlemedik, zaten bir cinayet
işlendiyse de 'bize' karşı işlendi"
gibi bir cümle ortaya çıkar. Bu
cümle, farkında olmadan ay-
rıcılığını itiraf ve teslim eder.
Azınlık gruplarını tehcir etmek,
bu gruplara katliam yapmak,
bu grupların haklardan eşit ya-
rarlanmalarını engellemek için
doğrudan baskı aygıtlarını kul-
lanmak gibi pratikler ayrımcılığı
iz bırakan bir şekilde işaretler el-
bet. Ancak ayrımcı pratiğin daha
gizil işleyebildiği biçimler çok
daha kolay yaygınlaştırılabilir.
Zira zemini görece daha meşru-
dur. Buna göre 'karanlık güçle-
rin', 'bize' ve 'Türkiye'ye' açtığı
haince bir komplo kurbanı
olur Hrant. Ancak buradaki 'biz'
de, Türkiye de, Ermeni değildir.
Hatta Hrant öldüğünde bile bir
Ermeni olduğu için ve bir Erme-
ni olarak ölemez. Öldürülmeye
çalışılan Türkiye'li Ermeni ga-
zeteci Hrant'ın sesi değil, onun
şahsında bir başka idealin ve bir
başka 'biz'in sesidir. Yaşarken
"Türk'ten boşalan zehirli kan"
cümlesini ayırıp metnin bilerek
yanlış okunmasına yol açmış ve
böylece 'azınlık'ın sözünü kapa-
tarak ölüme mahkûm etmiş bu
ayrımcılık biçimi öyle kuvvetlidir
ki, Hrant'ı ölümünde bile Hrant
olarak ölemeyeceği bir biçimde
sunmuştur.

Azınlık ve çoğunluk

Dolayısıyla sorunun bir tarafı ha-
len bir ayrımcılık ve elbette 'azın-
lıklar' sorunudur. Ancak azınlık
kavramıyla ilgili bir sıkıntıdan
kısaca bahsetmek istiyorum.
Azınlık kavramıyla ilgili olarak
genelde 'çoğunluğun değili' ya

da 'çoğunluğa göre ikincil bir
şekilde var olan' gibi bir ön ka-
nıya sahibizdir. Psikoloji benzer
bir şekilde 'anormal'i 'normal'in
değili olarak, dinler ise ahlaksız
olanı ahlaklı olanın değili olarak
sunar. Ne var ki, dikkatle baka-
cak olursak, ahlakın (çok ka-
baca) öldürmemek, çalmamak,
zina yapmamak gibi eylem değil-
leri; psikolojinin normalinin de-
lirmemek, eşcinsel ilişkiyi arzu
etmemek, çoklu kişilikler sergi-
lememek gibi değiller üzerinden
kurulduğu spekülasyonunu ya-
pabiliriz. Bu spekülasyon da şu
soruyu sorma imkânı tanır: Nor-
malin anormali belirlediği değil,
anormalin normalin sınırlarını
çizdiği bir düzlemde azınlık ve
çoğunluk kavramlarını yeniden
düşünmemiz bir fark yaratır mı?

İlkokuldaki ilk senemde sıralar-
da beklerken -ki askerde girdi-
ğim sıralardan en ufak bir farkı
yoktu- yaşadığım hissin merke-
zinde yatan dehşet duygusunun,
'doğru' olmadığımdan anlaya-
madığım bir şekilde sıralardaki
herkesten iyi olmayan bir bi-
çimde farklı olduğumdan emin
oluşumla ve bu farklılığın fark
edilmesinin yakın olduğunun
şüphe götürmez paranoyasıyla
beni sardığını hatırlıyorum. Sıra-
da herkesten daha 'hazrola' geç-
mem belki de bundandı. Ancak
ne Kürt ne Ermeni ne Müslüman
ne Hristiyan ne bir yerin köylüsü
ne de bir şehrin eskisi olan ben,
bütün bu 'anorm'ların bir değili
olarak Türk oldum. Şimdi anlıyo-
rum ki, o sıralarda üretilmiş bir

dehşet duygusunun ürünü olan
'ben,' sıradaki tüm kardeşlerim-
le belki de aynı hissi paylaşıyo-
rum. İşte bu sebeple oldukça
muhtemeldir ki çoğunluk dedi-
ğimiz, hayatını beraber doğduğu
yanlış varlığını gizleyerek sür-
dürülür kılabilceğine inanmış
ve de sürdürmüş, olmayan bir
çoğunluktan saklanan bir azın-
lık gürhudur. Böylece, kustuğu
nefretin kaynağını anla(ya)ma-
dığımız polisi de, Hrant Dink'i öl-
düren Ogün Samast'ı da (ancak
devlet kurumlarından ayırmak
suretiyle) bu sıra'nın içerisine
dâhil edebiliriz.

Devlet ve kurumları

İkinci olarak Türkiye'deki sosyal
dinamiklerin değiştiğini ve birbi-
rine hem sınıfsal olarak hem de
-kelimenin reel anlamıyla- göre-
ce uzak yaşayan grupların birbi-
rine yakınlaştığını ve birbiriyle
temas etmeye başladığını gör-
mek mümkün. Örneğin dindar
grupların orta sınıflaşması, bu
sınıfta laik gruplarla temasını;
Kürt grupların 1990'larda köy-
lerin yakılması ve boşaltılması
sonucu Batı'ya daha yoğun bir
şekilde göç etmeleri, buralarda
yaşayan Türkler ve diğerleriyle
temasını arttırdı. Bu, iyimser
bir bakışla, demokratikleşmeye
yönelik bir potansiyel taşıırken,
diğer yandan baskın grupların
kemikleşmiş kimlik örgülerine
bir tehdit olarak da algılandı.
Muhafazakâr bir refleks olarak
devletin aygıtları bu gruplar ta-
rafından özlendi, hatta göreve
çağrıldı.

Laik ulusalcılar ve geleneksel so-
lun bir kısmı, milliyetçi cephele-
re yakınlaşarak bu dinamiklerin
yenileyici potansiyelini göreme-
di; benzer tepkiler üreterek aynı-
laştılar ve iktidar için son derece
işlevli oldukları için de iktidarın
ürettiği söylemlerin karşı kut-
bunda oldukça kalabalık (ancak
üretebileceği bir sözü olmadığı
için güçsüz) bir koltuğa kıvançla
oturduklar. Böylece devlet, DGM
gibi kurumların isimlerini de-
ğiştirmek ya da kalekollar inşa
etmek suretiyle kendi aygıtlarını
yeniden üretme şansına kolayca
erişti. Elbette tekil ve yekpare
bir devlet kurgusundan bahset-
mek yanıltıcı olacaktır, ancak
Teşkilat-ı Mahsusa'nın da hiçbir
zaman tam olarak kaybolma-
dığını söylemek, devlet ve ku-
rumlarının hükümetleri de içine
katacak şekilde kendini yeniden
kurduğunu ve statükoyu sürdü-
rülebilir kılma çabasında oldu-
ğunu anlamak için iyi bir örnek
olabilir.

Bu noktada vurgulamak istedi-
ğim, görünenin aksine aslında
devlet içindeki ayrışmaların, güç
çatışmalarının, reel politikanın
bizler için bir öneminin olmama-
sı gerektiği. Bu dil, güç çatışma-
larını devlet kavramının bir doğası
olarak işaretleyerek devletin de-
ğişmez ve vazgeçilmez bir parça-
sı haline getirir. Bu çatışmaların
sonucu olan her şeyi de (örneğin
komplolar, katliamlar, faili meç-
huller) zorunlu olarak kendisi
için işlevsel ve meşru kılar. Niha-
yetinde de "devletin doğası zaten

ahlaksızdır” fikri kabul edilir ve sürekli kılınır. Bunun en korkunç sonuçlarından biri, Hrant Dink cinayetinden dört sene sonra devletin gizleme gereği bile duymadan gerçekleştirdiği Roboski katliamıdır. Bombalar ‘hain’ bile sayılmamıştır bu sefer. Hrant Dink cinayetinde devlet sorumluktan kaçınmış, Roboski’de ise bizzat başbakan Erdoğan sorumluluğu üstlenmiştir. Bu iki olay arasındaki farklar ve bu farkların ‘derin’ anlamlarından ziyade bu iki olayın ortaklığı üzerinden düşünmek devlet aygıtlarının müdahale etmeyi çok iyi bildiği bir tuzaktan kaçınmayı ve kralı çıplak görmeyi, ‘devlet terörü’nü sorunun merkezine taşımamızı sağlayacaktır.

Birtakım odaklar

Üzerinde durmak istediğim üçüncü nokta sıklıkla kullandığımız ve duyduğumuz bir kavramdan geçiyor: ‘Biz’lik müessesesi. Yüksek lisans tezimde devlet ve insan ilişkisi çalışırken Hrant Dink’in öldürülmesi üzerine tez konumu değiştirdim ve bu cinayetin nasıl anlamlandırıldığını çalıştım. Üniversitede Ermeni ve/ya Kürt olmayan sosyal bilim öğrencileriyle yaptığım görüşmelerde Hrant Dink cinayeti, devletin resmî söyleminden ve ana akım medyada yazılıp çizilenlerden pek uzaklaşmayan, hepimize oldukça tanıdık gelen bir şekilde anımlanıyordu.

Bu cinayet, içeriden veya dışarıdan ‘Türkiye’ye ve ‘biz’e yönelik kötü niyetli bir eylemdi. Birileri veya birtakım odaklar, gelişmemizi, refaha erişmemizi engellemeye çalışıyor, ‘birlik’ ve ‘bütünlüğümüzü’ bozmaya çalışıyordu. Son derece klişe olan bu söylem elbette ki argümanlarla desteklenmiyordu. Rasyonel bir tartışmadan çok duygusal tepkiler üzerinden inşa edilen bu söylemin birden fazla kuşağın kulaklarına aşına olduğu; ancak devletin sürekliliğine tehdit oluşturabilecek herhangi bir olayda devreye sokularak muhafazakâr bir refleksin süratle üretimini sağlaması açısından halen devlet için son derece işlevli olduğu muhakkaktır.

Bu tehdit söylemini bu denli kolay canlandırabilir olan nedir? Tehdit edilene bakmamız bu soruyu cevaplamak için önemlidir. ‘Hijyenik biz’ fikri gündelik hayatımızın, üzerine pek kafa yormadan sürdürdüğümüz parçaları olan ‘hijyenik ben’ ve ‘hijyenik beden’ gibi modern pratiklere benzerlik gösterir. Bedenimizi, bilinç, akıl ya da benzeri bir tekil iktidarın yönetiminde, benliği sürdürülebilir kılmayı nihai ve doğal hedefi olarak önüne koyduğumuz, bir ötekinin kontrolsüz girişine ve varlığına izin vermeyecek bir bütünlük olarak yorumlar ve kurgularız. Benlik kurgusunu ve varlığını sürekli kılan önemli unsurlardan biri dolayısıyla beden inşası ve beden kavramıyla kurduğumuz bu despotik ilişkide yatar. Benlik varlığına ve sürekliliğine en büyük

tehdit de bu sürekliliği sağladığına inandığımız bütünlüğün ve organizasyonun dağılması ya da başka bir deyişle hastalanması ve ölerək çürümesidir.

Modern dönemin bize öğrettiği ana tezlerden biri, potansiyel bir mikrop taşıyıcısı olan bir ötekiyle mesafelenmemiz gerektiğidir. Böylece bedenlerimizin sınırlarını bir diğerinin müdahilliğine kapatır ve gündelik hayattaki pratiklerimizi bu sınırları ve mesafeleri sağlamlaştırmak üzere biçimlendiririz. Bu hijyenik ve kapalı benlik fikri, benzer bir hijyenik ve kapalı ‘biz’lik kavramını şekillendirmemizi kolaylaştırır. Ulus devlet ya da vatan, hijyenik bir ‘biz’in seçici geçirgen bedeni haline gelirken; dünyanın kalnında da güçlü bir söylem haline gelmiş ‘terör’ -yani ‘mikrop’un

dışarıda değil içeride olduğu fikri- ve güvenlik söylemleri üzerinden benliğin, bizliğin ve devletin pratiklerine izin vermekle kalmaz aynı zamanda rıza gösteririz.

‘Biz’lik, statükonun dağılma tehdidi yaşadığı her an kutsal bir güvenlik kalkını olarak refleksif bir şekilde devreye girer ve ‘biz’ olmayı işaretleyerek sınırlarının dışında bir öteki olarak belirginleştirir ve bu yeni öteki üzerinden kendi varlığını kurar. İşte ‘biz’liğin bahsini ettiğim bu versiyonu, Türkiye’de dönem dönem Ermenileri, Kürtleri, Rumları, Hristiyanları, Alevileri, Ahmet Kaya’yı ve nihayetinde Hrant Dink’i içindeki mikrop olarak işaretleyerek sınırlarının ötesine atması ve öldürtmüştür.

Çoklu bir ‘biz’

Hrant Dink’in bu anlamda organizmayı son derece dağıtıcı potansiyele sahip bir mikrop olduğunu söylemek gerekiyor, çünkü kutsal ‘biz’in statükosuna ve sürekliliğine gerçek bir tehdit oluşturmuştur. Sınırları belirgin ve kapalı olmayan, kurucu referansını bir devlete ya da bir devletin ötekisi bir başka devlete yaslamayan, gündelik bir arada yaşama pratiği üzerinden ötekilerinin farklılıklarıyla barışan ve bu farklılıklarla muhabbet eden çoklu bir ‘biz’ önerisi sunmak hem dağıtıcıdır hem de yeni bir yapılanma önermektedir.

Hrant Dink’in bu yeni ‘biz’ hayali devlet aygıtlarının yönetmeyi bilmediği bir özne kurgulayacağından son derece tehlikeli görülmüş ve devletin yargı, askeriye, valilik, polis, MİT gibi birçok kurumunu harekete geçirmiş ve sözü bu kurumlarca kapatılmıştır. Ne var ki duyacağımızı duyduk ve her şeyi hatırlıyoruz. Unutmamamız hatta refleks haline getirmemiz gereken bir şey var. O da dağılmanın öngörülemez sonuçlarından korkmak yerine, bu belirsizliği, aynı bir ötekini merak ve hayal ettiğimiz gibi merak ve hayal etmektir. Çünkü dağılmanın hiçbir biçimi şu an yaşadığımızdan daha dehşet verici değildir. ▼

"1915'TEN SONRA BİTMİŞTİR BU İŞ"

Zakarya Mildanoğlu ile söyleşi

Zakarya Mildanoğlu'nun Ermenice Süreli Yayınlar 1794-2000 adlı kitabı Aras Yayıncılık tarafından yayımlandı. Mildanoğlu bu kitabında, ilk Ermenice gazete *Aztarar*'ın yayımlandığı 1794 yılından başlayarak 2000 yılına dek yayımlanan 3.650'ye yakın Ermenice süreli yayını bir araya getirmiş. Kitap, başta Türkiye, Ermenistan, Rusya, Amerika, Gürcistan, Azerbaycan olmak üzere dünyanın 42 ülkesinde yayımlanmış Ermenice süreli yayınları kronolojik olarak sunuyor. Sadece bir kronoloji sunmakla kalmıyor, Ermeni soykırımı ya da Ermenilerle ilgili bir olay veya tartışma her gündeme geldiğinde belge soranlara bir cevap niteliği taşıyor. Sadece Ermenilerin basın tarihini değil, bu topraklarda yaşayan herkesin yüzleşmekten korktuğu tarihi anlatıyor. Kitabı okuyunca akılda tek bir soru kalıyor; bir zamanlar sadece Misak-ı Millî sınırları içinde 41 merkezde yüzlerce Ermenice gazete ve dergi çıkarken, ne oldu da bugün sadece üç tane Ermenice gazete kaldı? Mildanoğlu ile hem bu sorunun cevabını hem de kitabın hikâyesini konuştuk.

● **Arife Köse:** Ermenice Süreli Yayınlar (1794-2000) adlı kitabınız yayınlandı. Böyle bir kitap fikri nasıl çıktı ortaya?

Zakarya Mildanoğlu: Aslında böyle bir kitap yayınlama gibi bir fikrim yoktu. Yani bilinçli olarak başlanmış bir çalışma değil. Yaklaşık 20-25 sene önce başlayan bir hayaldi, şimdi gerçekleşti. İki oğlum var. Küçüküğünü bir Ermeni okuluna,

Ermenice Süreli Yayınlar
1794-2000

yuvaya vermiştik. Yuvadan döndüğünde Ermenice A, B, C yazmasına yardımcı olmaya çalışıyordum. Beş sene Karagözyan Yetimhanesi'nde, altı sene de Tbreavank'ta, 11 sene yatılı okudum. İyi Ermenice öğrendiğimi oğlumla birlikte çalışırken fark ettim. Evimizde Ermenice konuşulmazdı. Bilmiyorlardı. Annemin okuma yazması dahi yoktu, nasıl Ermenice öğretsin? Liseden sonra 30 sene hiç Ermenice konuşmadım.

● **Ermeni arkadaşlarınızla Ermenice konuşmaz mıydınız?**

Liseden sonra dağıldık, ancak okul derneğinde birbirimizi görür hâle geldik. Yani kırk yılın başında bir merhaba falan diyoruz birbirimize Ermenice. Ayrıca o tarihlerde politik faaliyetler içinde yer almaya başladım. Ama oğlumla birlikte Ermenice'yi yeniden hatırlamaya başladım ve çok süratle hatırladım. Kütüphanemde üç dört tane eski Ermenice gazete vardı. Koymuşum rafa, öyle duruyorlar. Bugün bile hâlâ onları bana

kimin verdiğini düşünüyorum. Tek bir ihtimal geliyor aklıma, Sarkis Çerkezyan, yani Sarkis Usta'mız vermiş olabilir, sürekli gazete ve kitap verirdi bana. Bir bakayım dedim. Çocuğa da gazete üzerinden Ermeni alfabesini öğretiyorum. Sonra bir gün, acaba bu gazetelerde neler var dedim. O güne kadar bakmamışım hiç. Ermeni basın tarihiyle ilgili bir makale okudum o gazetede. Ve çok şaşırdım. Hiç bildiğimiz konular değildi bunlar. Ermeni okulunda Ermeni kültürü, sanatı, tarihi öğrenmiştik.

● **Ermeni okulunda Ermeni kültürü öğretilmez miydi?**

Kesinlikle hayır. Yasaktı öyle dersler.

● **Ne okuyordunuz peki?**

Klasik müfredatın dışında sadece Ermenice dili. Ermeni öğretmenlerimiz fırsat buldukça sözlü olarak anlatırlardı. Lisede iki Ermenice öğretmenim oldu, ilki Ermenice *Parkirk* (sözlük) yazarı Keğam İşkol, diğeri Mıgirdiç

Margosyan. Bu öğretmenlerimiz anlatırdı ve biz de not tutardık deftere. Ama o defterimiz gizliydi. Yani sıralarımızda durmazdı. Müfettiş geleceği zaman o defterleri saklardık. Üniversite yıllarında ise Sarkis Usta bıkmadan usanmadan anlattı. Yani gazetede o makaleyi görünce çok şaşırmıştım. Bunu fark ettiğim tarih hâlâ çok kritik bir tarih. 12 Eylül uygulamaları hâlâ devam ediyor. Cezaevinden yeni çıkmışım. "Ben biraz ilgileneyim bu konuyla" diye düşündüm ve Ermeni basın yayın tarihiyle ilgilenmem böyle başladı. Gerçi evde yetmişli yıllardan beri birkaç tane Ermenice kitap vardı. O tarihlerde tercümesine girdiğimiz ve boyumuzu aşan bir iş olduğunu fark ettiğimiz Marx ve Lenin'in Ermenice'ye tercüme edilmiş eserleri.

Daha sonra Ermeni basın tarihiyle ilgili kaynakça araştırmaya başladım. Sarkis Usta'nın en büyük hayali Ermenistan'a gitmekti. Bir olanak yarattık. Bizim Pakrat Estukyan birkaç arkadaşıyla birlikte Ermenistan'a

gidiyordu. “Ermenistan’a götürmeni istediğim bir emanetim var” dedim. “Nedir?” dedi. “Sarkis Usta” dedim. “Başım üstünde yeri var. Seve seve götürürüm” dedi. Ve götürdü. Giderken de Sarkis Usta’dan bana kitap getirmesini istedim. Bu konuda Ermenistan’da yapılmış çalışmaların listesi. Yaklaşık 10-15 kitap. Ama baskıları eski, piyasada olup olmadığını bilmiyorum. Pakrat ile ikisi Ulusal Kütüphane’ye gitmiş, “Biz bu kitapları istiyoruz” demişler. Kütüphanedekiler “Yok bunlar” demiş. “Nasıl yok. Bulun bize, Türkiye’ye götüreceğiz” demişler. Ve o kitapların önemli bir kısmını getirmeyi başardılar. Böylece ilk temel kaynakçalara kavuşmuş oldum. Düşe kalka kitaplardan tercüme etmeye, liste çıkarmaya başladım.

● Osmanlıca olarak da mı yok?

Ya henüz tasnif edilmedi ya da yok ettiler. Yakın tarihlerde sordum, “Bizde yok” dediler. Halbuki arşivde bu yayınlarla ilgili binlerce bilgi olduğunu görüyorsunuz. Mesela diyor ki, “*Masis* gazetesinin altı ay kapatılmasına karar verilmiştir”. O dönemde saray sadece Türkiye’de çıkanları değil yurtdışında yayınlanan tüm gazeteleri de takip etmiş. Mesela saray Londra’ya, New York’a yazmış, “Orada çıkan Ermenice gazetelerin her birinden en az üçer tane gönderin” diye. Örneğin arşivde Amerika’da yayınlanan Ermenice bir gazetede bir makalenin tercümesi var. Hatta mesela Londra’da yayınlanan *Hayasdan* (Ermenistan) adlı bir gazete var. Ta buradan Londra’da yayınlanan gazetenin adının değiştirilmesini talep etmişler. Çünkü o sırada sansür yasasına “Bundan sonra Ermenistan kelimesi kullanılmayacak” diye bir madde ekleniyor. Yasaklar var. Birçok gazetenin yayınlanması ya da yurda girişi yasaklanmış. Bu yayınlar hakkında çok belge var, ama kendileri yok. Mutlaka olması lazım. Çünkü bugün bile bir gazete yayınladığımızda ilgili resmî mercilere gönderiyorsunuz.

HAY GİN (Ermeni Kadın)
İstanbul, 1919-1932

● Hangi kaynaklardan yararlandınız peki?

Sarkis Usta’nın Ermenistan’dan getirdiği kitaplar benim temel kaynakçalarım oldu. Sonra ben de birkaç kez gittim Ermenistan’a, kitap getirdim oradan. Bir yandan da sahalardan, eskicilerden, internette müzayede sitelerinden gazete toplamaya başladım. Ciddi bir arşiv oluştu. Ermenistan Ulusal Kütüphanesi’nde bütün dünyada yayınlanan Ermenice yayınların hepsini buldum. Birinci kaynağım bu kütüphane oldu. Bir anekdot anlatmak istiyorum; Sarkis Usta’nın benim hayatımdaki yeri büyüktür. Kendisi bu kütüphaneye 1870’lerde İstanbul’da yayınlanmaya başlayan iki cilt *Hayrenik* (Vatan) gazetesini göndermiş. Ancak kütüphanenin gönderdiklerini alıp almadığını bir türlü öğrenememiş. Ben de gittiğimde bir sorayım dedim. Sarkis Usta 1909 Adana katliamı ile çok

ilgilenirdi. Ailesinin bir kısmı orada katledilmiş. 1909 cildine bakayım dedim. Bir açtım ki üzerinde kırmızı mürekkeple bir el yazısı var “Sarkis Çerkezyan ve kitapları”. Meğer kütüphanede Sarkis Usta’ya ayrılmış özel bir dolap varmış.

Diğer kaynaklarım Viyana ve Venedik oldu. Viyana ve Venedik Katolik Ermenilerin önemli merkezleridir. Viyana’da dev gibi bir kütüphane var. Aynı zamanda müze. Araştırmacılar nereye müracaat edeceklerini bilsinler diye anlatıyorum. Ayrıca Lübnan ve bir de Kudüs ve Paris’te Nubaryan kütüphanesi var. Türkiye’deki Patrikhane arşivinde de çok sayıda örnek olduğunu biliyoruz.

Bu kitap “1915’te ne oldu?” sorusuna da önemli cevaplar veriyor. Ermeni halkının tarihinin bir dönemine ışık tutacak bilgiler içeriyor. Anadolu’da yapılmış Ermeni katliamlarının belgesidir.

Günü gününe pek çok konu yazılmış bu gazetelerde. Telgraflar var. Bunun gibi yüz cilt hazırlayabilirim. Bu gazetelere gelen mektuplar yayınlanmış. Hamidiye Alayları’nın geleceği ile ilgili tartışmalar var. “Ne yapalım Hamidiye Alayları’nı? Feshedelim yoksa değiştirip edip başka şekilde mi istihdam edelim?” diye tartışmalar var. Aynen bu dönem korucular hakkında olduğu gibi. Ve Ermenilerin talepleri var. Ermeniler bu alayların kaldırılmasını istemiş ve bunu yazmışlar çeşitli yayınlarında. Bu gazetelerde 1915’in ayak seslerini duyuyorsunuz, adım adım geldiğini görüyorsunuz.

● Nerelerde görüyorsunuz? Neler yazılmış?

Mesela Ermenilerin yazdığı mektuplar var; “Bu akan kanı durdurun” diyor. Ermeniler bu yayınlarda katliamların, talanların durdurulması için sıkıyönetim ilan edilmesini dahi istemiş. Böyle bir şey olabilir mi? Ama artık o kadar çaresiz kalmışlar ki sıkıyönetim istemişler. Ya da manşet atmış gazete, “Katliam korkusuyla daha ne kadar yaşayacağız” diye. Bazı gazeteler yasaklanmış. Bazı gazeteler direnmiş.

● Nasıl direnmiş?

O gazetenin devamı olan bir gazete çıkmış örneğin. Bazıları da otosansürü tercih etmiş.

● Nasıl anlıyorsunuz otosansür uyguladığını?

Örneğin, 1909 Adana katliamı bir süre gazete sayfalarını işgal etmiş. Ancak bir ay sonra bakıyorsun, tek kelime yok. Bıçak gibi kesilmiş. Hatta başyazarı da otosansürü kendisi anlatmış; “Beni Divan-ı Harp’e çağırdılar, dikkatli yazmam için uyardılar” diye yazmış gazetesinde. Bazı gazetelerde 1915 sonrası Anadolu ile ilgili haberler bıçak gibi kesiliyor.

● 1915 bu anlattığımız tarih içinde nereye oturuyor? Neler gözlemlediniz bu yayınlarda?

1915 Nisan ayı ile birlikte İstanbul’da toplanan ve sürgüne gönderilen aydınların önemli bir

kısmı aynı zamanda gazeteci-ydi. yayın sahipleri, başyazarları, editörleri, hatta çaycısı vardı. İstanbul ve Anadolu'daki Ermeni basın yayın hayatı 1915'te katledildi. Anadolu'da yayınlanan gazetelerin hepsi yok oldu. İstanbul'da sadece bir iki tane kaldı.

● *Bu yaşananlardan, soykırımdan hiç bahsetmiyorlar mı?*

Türkiye'de yayınlananlarda tek satır yok, ancak yurtdışında yayınlananlar sorunu ele alıyor. Türkiye'de yayınlananlarda binlerce kayıp ilanı var: Sivas'ın bir köyünden koskoca bir ailenin tüm fertlerinin adları sıralanarak, en son Urfa yolu üzerinde görüldükleri, "Görenlerin şuraya haber vermeleri" diye. Bu ne? İşte bu soykırımın ilanı.

● *Kitapta ilginç bir şey dikkatimi çekti; soykırımdan sağ kurtulmayı ya da kaçmayı başaranlar gittikleri yerde çıkardıkları yayınlara örneğin Yeni Sivas, Yeni Kayseri gibi isimler vermişler.*

Kırımdan kurtulanlar dünyanın dört bir yanına dağılıyor. Ağır-lıkla Güney Amerika'da Arjan-tin, ABD'de New York, Boston gibi şehirlere yerleşiyorlar. Oralarda yeni köyler, mahalleler oluşturuyorlar ve Yeni Maraş, Yeni Antep, Yeni Sivas başlığıyla gazeteler yayınlıyorlar. 1950'lerden sonra ise Ermenistan'da toplananlar Yeni Maraş, Yeni Sivas adıyla köyler kuruyor. Çünkü Ermenistan devleti tüm dünyadaki Ermenilere "vatana dönün" çağırısı yapıyor. Dünyanın dört bir yanına dağılmış olan Ermenilerin çoğu buna uyuyor. Mesela

Arjantin'den kalkıyor gemiler dolusu insan Ermenistan'a geri dönüyor. Bu söylediklerimin hepsi bu yayınlarda var. Ben bunların hepsini o gazetelerden öğrendim. Mısır'dan 800 kişi dev gibi bir gemiye binip İstanbul Boğazı'ndan geçerek Ermenistan'a dönmüş. Çok trajik hikâyeler var o gemilerin içinde yaşanan.

● *Çok geniş bir zaman dilimi içinde binlerce yayın var kitabınızda. Ne tür yayınlar bunlar? Türlerine göre tasnif edebildiniz mi?*

Ermenilerin değişmez bir üçlüsü vardır. Nerede yaşıyor olurlarsa olsunlar, beş on kişi de olsalar, hemen küçük bir kilise açar ve onun etrafında hayat kurmaya başlarlar. Kilisenin hemen yanına bir okul inşa ederler. Üçüncü vazgeçilmez ise yayındır. Mutlaka, tek bir sayfa da olsa gazete çıkarırlar. Bu gazetelerin bir kısmı kiliselere ait. Ama kiliseye bağlı olmayan dinî yayınlar da var. Çok sayıda okul yayını var. İzmir, İzmit, Harput'ta, Van gibi yerlerde Ermeni okullarının kendi matbaaları var. İzmir Mesrobyan Okulu Avrupa'da yayınlanmış bütün klasiklerin Ermenice'ye tercüme edilip basıldığı bir okul. Victor Hugo'nun *Sefiller* kitabı çevrilip basılmış ve sadece İzmir'de sekiz baskı yapmış. Bazı okullarda, okul matbaasından ayrı olarak öğrencilerin kendi matbaaları da var. Daha sonra bu matbaaların yerini tek-sir makineleri aldı. Örneğin ben öğrenciyken bizim çıkardığımız bir Ermenice, bir de Türkçe dergimiz vardı. Eğitim yayınları var.

Pedagoji yayınları, Ermeni siyasî partilerinin yayınları var.

● *Legal yayınlar mı bunlar?*

Tabii. Partiler legal zaten. Türkiye'de tarihçiler bugün o partilerin illegal olduğunu söylüyor, ama doğru değil. *Haraç* diye bir gazete var, "ileri" anlamına geliyor. Bu gazetenin binası hâlâ duruyor. Taşnak Partisi bu binada bir kongre yapıyor ve bu kongreye İttihat ve Terakki delegeleri katılıyor. Şunu söyleyebilirim; bu dönemde Ermeni siyasî partilerinin Rusya, İngiltere gibi ülkelerde illegal olarak yayınladıkları gazeteler var, ancak Türkiye'de illegal olarak çıkardıkları herhangi bir yayın yok. Hepsi yasal yayınlar. Türkiye'de Ermeni anarşistlerin çıkardığı bir gazete bile var. *Ca-gadamard* ("Muharebe") diye bir gazete var, 1910'da ilk sayfasını 1 Mayıs'a ayırmış. Demiştir ki "Yarın matbaamız kapalı, çünkü yarın bayram". Bunların bir kısmı teo-ririk yayınlar, sosyalizmin teorisi, Marksizm ile ilgili. Bu anlamda çok fazla Ermenice yayın var. Bu partilerin gençlik kollarının, kültür kollarının çıkarmış olduğu yayınlar var. Hayganuş Mark'ın yayınladığı *Hay Gin* ("Ermeni Kadın") başlıklı feminist bir yayın var. Hukuk ve tıp dergileri var.

Hayata dair her şey var bu der-gilerde. Tarım ve ziraat dergile-rinin içinde Anadolu'dan haber de, yurt dışındaki ziraî gelişme-le ilgili haber de var. Hukuk, tıp ve sağlık, tiyatro, müzik gibi farklı alanlarda yüzlerce yayın var. Elbette zengin bir mizah

Üstte:
HAYRENİK (Vatan), 1909,
Sarkis Çerkezyan başışı

Altta:
SEV GADU (Kara Kedi)
Mizah dergisi,
İstanbul, 1912-1913

En altta:
İGONİON (Konya)
Konya, 1912-1914

PÜZANTİON (Bizans)
İstanbul, 1896-1918

yayını var. Çok çile çekmiş mi-zah yayınları tabii. Sürekli ceza yemiş, kapatılmış. Hatta bazıların isimleri o kadar anlamsız ki! Örneğin bir dergi kapatılmış, üç gün sonra adını *Hihihih* olarak değiştirip devam etmiş. “Hihihih” diye isim mi olur? Olmuş işte. Edebiyat ve sanat yayınları var. Ermeni harfli Türkçe yayınlar kategorisi var. Yani Ermeni harfiyle yazılıyor, ama okuduğun zaman Türkçe okuyorsun.

● *Bugüne gelirsek... O kadar çok şey var ki konuşacak, daha bugüne gelemedik, hatta Cumhuriyet'e bile gelemedik.*

1915'ten sonra gelecek bir yer yok zaten. 1915'ten sonra bitmiştir bu iş artık. 1922'ye kadar İzmir'de birkaç tane gazete ve dergi çıkıyor, 1922'de orada da bitiyor.

● *Bu yayınların içeriği ile birlikte düşündüğünüzde, Ermenilik ne zaman bir sorun olmuş bu topraklarda?*

Can ve mal güvenliği ile ilgili sorun her şeyi altüst ediyor. Bir de yağma. Ermeni köyleri, kiliseleri, manastırları oldukça erken tarihlerde yağmalanmaya başlanıyor. Yani can ve mal güvenliği Anadolu'da Ermeniler için hiç eksik olmayan bir sorun. Bence bu olay aslında 1070'de Alpaslan'ın Anadolu'ya girmesiyle başlamıştır. Ermeniler Alpaslan'ın Anadolu'ya girmesi için önemli bir askerî destek vermiştir. Ancak Alpaslan'ın yaptığı ilk işlerden biri tarihi Ani şehrini yağmalamak olmuştur. Yağma o zaman başlamıştır. 1915 falan dediğimizde bu zihniyetin o tarihlere dayanan kökleri olduğunu unutmayalım, 1915 bu sürecin en son adımı. Osmanlı döneminde bugünkü Cumhuriyet sınırları içinde 41 yerde Ermenice gazete yayınlanmış. Bu, 41 yerleşimde Ermenilerin matbaası var demektir. Bu gazeteleri okuduğunuzda bu

haberlerin hepsini görüyorsunuz. Ermeni birisi Sivas'ın köyünden Patrikhane'ye mektup yazmış, “Geldiler, işgal ettiler, değirmeni aldılar elimizden, ailemi vurdular” diye. Bu mektuplar Patrikhane'ye gidiyor, Patrikhane bunları Babıâli'ye ulaştırmış. Ermeni Millî Meclisi tarafından oluşturulan Toprak İşgalleri Komisyonu'nun yayınladığı ve saraya da ilettiği raporda binlerce belge bulunuyor. Belge mi arıyorlar? İşte belge, bunlardan iyi belge mi olur? İlla “Katledin” emrini veren bir telgrafı mı görmek lazım.

● *Peki, bugün kaç tane gazete var?*

Üç tane.

● *Bir de sizin Türkiye solu içinde deneyiminizi sormak istiyorum. Eski TKP'nin üyesiydiniz. Sol içinde Ermeni olmak nasıl bir deneyimdi? Konuşulur muydu bu konular ya da nasıl konuşulurdu?*

Ben lise son sınıftayken, TKP'ye girmeden önce birinci TİP içinde çalıştım. O da yine Sarkis Usta aracılığıyla olmuştu. Üniversiteye girdiğim zaman zaten solcuydum. Türkiye'de de bu TKP konusu konuşulmaya başlanmıştı. Sol hareket içinde Ermeniler, Rumlar, Museviler diye bir konu var sonuçta. TKP'de Merkez Komitesi'nde bile görev alan Ermeniler vardı. İlegal bir partiydi tabii o zaman. Ben TKP'ye üye oldum ve uzun yıllar çalıştım. Ama parti içinde Ermenilerle ilgili hemen hemen hiçbir şey konuşulmazdı. Kod adlarımız bile Türkçe idi. Ben itiraz ettim, “Niye bana Ahmet, Mehmet diye Türkçe isim veriyorsunuz? Bana Ermeni kod adı verin” dedim. Sonra bana bir Ermeni kod adı verdiler. TKP'de de bir Kemalist damar vardı sonuçta. Komintern döneminde yapılmış olan toplantılar var. Onların tutanakları var. Konu Ermeni soykırımı. Tam bir Kemalist bakış açısı hâkim bu tutanaklarda. “Ermeniler de biraz rahat dursalardı” diyorlar! TKP'deki o Kemalist damar çok açıkça görülüyor. TKP'nin önemli kademlerinde Ermeniler

görev aldı tabii, ancak bilinmeli ki sosyalizm Türkiye'de TKP ile başlamadı. Ondan çok önce grevler var, sendikalar var. Bunları kuranlar ve başlatanlar hep Ermeniler ve Rumlar. Bulgaristan, Yunanistan Ermenileri var. Tramvay işçileri grevi, 1910'da 1 Mayıs kutlaması. Bunlar hep Ermenilerin, Rumların, azınlıkların önde olduğu işlerdi. Marx, Engels ve Lenin'in pek çok eseri ilk baskılarıyla birlikte İstanbul'da, İzmir'de Ermeniceye tercüme edilmiş.

● *2015 ile, Ermeni soykırımının 100. yıldönümü ile ilgili düşüncelerinizi alarak bitirelim isterseniz. Özellikle devletten ne bekliyorsunuz 2015'te?*

Ben 2015'e kilitlenen birisi değilim. Elbette bir soykırımın yüzüncü yılı, bir önemi var tabii ki. Ben çok büyük bir değişiklik olacağını zannetmiyorum. Belki Erdoğan taziye açıklamasını bir adım ileri götürebilir. Sivil toplum örgütlerinin bazı hazırlıkları var. Belki de 2015'i bir başlangıç olarak görmek lazım. Bu konu daha çok yeni konuşulmaya başladı. Her kesimin üzerine düşen şeyler var. Erdoğan'ın taziye açıklaması problemli ama önemliydi. Devletten birileri Ermenistan'daki anmalara katılsa çok anlamlı olur. Sınırın açılması konusunda bir adım atılabilir. Şu anda İstanbul'da kaçak yaşayan 40-50 bin Ermenistanlı var. “Gelin” demek yetmez, bu çağrının samimiyetine bakmak gerek. Bunlara ikinci bir kimlik verilebilir. Bir başka önemli sorun, Ermenilerin mal ve mülklerinin ne olacağı. Elllerinde Osmanlı tapusu olan binlerce Ermeni var, kapalı olan tapu kayıtları var. Örneğin Yozgat ve Kayseri tapu kayıtları açılrsa benim sülaleme ait tüm varlıklar açığa çıkacaktır. İşte “Ermenilerin gözü hâlâ bu topraklarda, bölmek istiyorlar” gibi paranoyalardan kurtulmak, üzerinde düşünülmesi ve bir bürokratik işkenceye dönüştürmeden sağlıklı çözümler üretilmesi gerekiyor. ▼

ERMENİ SOYKIRIMINI NE ZAMAN NASIL ÖĞRENDİM

Ferhat Kentel

*“Emmee, ağşama kadar
hepsini topladılar, getirdiler,
gene kestiler”*

Ben soykırımı çok önceleri, neredeyse çocukken öğrendim. Ortaokulda sıra arkadaşım Ahmet anlattı bana soykırımı.

Ama daha önemlisi; daha sonra nasıl oldu da unuttum?

Yıllar sonra Fransa’da doktora yapmaya gittiğimde, yani koskoca adam olduğumda, Arjantinli bir kadın bana “soykırım”dan bahsettiğinde, nasıl oldu da hiç Ahmet’in anlattıklarını düşünmeyip hatırlayamayıp tereddütsüz “Hadi oradan canım! Yok öyle şey, ufak tefek bir şeyler oldu sadece!” ezberini çıkarıp savunmaya geçtim?

Bu sorunun cevabı, yani benim “savunma”nın ve de “unutma”nın cevabı bütün bir milletin koskoca gerçeği nasıl bilip de unuttuğunda saklı...

Peki nasıl hatırladım? Unutmayı nasıl kırdım? Çok garip... Hikmetinden sual olunmaz devletimizin İstiklal Mahkemeleri’nden “Vatandaş Türkçe konuş!” kampanyalarına, 6-7 Eylül’lere, Kürtlere yaşatılan Diyarbakır cehenneminden başörtü zulümlerine kadar göstermiş olduğu performans hakkında hayatın her alanından “delil” fıskırdıkça, önce yakın geçmiş hafızamın üzerindeki küller uçtu. Ve alttan 60’lı yıllarda mahallemdeki Rum ve Ermeni arkadaşlarım çıktı ve onların bir anda “yok olduklarını” hiç düşünmediğimi düşündüm. Sonra Ahmet geldi yeniden aklıma... Sınıftaki sızamızda bana heyecanla, yarı korkuyla dedesinin ona anlattıklarını, onun da bize anlattıklarını hatırladım.

Ve yıllar sonra Ahmet karşıma çıktı yeniden. Benim içimi yiyen o “hikâyelerini”, 1915 Ermeni soykırımını yeniden bana anlatması için bir tevafuk olarak... Teybi açtım ve Ahmet anlattı. Üstelik bu sefer sadece dedesinin “masal” gibi anlattıklarını değil; başka şeyleri de anlattı. Benim daha önce çocukken dinlediğimi

zannettiğim ve kafama çakılan korkunç görüntüleri (yüzükleri çıkarmak için kesilen parmaklar, kıpkızıl akan nehirler) bu sefer anlatmadı Ahmet. O mu unuttu, yoksa ben mi o zamanlar kâbus gördüm bilmiyorum. İşte o anlattıkları:

“Bizim aile fakir, yaz geldi mi peder bizi köye –Merzifon’a– gönderiyor. Hatta ilkokula başlayacağım zaman da köyden geç geldim, mahalle okuluna yazıldığımda herkes okuma yazmaya başlamıştı bile. Ben ağladım, annem ağladı... Babam kızdı “Neden çocukları getirmedin?” diye. Halbuki dedemin yüzünden. Dedem bizi bırakmıyor; “Elma yesinler!” diyor! Ama annemin çabasıyla ve korkudan okumayı söktüm! Neyse bizim köy, ‘Türnük’ diyorlar, galiba Tornik’ten geliyor. Okumuştum orada... Tornik Beyi diye bir bey varmış. Ermeni bir bey, Rum bir bey de olabilir. Onun yazlığı, köşkü varmış bizim köyde. Orada Yeşilirmak’ın bir kolu akıyor. Menderesler çizerek akıyor. Her yerde gölleniyor falan. Bahçeler, elmalar... Dedemin ‘İncirli’ diye bir bahçesi vardı; 40 çeşit erik var, 40 çeşit erik! Elmalar mis gibi! Armutlar!

Merzifon’a 13 kilometre bir köy; bugünkü adı Sarıbuğday. Nasıl güzel bir yer, nasıl güzel bir yer! Bizim köyün üstünde başka bir köy var. Orada da Kız Kayası diye bir yer var. Bu dediğim ırmağın üzerinde bir Roma köprüsünün ayağı var. Çorum çok yüksek bir yer. Oradan vadi yapıyor, aşağı doğru iniyor. Çok geniş bir vadi. Olağanüstü bir yer! Suda ördekler, çocuklar falan. Ben o zamanlar oraya gittiğimde geri dönmek istemiyordum.

Şimdi o ırmağı yardılar, derinleştirdiler ki taşmasın diye... O güzelim ırmağın anasını ağlattılar. Ne meyve kalmış ne bilmem ne... Barajlar kurdular, patates soğan ekeceğiz diye... Köylere su gelmeyince bahçeler de kurdu. Orada kerpiç evler vardı... Şimdi bir iki tane kalmış; çobanlar yatıyor. Gözünü sevdiğim; yazın klimaya gerek yoktu. Yazın serin, kışın sıcak. Öyleydi... Bir gün sordum, “Yeniden kerpiç

ev yapabilir miyiz? Kerpiç ustası kaldı mı?” diye. Dediler, “Samanınan, çamur değil mi? İstedğin zaman buluruz sana, yaparız kerpiç ev.” Kaybolmasın... Kültüre bak! Süleyman Demirel Konya ovasını helikopterden gördüğü zaman, “Burası çok geç kalmış; hep kerpiçten evler” demiş. Kerpiç ev, medeniyetin doruğu! Hititlerden, Frigyalılardan kalma ‘megaron’ denilen evler altı taş, erimesin diye; üstü toprak, dallar, üstü toprak, kerpiç evler... Her sene yeniden toprak ekleyip, silindirle geçiyorsun.

Araba lastiği, buzdolabı, adamın satamadığı soğan, patatesler... Dereyi göreceksin... Naylonlar... O güzelim köy 15-20 senedir artık böyle... Tornik işte buraya yazlık yapmış; o kadar güzelmış...

“Gâvur arkı”

İşte dedemin anlattıkları... O da başkasından dinliyor. Yukarıdan Çorum yolu geçiyor. Merzifon yolu. O yolu benim çocukluğumda yaptılar. Merzifon da Marzafon falan gibi bir şey... Tam hatırlamıyorum, yalan söylemeyeyim. Tabii sözlü tarih biraz dedikodu gibi. Tam temellenmiyor işte... Merzifon’da da muhteşem bir Ermeni kilisesi var. Biz küçükken amcam bizi sinemaya götürürdü. Orasıymış. Üç katlıydı sinema. Eski kiliseyi sinema yapmışlar. Sinemayken yanmış. Muhteşem bir yapı. Son gittiğimde girip gezemedim; restorasyondaydı. Bir sürü güzel evler vardı; Merzifon bir Safranbolu olabilirdi. Mahvetteler. Her taraf beton... O kadar üzüliyorum ki. Benim

çocukluğumda kırk-elli eşekle Tavşan dağına oduna giderlerdi. Bugün kese kese Tavşan dağında ağaç kalmadı. Dağ çıplak. Bir cennet nasıl cehenneme çevrilir; benim içim kan ağlıyor.

İşte o Merzifon yolunun olduğu yer... Benim dedemden duyduğum... Tabii ona anlatmışlar; onun yaşı yetmiyor. O civarda iki köy var; Gümüş ve Hacıköy... Onlar da Ermeni köyü... Sonradan birleştirmişler, Gümüşhacıköy olmuş.

İşte o zaman topluyorlar adamları... Bir sürü insan. İkişer ikişer alıp arka tarafta kalanların görmediği bir yere götürüp... Bizim köyün üst taraflarında, şimdiki Merzifon-Çorum yolu üzerinde... Yalnız adamları kesmeden önce... Ama çocukluğumda bana anlatılan bu... Ark yapıyorlar, su arkı... Su arkının adı ne biliyor musun? Gâvur arkı! Ermenilere yaptırıyorlar. Oraya götürüyorlar ve hatırladığım kadarıyla kılıçla... Bir tanesi kurtuluyor. Geliyor koşarak ve bağıyor: “Kesiyorlar, kesiyorlar!” diye... Bunu duyan bütün o sırada bekleyen adamlar hepsi Merzifon ovasına dağılıyor, kaçıyorlar. “Emmee”-dedemin deyişi- “ağşama kadar hepsini topladılar, getirdiler, gene kestiler.”

Bir yerde bir belgesel izlemiştim. Hani Sırplar girerlermiş bir köye; bütün köyü kesip bir kişiyi sağ bırakırlarmış. Gidip anlatsın diye... İşte böyle bir şeyler olmuş anlaşılan. O filmde de “Gördün mü?” diye soruyorlar, “Hayır bana görenler anlattı” diyor. “Sen gördün mü?”, “Yok”... Görme yok yani...

Ben inanıyorum ki, o zamanlar beraber yaşarken Ermenilerle sorunları yoktu. Hatta şu anda Merzifon’da dedikodu olarak anlatılan, işte o zamanlar “Ermenileri şey yapın” falan diyorlar. Onlar da diyorlar ki, “Bize bir şey yapmadılar ki, niye yapalım?” İşte bugün “Dışarıdan gelen adamlar bu işi yaptı, Ermenileri katlettiler” diyorlar.

Ama bende iz bırakan bir şeyi Fransa’da bir kitapta okudum. Ruslar bu Van olayında

UTANMA SIRASI ŞİMDİ BAŞKALARINDA

Aydın Uğur

Bizim kuşak azınlıklar meselesinin geçmişi ve sayısal boyutları konusunda çok yakın bir zamana kadar bayağı bir aymazlık içinde olmuştur. Kişisel olarak benim ezberimi ilk bozan 1980’de elime geçen bir kitap oldu: Osman Nuri’nin **İstanbul Şehri Rehberi** (İstanbul Belediyesi Yayını, 1934). Orada, 1927 nüfus tahririnde “İstanbul’da 690.857 nüfus kaydolunmuştu. Bu yekûnun 447.851’i Türk-İslâm, 243,066’sı ecnebi ve akalliyetlere mensuptur. Akalliyetler arasında 65,335 ecnebi vardır” denmekteydi. Birinci Dünya Savaşı ile İstiklal Savaşı gerilerde kalmış, Cumhuriyet ilan edilmiş. Ve İstanbul’da yaşayan her 100 kişinin sadece 65’i Müslüman vatandaşı, 25’i gayrimüslim vatandaşı, 10’u da yabancı uyruklu. Bir başka deyişle, İstanbul sakinlerinin yaklaşık üçte biri gayrimüslim. Benim bunu öğrendiğim yıl 1980. O noktadan

itibaren, tarihimize ilişkin derme çatma bilgilerimden ciddi biçimde kuşku duymaya başladım. Özel olarak Ermeni kırımını konusuna gelince... Evet, Ermeni nüfusunun Tehcir sonrası “çok azaldığına” dair muğlak bir fikrim vardı. Ama bu tehcirin kafamdaki boyutlarının tarihsel hakikatten ne kadar uzak olduğunun farkına varmamı Edhem Eldem’den gelen bir uyarı sağladı. Tarih, 1980’lerin sonu. Bir akşam daveti. Yabancılar da var. Bunlardan biri Tehcir sırasında yok olan Ermeni asıllı Osmanlı nüfusunun ne kadar olduğunu sordu. Edhem Eldem’in verdiği sayı benim kafamda kinin neredeyse 10 misliydi. Edhem’e güvenirim. Afalladım. Bu işe yakından bakmalıyım dedim. Ondan sonraki incelemelerim Edhem’i haklı çıkardı.

Yaşım 40’ı bulmuştu. Üstelik sosyal bilimciydim. Cehaletimden utandım. Ben sıramı savdım. Utanma sırası şimdi başkalarında. ▼

Ermenileri Türklere karşı kışkırtıyorlar falan. Van’ı yakıp yıkıyorlar... Ermeniler ve Ruslar Müslümanları öldürüyorlar. Sonra yardım geliyor, Türkler bunları kovalıyorlar. Bunlar Türklerin değil, kendi tarihçilerinin anlatımları. Ruslar atlı, Ermenilerin hepsi yaya. Ruslar iki saat geçince dinleniyorlar. Bunlar “Ne dinlenmesi?” diye itiraz ediyorlar. Ruslar, “Yok dinleneceğiz”. Aslında Ermenileri Rusya’ya götürmek istemiyorlar. Niyetleri sadece Ermenileri Türklere karşı kullanmak, kırdırmak... “Bunu anladık, kullanıldığımızı anladık” diyorlar. “Türkler de atlı. Bunlar da atlı, biz arada kalıyoruz. Telef oluyoruz...” Her taraf kullanmış.

“Prunus Armenica”

Benim bir grubumda 6-7 tane Ermeni vardı. Bir akşam Kapadokya’da folklor gösterisinde müzik çalıyor, bunlarla kalkıp dans ediyoruz. Adamlar dedi, “Ya bu bizim müziğimiz! Biz burada doğmadık ama annelerimizin babalarımızın müziği bu; kanımızda hissediyoruz; Türk’üz biz” diyorlar. Parmakları şaklatıyorlar, “aşahtan aşağıdan!” diyorlar. “Ne diyorsunuz siz?” dedim. “Aşahtan aşağıdan!”... Orta Anadolu ağzıyla! “Ulan, dedim, siz hakikaten Türk’sünüz!” dedim.

“Yazık dedim, bu topraklarda bu dramaların olması. Keşke dedim gelseniz gene buraya. Bir barış olsa. Sınırı da açsalar. Türk devleti de uçak bileti mi verir, otobüs bileti mi... İşte gönüllü usulü, otel parası veremeyenleri insanlar evlerinde ağırlasa. Gelseler Türkiye’yi görseler... Bir barış ortamı olsa, ne güzel olur!” diye gönlümden geçeni söyledim.

Girit’e gittim, aynı bizim gibi adamlar. Nah şöyle bıyıklar, sakal. Oturmuşlar kahvede, şakka da şakka tespih! “Nereden geldin?” diye soruyorlar. “Türkiye’den” deyince üç saniye duruyor, ama sadece üç saniye! Sonra “Gel otur!” Türk olduğunu öğrenince küçük bir bardak boğma rakı ikram ediyor. “Bu da bizden!” diyor. Kuru üzümün, has üzümün kokusu var. Girit aynı eski Türkiye! Bu arada Merzifon’da boğma rakı var. Müslümanlık’ta boğma rakı nereden olacak!

Kayısının Latincesi ne biliyor musun? ‘Prunus Armenica’! Ermeni eriği. Romalılar geliyor; onlar götürüyorlar... Kiraz, “cerise”. O da Kerasus yani Giresun... Romalı Kerasus bir meyve buluyor, Roma’ya götürüyor ve adını da Kerasus koyuyor. Buradan gidiyor bu isimler.”

Ahmet’in anlattıkları bu kadar. Benim soykırımı öğrenmem Ahmet ve onun dedesi vasıtasıyla oldu. Anadolu’nun dört bir yanında binlerce Ahmet’in ve onların dedelerinin anlattıklarıyla hepimiz çok iyi biliyoruz bu topraklarda “bir soyun kırıldığını”. Koskoca bir milletin saklamak zorunda kaldığı bir “sır” olduğunu.

Bunu bilip de bilmiyor gibi yapmayı, hatırlayıp da unutmayı becermişiz bu topraklarda. Ve en nihayetinde dayanamadı bu “sır küpü”. Çatladı işte...

Dipnot:

Bu arada Ahmet bunları anlatmaya başlamadan önce başka bir hikâye daha anlattı. Bundan yaklaşık beş sene önce, hayal mayal tanıdığı iki genç bir gün gelip özür dilemişler. Gerçekçeleri şöyleymiş:

“Ahmet Abi, biz seni hiç sevmiyorduk.”
“Niye ulan?”

“Lakabından ötürü biz seni gerçek Kürt sanıyorduk. Ama sonradan öğrendik, sen Kürt değildin, sadece lakabın ‘Kürt’ imiş. Bunu öğrenince senden özür dilemeye karar verdik.” Zaten daha önce de başka arkadaşları Ahmet’i “Sen bu lâkaptan kurtulmaya bak, bir gün telef olup gideceksin” diye de uyarmışlar.

Nasıl? İyi değil mi? ▼

Dilek Kurban

Ermenilerin başına 'çok kötü şeyler' geldiğini çocukluğumun şimdi hatırlayamadığım erken bir evresinde öğrenmiş olmalıyım. Adını çok daha sonra öğrendiğim bu kötü şeylerin varlığını hep bilirdim ben. Dedem anlatırdı zira, babasından duyduklarını. Ailemizin kökünün dayandığı Dersim'de nehirlerin nasıl kırmızı aktığını, Ermenilerin nasıl topraklarından koparıldıklarını... Bu hikâyeleri dikkatimi vermeden dinlerdim. Üzerinde pek de kafa yormazdım. Bilirdim. O kadar.

Detaylara yıllar sonra vakıf oldum. Büyükdemedem soykırımdan yıllar sonra, 1920'lerin sonunda, Dersim'i terk etmek zorunda kalıp Bingöl'e yerleşti. Yirmi sene kadar tanıdıkları başka bir ailenin evinde çocukluk yaşadıktan sonra, yakınlarıdaki bir köyde bir arazinin satılığa çıktığını öğrenir, biriktirdiği parayla bu araziye satın alır. Ermenice 'küçük göl' demek olan Liçik köyünün Kaynarpar mezarındaki arazi, köyün derebeyi olan Mirza Bey'e aittir. Bey'i boşayan ve yanılmıyorsa kendisi de ağa kızı olan şehirli genç karısı, araziye mahkeme kararıyla nafaka olarak Mirza Bey'den devralır ve satışa çıkarır.

Büyükdemedemizin satın aldığı ve üzerine bir ev inşa ettiği arazide bir zamanlar Kipo adlı bir Ermeni yaşarmış. Soykırım sırasında köyden sürülen ve belki de öldürülen Kipo'nun arazinin sahibi mi olduğu yoksa arazide maraba olarak mı çalıştığı bilinmiyor.

Babam, büyükdemedemizin bu arazide kurduğu evde doğdu. Ağabeyim ve ablam da. Annemle babam İstanbul'a göç ettikten sonra çocukluğumun yazlarını bu evde, bu mezrada geçirdik. Dedemin ömrünü geçirdiği, gözü gibi baktığı mezra, 1994 Eylül'ünde güvenlik güçleri tarafından boşaltıldı. Dedem, 80 yaşından sonra yersiz yurtsuz kaldı. Büyükdemedemizin elleriyle inşa ettiği ev zaman içerisinde yıkıldı, her bir ağacını elleriyle diktiği orman yakıldı.

Yıllar sonra dedem, ağabeyime bütün bu yaşadıklarından dolayı hissettiklerini şöyle ifade etmiş: "Bizim evin asıl sahibi Kipo diye bir Ermeniymiş. Mezrayı çok sevmiş Kipo. Akşamüstleri gün batarken, elma ağaçlarının altına oturur mezrayı seyreder, ona seslenirmiş. Kipo'ya yar etmemişler mezrayı. Demek ki bizim de hakkımız değilmiş."

Ne Kipo'ya ne dedeme yar olan mezradaki arazi, bugün boş duruyor. ▼

Oral Çalışlar

Çocukluğumun ve ilköğrenimimin geçtiği Tarsus çok kültürlü, çok kimlikli bir kentti. Şehrin nüfusunun yaklaşık yüzde 30'u Nusayri Arapı. Bir mahalle adıyla sanıyla Giritli mahallesiydi. Diğerleri Afgan, vb.

Eski Tarsus, önemli bir Ermeni nüfusa sahipmiş, ama biz bunu çocukluğumuzda pek algılamamıştık. Bakırcı dedemin önce kalfası sonra ortağı olan Agop Göçeroğlu Ermeni'ydi. Annemin kuaförü iki Ermeni kızkardeş Anjel ve Rosa'ydı. Anneannem bir keresinde Adana Ermeni katliamının yaşandığı Nisan 1909'la ilgili Tarsus'ta yaşananlara ilişkin bir öykü anlatmıştı. Ermeni mahallesi yakılmıştı, yangından kaçmaya çalışanlar kurşuna diziliyordu. Anneannemin bu anlatısı hayal meyal hatırimda kalmış.

Ankara Sıkıyönetim Mahkemesinde 1974 yılında yaptığımız ortak TİHK savunmasında 1915 soykırımından, "Ermeni katliamı" olarak söz etmiştik.

Yıllar sonra, Esenyurt Belediye Başkanı Gürbüz Çapan'ın davetiyle 1995 yılında Ermenistan'a gittiğimde, artık her şey kafamda yerli yerine oturdu.

Hrant Dink 1996 yılında Agos'u çıkarmaya karar verdiğinde benim de Agos'a yazı yazmamı istedi. Yazdım. Artık Ermeni meselesi solculuğumun, demokrasi ve insan hakları savunuculuğumun temel meselelerinden birisi oldu. Hrant'tan her gün yeni şeyler öğrendim. Birlikte onunla Anadolu'ya, dünyaya yolculuklara çıktık. Birlikte yeni şeyler keşfettik. ▼

İrvin Schick

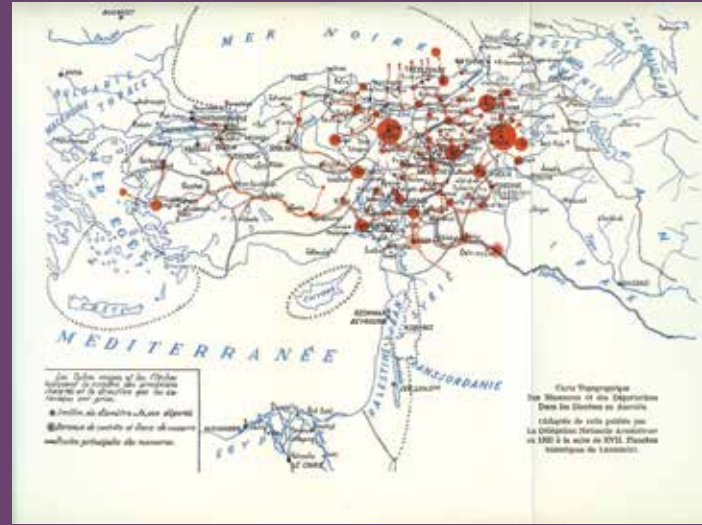
Babam 1932'de Çekoslovakya'nın Brno şehrinde doğdu. Babası Otto Schick, annesi Maria Kleinerova, adlarından anlaşılacağı üzere Alman kültürüyle yoğrulmuş, tamamen seküler Yahudi Çeklerdi. Tıpkı Franz Kafka, Gustav Mahler, Edmund Husserl gibi. Ancak bu kimlik, Naziler ülkeyi istila ettiğinde ailelerini kurtarmadı: Evimizin duvarına asılmış bir çerçevede iki yanı doldurulmuş bir dosya kâğıdı dolusu soykırıma kurban gitmiş aile efradının adları yazılıydı. İnanılmaz bir tesadüf sonucunda babamla annesi ve babası savaş başladığında İstanbul'da imişler. Savaş boyunca hangi akrabanın hangi toplama kampına götürüldüğü haberleri geledurmuş. Zaman zaman ulaşabildiklerine Sirkeci'deki Büyük Postahane'den tütün, şeker vs. gönderirlermiş. Bu işleri de henüz 10-11 yaşında olan babam yaparmış, çünkü aralarında Türkçeyi tek kıvrabilmiş olanı oymuş.

Yetiştığım evin en belirgin özelliği babamın kocaman kütüphanesiydi. Kitaplarının belki yarısı, belki yarından fazlası İkinci Dünya Savaşı ve özgül olarak da Nazi Soykırımı hakkındaydı. Yaşadığı travmayı, olay hakkında öğrenebileceği herşeyi öğrenerek atlatmağa çalışıyordu babam. Çok genç yaşta soykırım kavramına vâkıf oldum yani. Bir halk olarak Almanlardan nefret etmemem, ama Nazilerin yaptığını da asla unutmamam gerektiğini daha çocukken öğrendim. Ama soykırımın dayanılmaz ağırlığının her an hissedildiği evimizde Ermeni

soykırımından bir kere olsun bahsedildiğini hatırlamıyorum. Babam olup bitenleri bilmiyor muydu, yoksa kendisini Nazilerin pençesinden kurtarmış olan Türkiye'ye bağlılığı yüzünden bildiklerini bilmezden mi geliyordu, o konuda hiçbir fikrim yok. Ama yıllar sonra "soykırım oldu mu, olmadı mı?" tartışmaları başladığında inkârcıların yanında yer aldığını üzüntüyle müşahade ettim.

İşin ilginç yanı, gayrimüslimlerin yoğun olduğu bir çevrede büyümeme rağmen ne çevremdeki Ermenilerin bu konuyu açtığını hatırlıyorum, ne başkalarının. Yalnız onlar mı? Rumlar Pontus'un boşaltılmasından söz etmezdi, Yahudiler Trakya'nın. Böyle konular tabuydu demek, kimse ağzına almazdı.

Bu arada ben 1972 yılında, yani 17 yaşında, üniversite tahsili görmek üzere yurt dışına çıktım. Bir yıl İsviçre'de kaldıktan sonra Massachusetts Institute of Technology'ye kabul edildim ve Amerika'ya gittim. MIT'nin öğrencileri bizde "inek" tabir edilen cinstendir, zaten olmayanlar baskıya bir ay dayanamazlar. Student Center Library adında, günde 24 saat, senede 365 gün açık olan bir kütüphanesi vardı okulun, ben de orada epey vakit geçirirdim. Kütüphaneye girer girmez sağ tarafta gazete ve dergilerin teşhir edildiği raflar vardı. 1973 yılının sonbaharında olmalı, günün birinde bu raflarda *Armenian Weekly* diye bir gazeteye rastladım, kocaman puntolu manşetteki iki kelime beni hayretler içinde bıraktı: "Ottoman" ve "Genocide", yani "Osmanlı"

Baskın Oran

Ermeni Soykırımı terimini kullanmıyorum; sebepleri için bkz. Türk Dış Politikası (İletişim Yayınları, Cilt III, s. 164-165). "Ermeni Kırımı" terimini kullanıyorum.

Ermeni Meselesi'nin bilincine nasıl vardığımı özetleyeyim: Önce, Batı Trakya'daki Müslüman-Türk azınlığının öyküsünü yazdım. O sırada Türkiye'de Rumlara yapılanlardan tamamen habersizdim. Herkül Millas beni uyardı, Türkiye'deki gayrimüslimleri okumaya başladım. Kürtleri de.

Bir gün, Ermeni okullarında Ermenice'nin yasaklandığını yazdım. Bir telefon geldi: "Ben Fırat Dink, İstanbullu Ermeni işadımıyım. Teşekkür ederim".

Ondan sonra Ermeni meselesine odaklandım. Bu konudaki düşüncelerimi sitemden okuyabilirsiniz: www.baskinoran.com / Konferanslar / "Sunum: Ermeni Meselesi - Ayrıntılı". ▼

ve "Soykırım". Derhal gazeteyi aldım, okudum. Ve ilk tepkim şu oldu: "Böyle bir şey olmuş olamaz, olmuş olsaydı mutlaka haberim olurdu. O halde bunlar yalan söylüyor."

Gerçi 1973 Ocağında Los Angeles'te Gourgen Yanikian adında Erzurum doğumlu bir Ermeni iki Türk hariciyecisini öldürmüştü, ama o olayı münferit sanmış, 77 yaşını aşmış birinin aklını yitirmesine yormuştum. O nedenle de Osmanlı döneminde Ermeniler'e soykırım uygulanmış olduğu bilgisine hiç hazırlıklı değildim. Nitekim bunu kabullenmem birkaç yıl aldı. Türkiye'de birçok kişi gibi önce "olmadı", sonra "olduysa da soykırım değildi", "onlar da bizi kesti" gibi düşüncelerle mücadele ettim. Sonra bir gün annemin, Osmanlı ordusuyla Doğu Cephesi'nde savaşmış olan dayısının hazırlayıp kendisine hediye ettiği fotoğraf albümünü gördüm. İçinde bir

tanecik fotoğraf vardı bütün şüphelerimi gideren: İyice solmuştu ama 7-8 yaşında bir kız çocuğunun cesedi olduğu çok belliydi. Anneme "İşte bu Ermeni kızı gelip bizden yardım istemişti, ama yardım edemedik, ertesi gün de böyle cesedini bulduk" diye anlatmış. Benim hikâyem bu.

Hâlâ soykırım olmamıştır diyenler, Türkiye Cumhuriyeti'nin 31 Temmuz 1950'de imzalayıp taraf olduğu Soykırım Antlaşması'nın ikinci maddesinin c fıkrasına ("deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part") bir baksınlar. Ermeniler'e yapılanı aynen tarif ediyor. Benim soykırım olduğuna o zamanlar inanmamam, hiç duymamış olduğum bir olayın yaşanmış olamayacağını düşünen bir kibir abidesi olmamdan ileri geliyordu. Şimdiki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının böyle bir "mazeret"i yok. ▼

VARLIĞIMIZ TÜRK VARLIĞINA ARMAĞAN OLSUN

Tolga Tüzün

Osmanlı boyunduruğunda yaşayan Ermenilerin hayatı şimdilerde moda olan *Pax Ottomana* güzellmelerinin kurduğu anlamdan bir hayli farklıydı. Türk ve Kürt komşularının sürekli baskısı altında aşırı vergilendirme; yağma, kız kaçırma ve fidyeye; Müslümanlığa döndürmek gibi gündelik tehditler altında zorlu bir yaşam mücadelesi vermektedirler. Osmanlı hukukunda ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmeleri sık sık protestolar ve isyanlara sebep oluyordu: mahkemelerde Müslümanlara karşı şahitlikleri kabul görmediği gibi, silah taşımaları, at binmeleri ve evlerinin cephelerinin Müslüman evlerine bakması yasaktı. Dinî pratikleri ise sınırlıydı, örneğin kiliselerde çan çalmaları yasaktı.

Eşit vatandaşlık statüsünün 1876 Anayasası ile ilan edilmesi, “gâvurlarla” aynı statüde olmayı hazmedemeyenlerin gayrimüslimlere yaptıkları baskıyı arttırarak şiddet ve gaspı tırmandırdı. Sasun olaylarının 1894-1896 arkasında yatan Ermeni köylerinin basılarak zorla din değiştirmeye zorlanmaları, kızların ve kadınların kaçırılarak Müslüman yapılması, genç çocukların kaçırılarak Müslüman evlere yerleştirilmesi, erkeklerin toplu olarak sünnet edilmesi ve kiliselerin camiye çevrilmesi gibi Ermenilerin gündelik yaşamlarının bir parçası olmuş rutin asimilasyon olaylarında soykırımın erken izlerini görmek lazım.

Hamidiye Alayları’ndan 1906 Adana katliamlarına, oradan soykırıma uzanan yol, bu topraklarda yaşayan herkesin kolektif aidiyetini Türk yapamaya-çağını anlayan yönetici elitin,

Soykırım, bu Türk ulus kavramı üzerinden kendini tahsis eden Cumhuriyet’in kuruluş projesidir.

var olan Müslümanların kuvvetli kolektif kimliğini Türklüğe tahvil etme politikalarının taşlarıyla döşenmiştir. Türk denilen aidiyetin o dönemde Anadolu topraklarında karşılığı boş olduğu için artık ‘Müslüman eşittir Türk’ denklemi tedavüle

sokulmuş, bu denklik ilişkisinin dışında kalan gayrimüslimler ya zorla Müslümanlaştırılmış ya da yok edilmiştir. Taner Akçam’ın çok net ifade ettiği gibi, “Bizim Türk ulusu olarak varlığımız, Ermenilerin yokluğu ve imha edilmişliğidir.”

Gasp hukukunun müdafaası

Soykırım, bu Türk ulus kavramı üzerinden kendini tahsis eden Cumhuriyet’in kuruluş projesidir. Jön Türkler’den Ziya Gökalp’e, oradan Cumhuriyet elitlerine bulaşan Türkçülüğün darbeye siyasî iktidarı ele geçirdiği 1913’ten itibaren uygulamaya koyduğu ve Cumhuriyet’le beraber kesintiye uğramaksızın devam eden azınlıkları itlaf projesidir. Cumhuriyet’in elitleri İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin (İTC) üyelerinden, Teşkilat-ı Mahsusa elemanlarından oluşur ve çoğu vatan sevgisinden değil soykırım ve gasp davalarından kaçmak üzere Anadolu’ya geçmiştir.

Çok iyi bilinmeyen bir olgu, bir değil iki tane Teşkilat-ı Mahsusa olduğudur. Biri aşağı yukarı 1911’den kurulan bir yeraltı örgütlenmesidir, İtalyanlara karşı Libya’daki direnişi örgütlemekte önemli bir rol oynamıştır. Diğeri ise 1914’te Harbiye Nezareti’ne bağlı olarak kurulmuş olan ve Ermeni soykırımını hayata geçirmek üzere merkezden alınan kararları yerelde örgütleyen bir çetedir. Bu çetenin yerel biçimleri Osmanlı jandarmasına Takviye Kuvvet adı altında bağlanmış ve İstanbul’dan gelen idarî kararların uygulanmasını sağlamıştır. Bu çetenin üyelerinin, ‘Millî Mücadele’ denilen ama aslında İTC’nin Türkleştirme politikasının, yani Anadolu’dan azınlıkları sürgün ve imha politikasının devamı olan projenin en önemli aktörleri olduğunu görmek ürkütücüdür. Cumhuriyet’in ilk 20 senesinde Ankara eliyle Teşkilat-ı Mahsusa arasındaki geçişlilikler daha kapsamlı başka bir yazının konusu olsa da, aşağıdaki liste mütevazı bir

başlangıç olsun:

Mustafa Kemal Atatürk: Teşkilat-ı Mahsusa üyesi, TC Cumhurbaşkanı.

İsmet İnönü: Teşkilat-ı Mahsusa üyesi, TC Başvekili.

Ali Çetinkaya: Teşkilat-ı Mahsusa üyesi, İstiklal Mahkemeleri Başkanı.

Celal Bayar: Teşkilat-ı Mahsusa üyesi, Maliye Vekili, Banka Yöneticisi.

Rauf Orbay: Teşkilat-ı Mahsusa üyesi, Başvekil (1922-1923).

Tevfik Rüştü Aras: İTC üyesi, Sağlık Genel Müfettişi, soykırım kurbanlarının cesetlerini imha etme görevinin örgütleyicisi,

Hariciye Vekili (1925-1943).

Ali Fethi Okyar: Teşkilat-ı Mahsusa üyesi, Adalet Bakanı (1939-1941), Başvekil.

Kazım Özalp: Teşkilat-ı Mahsusa üyesi, Millet Meclisi Reisi (1924-1935), Savunma Bakanı (1922-1924 ve 1935-1939).

Recep Peker: Teşkilat-ı Mahsusa

üyesi, Vekil, CHF Genel Sekreteri.

Şükrü Kaya: Aşair ve Muhacirin (Aşiretler ve göçmenler) Genel Müdürü, İzmir Valisi (1922-1924), Dahiliye Vekili (1927-1937), Hariciye Vekili (1924-1925), CHF Genel Sekreteri, soykırımın ve tehcirin Emval-i Metruke'den finanse edilmesi fikrinin mucidi.

Taner Akçam'ın "Vahdettin Kararnamesi" diye tanımladığı 1920 Ocak tarihli kararnamede "Ermenilerin mallarının kayıtsız şartsız kendilerine iade edilmesi, eğer o Ermeni öldürülmüşse vârislerine verilmesi kabul ediliyor. Bu daha sonra Sevr Antlaşması'nda da yer alıyor." Vahdettin'in neden hain olarak yaftalandığı ve Sevr'in neden resmî ideolojide küfür kabul edildiği daha da netleşiyor. Sivas ve Erzurum Kongreleri'ne temsilci gönderen vilayet ve yörelere bakıldığında, temsilcilerin hepsinin soykırımın yaşandığı yerlerden geldiğini görmek ve karar metinlerini okumak, aslında Kongreler'in altında yatan amacın yağmalanmış ve gasp edilmiş malların geri kaptırılmaması olduğunu ortaya koyuyor. Müdafaa-ı Hukuk ve Kuvayı Milliye'nin savunduğu değerler, gasp edilen mal ve mülklerin uluslararası hukuka karşı müdafaasıdır.

CHP, AKP ve diğerleri

Bu ülkenin egemen sınıfının asker-bürokrat kimyasının sermayeye doğru kaydığı 1950'li yıllardan sonra daha da netleşen bir gerçek, Cumhuriyet'in kuruluş sermayesinin sürülen ve katledilen Rum ve Yahudilerle, soykırıma uğratılan Ermenilerin mal ve mülklerinden sağlandığıdır. Ülkenin erken dönem para babaları soykırım talancıları, yağmacılarıdır. Kemalizm bu yağma ve talanı saklamak, unutturmak, yok saymak için bütün ülkenin üstüne örtülmüş ideolojik bir örtüdür.

CHP ve onun etrafında öbeklenmiş sol kisvesi altındaki irili ufaklı oluşumlar altı ok değil, tek bir milliyetçilik okunun ideolojisinin taşıyıcısıdır. O yüzden

CHP'nin ulusalcılardan arındırılarak sola kaydırılması projesi boş bir projedir: Ulusalcılar gitse bile, CHP'nin Ermeni soykırımı karşısındaki politikası yüz yıldır egemen sınıfın politikasından bir adım ötede olmayacaktır, olamaz. Devletin “emperyalist oyun”, “onlar da soykırım yaptı”, “Osmanlı başka, Cumhuriyet başka” “Ermeni lobileri” gibi resmî politikalarının dışında bir görüş üretmeleri hem tabanlarında, hem üst kadrolarında, hem de göbekten bağlı oldukları askeriye de yanıt bulmayacaktır. Devletin resmî ideolojisi savunularak solcu olunmaz.

AKP'nin durumu ise daha acıklı. Erdoğan'ın yayınladığı taziye mesajı kof ve aynı zamanda zihin açıcı. Uyduruk bir taziye mesajıyla kendini ayırdıklarını zannettikleri Kemalist politikadan öte bir adım atmaları, son senelerde giderek yatırım yaptıkları “Millî İrade” yani “Tek Millet, Tek Bayrak, Tek Vatan, Tek Devlet” sloganında tepe noktasına ulaşan sığ bir milliyetçilik sebebiyle imkânsızdır. AKP de, Kemalist CHP ve faşist MHP kadar milliyetçidir. Bunun sebebi basit oy hesaplarından daha derindedir.

Güçlü bir Müslüman ülke olma iddiasındaki Erdoğan ve tayfası, bu ülkenin iki milyona yakın gayrimüslim vatandaşının malını mülkünü hacilayarak bu gücü kazandığını kabul edemez. Ermeni soykırımını tanımanın doğuracağı hukukî haklar, mal ve mülklerin geri verilmesi veya tazmin edilmesi Türkiye ekonomisinin altından kalkabileceği bir yük değil; bir hesaba göre Türkiye'nin ekonomik malvarlığının üçte birinden daha fazla bir rakamdan bahsediyoruz. Böylesi bir servet transferi ancak savaş zamanlarında mümkün olur, barış zamanında hiçbir devlet kendi malvarlığının üçte birini, her ne sebepten olursa olsun, kendi eliyle bir başkasına devretmez. Sebebi basit: Üzerinde yükseldikleri Anadolu sermayesi ve ne kadar araları bozuk olsa da mecbur oldukları Kemalist sermaye böyle bir fikre meyletmez.

Enver Bey

Sol değerler ve soykırımı tanımak

Ermeni soykırımını her tanıyan, ‘Ermenilerden Özür Diliyorum’ kampanyasına imza veren, devletin soykırımı tanımaması ve gereklerini yerine getirmesini isteyen solcu mudur? Tabii ki hayır. İnsanı duruş, vicdan gibi çeşitli sebeplerle soykırımın tanınmasını isteyen binlerce insan var bu ülkede. Bununla beraber sol bir dünya görüşüne sahip olduğunu düşünen herkes için, bir ülkede yaşanmış bir soykırımın ifşa edilmesi, sorumlularının yargılanması, mağdurlarının tazmin edilmesi ve bir daha böyle bir şeyin asla yaşanmaması için mücadele etmek ontolojik bir sorundur.

Solun tanımı evrenseldir, ülkeden ülkeye, fraksiyondan fraksiyona, kişiden kişiye değişmez:

Sol, varolan egemen sınıfın dayattığı toplumsal eşitsizliğe ve hiyerarşiye karşı toplumsal eşitliği savunur.

Sol, devletin iktidarını sağlamlaştırmak için sık sık başvurduğu millî değerlere karşı her ülkenin çalışan, sıradan insanların dayanışmasını ve egemen sınıfa karşı birleşmesini savunur. Bu yüzden egemen sınıfın konumunu sağlamlaştıran savaşırlara karşı çıkar.

Solun savaş karşıtı olmasının sebebi burjuva milliyetçiliğinin her yerde yenilgiye uğramasının egemen sınıfı zayıflatacağını ve işçi sınıfının mücadelesini güçlendireceğini bilmesindendir.

Sol toplumsal eşitsizliği derinleştiren ve onu rekabet ve kâr amaçlı/büyüme odaklı ekonomik sistemi etkinleştirmek için kullanan kapitalizme ve ona

eşlik eden ideolojik aksamalara karşıdır. Milliyetçilik, ırkçılık, cinsiyetçilik, mezhepçilik solun tartışılmaz mücadele odaklarıdır.

O yüzden solcu, Türkiye’de “millîci olunmadan solcu olunmaz” diyen Doğu Perinçek’in ve diğer milliyetçi/ulusalcı akıl yoksunlarının siyasî düşünce diye sundukları zevzekliklerin karşısındadır. Kürt özgürlük hareketinin varoluş sebebinin burjuva Türk milliyetçiliği olduğunu bilir. Türkiye egemen sınıfının gayrimüslim azınlıklara dayattığı toplumsal hayat kipinin duvarsız bir getto olduğunu; Rumların, Yahudilerin, Ermenilerin gündelik hayatlarında yaşadıkları ayrımcılığın ve sonunda doğal olarak gelen şiddetin yegâne sebebinin onlarca kavimin yaşadığı topraklarda “tek dil, tek bayrak, tek millet” kurma ülküsüyle yola çıkan ve kendi elleriyle yarattıkları sermayeye kapıkulu olan askerî bir elitin ideolojisinin sonucu olduğunu tahlil etmiştir.

O yüzden bu topraklarda solculuğun turnusol kağıdı Ermeni soykırımıdır.

Solcu, bu ülkede İslamcı veya Kemalist olmasına bakmadan sermayeye ve onun baskı aracı olan devlete karşı olmadığı sürece; devletin kuruluş ideolojisi olan milliyetçilikle hesaplaşıp ırkçılık ve milliyetçilikle mücadeleyi kayıtsız şartsız odağına koymadığı sürece siyasî tabloya bakıp kafasını kaşımaya mahkûmdur. Bu ülkede ölen binlerce mazlum için milyonlarca kez atılan “Katil devlet hesap verecek” sloganını artık egemen sınıfın kalbine yönlendirmenin zamanı geldi. Bu devletin soykırım için vereceği çok kabarık bir hesabı var. ▼

POLİTİKA MI MİMARLIK ÜRETİR?

MİMARLIKLA POLİTİKA MI ÜRETİLİR?

Moskova metrosu

Uğur Tanyeli

Mimarlıkla politika ve ideolojiler arasında bir bağlantının varlığından ya da varolabileceğinden neredeyse kimsenin kuşkusu yok. Bunu mekân üretiminin bizatihi politik bir etkinlik olduğunu söyleyen Lefebvre'in "La production de l'espace"ı kadar kapsamlı tartışan kuramsal metinler de var. Historiyografik analize biraz meraklı olanlarsa, en azından 19. yüzyıl

ortalarından 20. yüzyılın ortasına kadarki asra damgasını vuran sağ ve sol radikalizmlerin eylemlerini bunu örnekleyecek bir ürün toplamı olarak ele alabilirler.

Sovyet Devrimi ile Konstrüktivistler, İtalyan Faşizmi ile Futuristler, Nazizm'le Speer'in mimarlığı, her tür ulusalcılıkla ulusal tarihselci-romantik mimarlıklar kolayca örtüşürler. Aynı siyasal sözleri farklı mecralarda söylemiş gibi gözükürler.

Yalnız aynı çağa isabet etmekle kalmazlar. O örtüşmeler amaçlanmış örtüşmelerdir de.

İdeolojiler, politik görüşler kendi özgül mimarlıklarını ortaya koymaya ve dayatmaya hevesli olmuşlardır. Ne var ki, genellikle bunun tek yönlü bir zorlama, güdüleme ilişkisi olduğunu düşünmek yeğlenmiştir ve yeğlenir. Yalnız totaliter siyasal-ideolojik karar mercileri böyle bir otoritelerinin olduğuna inanmakla kalmaz. Siyasetin ve ideolojilerin

sanat ve mimarlık alanlarını biçimlendirme çabalarını olumlayanlar kadar lanetleyenler de, çoğunlukla duruma koydukları teşhiste çakışır. İlişki (sanki) yukarıdan aşağıya doğrudur. Sanat ve mimarlıkla siyasetin ilişkisi bir ast-üst hiyerarşisi içinde çalışmış gibi tahayyül edilir. Alışlagelmiş historiyografik yaklaşım odur ki, önce ideoloji ve siyaset zemininde tanımlar ortaya konur, sonra da mimarlık bunları temel alarak mekânlar kurar.

Burada yukarıdaki historiyoğrafik söylemler sorunsallaştırılacak. Acaba güzergâh ideoloji ve siyasallık alanından mimarlığa doğru mudur, yoksa, mimarlık ideoloji ve siyasallık üretimi bağlamında yaşamsal bir rol oynar mı?

Böyle soruları yanıtlamak için hızlı bir tarihsel gözlem işe yarayabilir. Örneğin, 1932 sonrasında Sovyet mimarlık sahnesindeki durumla Nazi Almanyası'ndaki ve Faşist İtalya'daki hemen eşzamanlı mimarî üretimler karşılaştırılabilir. Her üçünde de tarihselci, eklektisist ve klasisist denebilecek mimarlıkların yeşerdiği bilinir. Her üçünde de mimarlık üzerinde ideolojik bir ısrar vardır. İlkinde toplumcu-gerçekçi diye genelleştirilerek adlandırılan bir dizi teorik çalışma ortaya konmuştur. Nazi Almanyası Hitler'in *Mein Kampf*'ındaki ilgili pasajlardan başlayarak mimarlığı dönüştürmeyi, güdülemeyi ve "aykırıları" engellemeyi bir politika olarak benimsemiş gözükür. Mussolini İtalya'sındaysa ne liderin, ne de partinin mimarlık meseleleri üzerinde çok belirgin bir angajmanı vardır. İlk ikisinin aksine, İtalya'da yönetim mimarlığı bir siyasal başlık olarak vurgulanmamıştır.

Sovyetler

Bu üç ülkede egemen ideolojilerle mimarlığın ilişkisi farklı tartışılmalıdır. Sovyetler'de ideolojik üretkenlik ve siyasal ikna mekanizmalarının mimarlığa ilk bakışta neredeyse ihtiyacı yok gibidir. Bunu kavramak için, sosyalist düşüncenin Stalinist kısıtlamalar ortamında bile, resmî, onaylanmış birikiminin devasa bir metinler toplamı oluşturduğunu hatırlamak yeter. Elde bazı yayınları teorik açıdan ideolojik içeriklerinin de ötesinde anlamlı olan bir sol düşünce literatürü bulunur. Ortada okunmaya değer bir şeyler vardır. Böyle bir ideolojik ve düşünsel "bolluk rejimi"nde mimarlık ürünlerinin ister inşâ, ister söylemsel açıdan olsun, siyasal düşünce birikimine yapacağı katkı küçük olur. O yüzden, kısıtlı

içerikli, cılız bir toplumcu-gerçekçi metinler bütünü ortaya konacak, ideolojik güdüleme için mimarlıktan başka sanat alanlarına göre çok daha az yararlanılacaktır. Ancak, doğrudan mimarlık üzerine konuşma imkânları daraltılacak, dergi ve kitap gibi mecralar devlet denetimine alınacak, öznelere mimarlık üzerine söz söyleme yolları tıkanıp binaların "konuşması" talep edilecektir. Belki o nedenle, inşa edilen yapıların bugün sanılanın aksine epey geniş bir biçimsel çeşitlilik gösterdiği söylenebilir. Kuşkusuz bir mimarî özgürlükten bahsetmek söz konusu bile olmaz; ama bu totaliter iktidarın kendisini meşrulaştırmak, amaçlarını ortama duyurmak, ideolojik açıdan ikna edici olmak için mimarlığa ihtiyacı azdır. Toplumsal yaşamın bütün pratiklerini ve teorik üretimin tüm bölgelerini kapsayan geniş Marksist literatür sorulabilecek her soruya adeta daha sorulmadan cevap vermeye hazır bir birikim oluşturur. Mimarlığın astarı yüzünden pahalı emeğine başvurmamak için –"hevesli olmaya gerek yoktur" denemese de– az ihtiyaç vardır. Oysa, biraz aşağıda gösterileceği gibi, tam aksi yapılacaktır.

Nazi Almanyası

Tıpkı Sovyetler'de olduğu gibi, Nazi Almanyası'nda da mimarlık üzerindeki siyasal baskı her anlamda ağırdır. Modernist yapı yapmak neredeyse yasaklanmıştır. Ünlü modernist mimarlar ülkeyi terk etmek zorunda kalır. Führer mimarlığa kişisel bir ilgi duyar. Eline kalemi aldığı bile olur. Mimarlık meselelerini coşkuyla konuşmaya ve önce Troost, sonra Speer gibi "pet mimarlar"ıyla teşrik-i mesaiye meraklıdır.

Buna karşılık, Nazi düşüncesinin ve ideolojisinin içini dolduran –mimarlık merkezli ve/veya genel anlamda düşünsel– metinler bütünü küçüktür. Nazi ideolojisi, Sovyet sistemini bir illüzyonla bile olsa (çünkü tartışılabilirlikleri, eleştirel okunmaları engellenmiş) kuramsal verimiyle dolduran düşünürlerden de yoksundur. Nazizm'i temellendirdiği varsayılan, okunması önerilen metinler acıklı bir cılızlık gösterir. Örneğin, Nazi ideoloğu Rosenberg'in metinlerini en imanlı Naziler bile ender olarak okur. İdeolojik ortamdaki bu düşünsel açığı mimarlık dolduracak, adeta ideolojiyi ikame edecektir. O nedenle mimarlık

merkezli büyük bir propaganda makinesi çalışır. Ekonomik kısıtlılıklardan ötürü inşa edilebilenleri çok az olan Nazi mimarlığı ürünlerinin imgeleri ülke içine ve dışına sürekli servis edilen bir meta haline getirilir. Hep aynı yapıların aynı imgeleri mimarlık konulu yayınlar aracılığıyla yeniden ve yeniden yayımlanır durur. İnşa etme fırsatları az olduğundan, benzersiz mimarî teknikler de kullanılır. Örneğin, Nürnberg'deki Deutsches Stadion ve yeni Berlin projesindeki kimi kamusal megalomani yapılar gibi projelerin kısmî 1/1 ölçekli maketleri yapılır, inşaat alanında sergilenir.

O dönemdeki Nasyonal Sosyalist toplumsal güdüleme örgütlerinin mimarî faaliyeti başlıbaşına incelenmeyi bekleyen fenomenal bir çabadır. Bu mimarî çabaların, içeriğinde antisemitizm ve ırkçılık dışında hemen hiçbir şey bulunmayan bir derin cehalet rejimine bir başarı görüntüsü, aşınmaz bir disiplin ve güvenlik yanılsaması temin ettiği rahatça söylenebilir. Mimarlık genelde bir pratik olarak, binalarsa örnekleyici ürünler kimliğiyle Almanyada bizatihi ideolojik birer mesaj olup çıkar.

Ankara'da
Esenboğa Kapısı

Mussolini İtalya'sı

Oysa, Mussolini İtalya'sı en yakın ideolojik akrabasından çok farklı bir mimarlık ortamıdır. Faşist ideoloji mimarlıkla neredeyse ilgilenmez. Ne var ki, ideolojik siyasal kültürel söylemler içermesi bağlamında o da Almanya'daki kadar cılızdır. Onun da dağarcığında çok az şey bulunur. Ama Almanya'da mevcut olmayan ve Faşist düşünce tarafından varedilmemiş bir büyük ideolojik avantajı vardır: Kökenleri Antikite'den Rönesans'a ve sonrasına uzanan, dünya genelinde saygınlığı bulunan bir sanatsal-mimarî başarılar ülkesi sayılır İtalya. İtalya'yı aşan ölçekte İtalyanlar'ın mimarî becerilerini merkez alan söylemler, anlatılar, stereotipler egemendir ortama.

Böyle bir ülkede ve böyle bir dünya-tarihsel bağlamda, Faşist yönetimin tüm mimarî etkinlikleri, fazlaca ısrarlı bir ideolojik vurgu taşımaları bile, çok kolayca siyasal rejimi üreten ve yeniden üreten bir nitelik kazanırlar. Hangi üslupta, hangi biçimsel malzemeyle ve hangi düşünsel arka planla ilişkili oldukları bile sorgulanmadan rejimin yaratıcı enerjisini ve vehmedilmiş erdemlerini ortaya koyarlar. O sayede örneğin, Terragni, Moretti

ve BBPR modernist, Muzio Yeni Klasik, Piacentini akımlarötesi "libero" olarak çalışacak, uzlaşmaz farklılıkta Faşist mimarlıklar ortaya konacaktır. Bu çoğulluk ve yarattığı serbestiyet görüntüsü bile Faşist rejimin tanımlayıcı, aslı bir özelliği olarak kabul görüp onun olumlu toplumsal alımlanışını dünya genelinde biçimlemiştir. Ülke içinde ve dışında Faşizm olarak kavranan şey mimarlığın ortaya koyduğu surattır öncelikle. Mussolini'nin nutuklarından veya dönemin militarist göndermelerle dolu okul kitaplarından daha fazla bir tanımlayıcılığı ve ikna ediciliği vardır dönem yapılarının.

Mimarlık böyle rejimlerde siyasete ve ideolojiye içseldir. Başka bir deyişle, sanki siyasal değil bizzatıhi siyasettir; ideolojik değil neredeyse düpedüz ideolojidir. Bunu, ait olduğunu iddia ettiği ideolojinin düşünsel içeriksizliğini ikame ederek ve siyasetsizliğinin içini doldurarak yapar. Düşünsellikten yana içi boş olanın içinin mimarlıkla dolu olduğu illüzyonunu yaratır. Ve doğruca siyasal alanın daraltılmasına hizmet eder. Siyaset konuşmak için başvurulacak terimleri işlevsiz bırakır. Zaten görevi de odur. O yüzden, Nazi düzenini kavramak için Speer'in

Reichskanzlei binası ile kapsamlı otoyol programı veya Faşizm bağlamında Mussolini'nin Roma merkezindeki istimlak-imar girişimleri ile büyük kent garları her sözel üretimden daha yararlı olur. Rejim, siyasal arkaplanından çok onlarda varlık kazanır.

İtalya ve Almanya'daki totaliter rejimlerde düşünsellik zaten ihmal edilebilir oranda küçüktü. Sovyetler'deyse elde geniş bir altyapısal siyasal literatür vardı, ama yönetim o birikimin potansiyel olarak mümkün kıldığı tartışma, siyaset üretme, düşünme rotalarını tekilleştirmek için çabalayacaktı. Özneler konuşabilecekken, çünkü konuşabilmek için gerekli bir altlık varken, susturulmuşlardır. İşte o zaman, sözgelimi, Moskova metro istasyonlarının "konuşturulması" gerekir. Bugün bile o istasyonlar siyaseti ikame etme görevlerini yapar ve o dönem için ve susturulmuşlar adına "konuşurlar". Oysa sol siyaset her öznenin kendi bireysel ve toplumsal varoluşu hakkında dışavurumlarında bulunması imkânından başka nedir ki?

Çelişki ve gülünçlük

Bugün Türkiye'deki durum için benzer saptamalar yapmak mümkün. Sadece Ankara'daki Başbakanlık/Cumhurbaşkanlığı

Kompleksi bile yeterince örnekleyici. Alelade ve beceriksizce tasarlanmış bu dev yapı inşa sürecinden başlayarak bir gündem başlığı yarattı. Aynı sözler sadece birkaç ay önce kamuoyunu meşgul eden 'Ankara kent kapıları' adlı çocuksu yapı programı için yinelenenildi. TOKİ'nin geleneksel kentsel kimliği yeniden üretme amaçlı tasarlama ve yarışma açma etkinlikleri de farklı değil. Hepsinde ortaya konan mimarî ürünleri aşağılamak, gülünçleştirmek, çelişikliklerine işaret etmek çok kolay. Örneğin, dilinden İslamiyet'i düşürmeyen bir iktidarın nasıl olup da Ankara kent kapılarında tebdil-i kıyafet etmiş Roma zafer taklari imgeleri kullandığını sormak mümkün. Oryantalizm'in Saidçi yorumlarına müracaata fazlaca meraklı olanların o kapılardaki ilkel oryantalizmi nasıl görmediğine şaşırma da zor değil. Tevazunun erdemlerinden söz edenlerin tasarımsal ve ekonomik aşırılık merkezli bir mimarlık düşümleri çelişikisini teşhis etmek de kolay.

Ancak, böyle düz mimarî ve ahlakî mülahazaların iktidarın yaklaşımı çerçevesinde önemli bir aksaklık doğurmadığını fark etmek gerekiyor. Bu AKP oyuncağı mimarî nefaset veya muhafazakâr kimlik politikaları veya ahlakî idealler bağlamında yaşamsal veya ciddiye alınabilir değiller ki, onların terimleriyle yorumlanabilsinler. Bunlar, biraz yukarıda başka totaliter rejimler konusunda örneklendiği gibi, içi boş, düşünselliği cılız bir siyasal görüşler karışımına içerik sağlıyor. Hem varlıklarıyla, hem de belki daha da önemlisi, yapım süreçleriyle onu ikame ediyorlar. Hemen hepsinde ortaya konan (mimarî nitelikte olan ve olmayan) ürünler kendileri olarak değil, ortaya konuş ve savunuluş biçimleriyle anlamlı. Beş yaşında bir çocuğun bile acıklı çelişikliğine işaret edebileceği yapıları anlamlı kılan şey, onları gündeme taşıyan iktidar odaklarının asabi dili. O dili temellendiren maço konuşma hali, tartışmaya belki tek eksenini sağlayan iddialı, "ben

bilirimci”, inatlaşmacı, demokrasi kavramıyla -en hafif deyişle- çatışan söylemler...

Eril konuşma üslubu

Bu nedenle, örneğin, Ankara’da ki yeni Başbakanlık/Cumhurbaşkanlığı Kompleksi’ni biçimsel göndermeleri, her anlamda aşırılıkları, kuşkulu yasallığı, yeşil alana verdiği zarar gibi başlıklarda tartışmak onu hep “statcraft” (devlet yönetim zanaatı) pratikleri çerçevesinde okuma tuzağına düşmek olur. Oralarda yapılan aşırılık, aksaklık ve prosedür çarpıtmaları Türkiye’de yönetim zanaatının olağan halleridir sadece. Bunların vahametine odaklanmak siyaset alanını boşaltmak olur ki, iktidarın tam da istediği şey (kendisi farkında olmasa bile) odur.

Asıl tartışılması gereken, örneğin, o “ben yaparım, çünkü toplumsal iradenin ta kendisiyim” diyen dil olmalıdır; çünkü Ankara’daki kompleksin yapılabildiği bile o dili meşrulaştırıyor. İtiraz, o eril konuşma üslubuna olmalıdır; çünkü o sayede o aşırı “süslü” bina bir erkeksi siyasal saldırganlık ediniyor. Eleştiriler o tarihyazma tekeline sahipmiş gibi esip savurma yaklaşımına yönelik olmalıdır; çünkü sıralanan o yeni örnek yapılar ve mimarlıklar tüm ülkeyi kuşatan bir historiyografik iktidar tesis etmeyi sağlamak için var. Ülkeye, kendi arkitektonik hallerince geçmişin ne olduğunu buyurup, bir bugün tarif etmeye ve gelecek önermeye kalkıyorlar.

O yüzden, Taksim’e çoktan unutulmuş bir topçu kışlasını yeniden inşa ettirmek için ülke ölçeğinde kavga çıkartmanın rastlantı olduğunu düşünmek safdillik olur. Orada da, tıpkı yukarıda sıralanan diğerlerinde olduğu gibi, inşa edilenin veya edilmek istenenin özgül olarak fazla önemi yok. Önemli olan, bu mimarî girişimin ülkeyi yönetenin elinde tuttuğu iktidarı yeniden üretmesini ve bunu olabildiğince sert biçimde dışavurmasını sağlamasıdır. Bu lumpen-siyasetin, mimarlıkta

lumpen-tarihselcilik üretmesinden daha kaçınılmaz hiçbir şey yok. Hatta gerekli de... Böyle olması, tıpkı başka totaliter rejimlerde de olduğu gibi, aslında siyaset alanını kapatmak açısından işlevsel. Sözkonusu lumpen-tarihselci yapıları veya önerileri yorumlayan geniş bir çoğunluk, “neden rahatsızsınız, bunlar hiç de kötü değil” veya “pekala da güzel” veya “tabii ki tarihimize sahip çıkmalıyız” vs. diyebiliyorsa, o mimarlıklar siyaset alanının kapatılması görevlerini başarıyla yerine getirmiştir.

Yeryüzünün her ülkesinde böyle mimarlıklara onay verecek dev çoğunluklar tabii ki var. Ama, mimarlığa verilecek onaylar siyasal meşruiyetin ta kendisi gibi anlam taşımaya başladığında, totaliter rejimin de yolu döşenmiş demektir. Türkiye’de tam da böyle bir mimarî plebisit mekanizması çalışıyor.

İçinde düşünsel pek az şey bulunan, ideolojik sınırları belirsiz, birkaç basmakalıp argümanla tanımlı bütün siyasal görüşler bunun için uğraşır. Tartışmayı inşa edilmişlerin alanına çekmek için inşa eder ve orasını kavga alanına dönüştürüler. Toplumsal ölçekte düşünülürse, orada kaybetme ihtimali pek yoktur. İnşa ettiklerinin mimarî,

üslupsal, estetik açılardan tutarlı olması ise ne gerekli, ne de mümkündür. Örneğin, AKP dönemindeki o ideolojik angajman iddialı tüm girişimlerde olduğu gibi, her zaman ortaya bir bulanık karışım çıkar. Öyle olur; çünkü içinde hemen hiçbir şey bulunmayan “boş ideolojiler”, aynı zamanda da içine her istenenin doldurulabileceği ideolojilerdir. Böyle bir totalitarizmde çelişme korkusu olmaz. Bugün ak dene ertesi gün kara, başka gün gri demeyi engelleyen bir düşünsel altlık yoktur.

Mimarlık aracılığıyla dehşet

Mimarî bağlamda da öyledir. Hiç kimse bir AKP yöneticisine veya ideoloğuna (eğer böyle biri varsa) yapmaya çabaladıkları mimarlıkların ne Osmanlı, ne Türk, ne İslam, ne muhafazakâr olduğunu kanıtlayamayacaktır. Oysa, bunu yapmak için çok az kuramsal emek gerektiği açık. Ne var ki, içi boş bir lumpen-ideolojik yapılanma yanlışlanamaz, kendisiyle çeliştiği gösterilemez, ahlakî zaafı itham edilemez. İçi boş olan kendi içeriğiyle çelişmez ki...

Ancak, bu hal bir zaaf değil, o sistemin işlemini sağlayan imkândır da aynı zamanda. Öyle bir siyasal görüş çorbası,

fütursuzca eylemde bulunmasını engelleyen hiçbir içdüzen ilkesine sahip değildir ki, çelişme korkusuyla kendisini sınırlasın. O sayede, sözgelimi, her dış siyaset savrulmasını rahatça gerçekleştirir; bugün özgürlükten ertesi gün kısıtlamadan konuşur; dün ortak olduğuna bugün savaş açar; önce AB’ye girme mesajları verir, sonra “onlara hiç ihtiyacım” yok diyebilir; özgürlükler paketi çıkardığı gün yasal düzende tahribat yapabilir.

Mimarlık, işte bu gibi bir iktidarın boş siyasal ideolojisinin içini dolduran, çünkü gözle görülebilen, deneyimlenebilen mü-kemmel bir malzemedir. Ayrıca, yukarıda işaret edildiği gibi, o mimarlıkların müsebbiplerine daima kazanacakları bir plebisit ortamı yaratır. O mimarlıkların içine de her istenen tarihsel ve/veya güncel arkitektonik/biçimsel malzeme doldurulabilir, ama yine de çelişki oluşmaz. Plebisit daima “çok güzel olmuş” sonucunu verecektir.

Özetle, Ankara’nın Disneyland kapıları veya Sultanahmet taklidi Çamlıca Camisi veya korkunç mimarisiyle Cumhurbaşkanlığı Kompleksi her şeydir de komik değildir. Bize mimarlık aracılığıyla ideolojik, siyasal bir dehşet uygulamak için varlar ve bunu başarıyla yapıyorlar. ▼

İnşaat hâlinde bir Ankara Kapısı.

ÇOK BOYUTLU BİR TEMSİL ARACI OLARAK MEKÂN/YER

Esra Akbalık

*“Yaşamı değiştirmek için
mekânı değiştirmek
zorundasınız.”
Henri Lefebvre*

Fiziksel, sosyal, ekonomik ve politik anlamlarıyla bir bütün olan mekân, sürekli tekrarlanan çatışmaların ve uzlaşmaların da alanıdır.

Doğal ve yapısal çevreler olarak, coğrafi bir konuma karşılık gelme anlamıyla, en fazla fiziksel boyutu üzerinden tanımlanan mekân, içinde ve üzerinde şekillenen bireysel ve sosyal ilişkiler, yüklenen anlamlar, zaman içinde oluşan belleğin bir parçası olma haliyle de derinlikli ve çok katmanlı sosyal bir boyut

kazandır. Mekânın salt bir fiziksel, coğrafi konumu işaret etme halinden farklı derinliklere sahip olması süreci, bir anlamda “mekân”ın “yer”e dönüşme sürecidir.

Mekân’ın Yer’e Dönüşmesi

Mekân ve yer arasındaki sınırın, günümüz neo-liberal politikalarının ürettiği mekânların ve bu mekânlarda, bu mekânlar üzerinden yürütülen mücadelelerin anlaşılması için de önemli bir referanstır.

Mekânı yalnızca fiziksel boyutuyla tartışmanın yetersizliği 1960’lı yıllar ile birlikte ön plana çıkmış ve “yer” kavramı, barındırdığı öznel ve sosyal

deneyimler içeriği ile ön plana çıkan bir kavram olmaya başlamıştır.

İnsanın en temel “var olmak” halinin, “yerleşmek-mesken tutmak” ile gerçekleştirilebileceğini savunan Heidegger’e göre, mekânın bir “yer”e dönüşmesi zamanla bir kültürün ona kök salmasıyla mümkün olabilir. Bu yaklaşımda dünya üzerinde var olmak mesken tutmak- yer’leşmek ile eşleştirilir.

İnsan-çevre arasındaki ilişkinin, mekânın fizikselliğinden öte yaklaşımlarla ele alınması gerektiğinin önemli hale gelmesiyle, “yer”e dair yeni okumalar ön plana çıkar. Genius-loci kavramı, bu okumalar içinde üretilen kavramlardan

biridir. Mimarlık tarihçisi Christian Norberg-Schulz’un Roma kültüründeki “koruyucu ruh” mitine gönderme yaparak güncelleştirdiği, “genius loci” (yerin ruhu) kavramı, mekânın yere dönüşmesi sürecinde bir bina ya da yerin, kendine ait ayırt edici atmosferini tarif etmek üzere günümüzde de kullanılmaktadır. Coğrafyacı Yi-Fu Tuan’ın, insanlar ve yerler arasındaki çok daha derin bir bağa işaret eden topophilia (yer sevgisi) kavramı da, aslında insanların bir yerin doğasını değiştirecek kadar derin bir bağa işaret eder.

Tam da bu noktada Edward Said, *Oryantalizm* adlı eserinde, topophilia’nın (yer sevgisi) karanlık potansiyeli üzerinde

Öfkeli hareketi, Madrid.
Şehrin akışının durdurulması.

durarak, yer sevgisinin ileri bir boyutunun, bir kimlikleştirme aracı haline gelebileceğini ve “öteki” mekânlar ve insanlara yönelik yıkıma kadar gidebilecek bir milliyetçilik duygusunun temel unsurlarından biri olabileceğine işaret eder. Mekâna dair bu tehlikeli ve karanlık boyutun anımsattığı bir diğer boyut da Michel Foucault’nun mekânı merkeze alarak gündeme getirdiği güç ve iktidar ilişkileridir. Hapishaneler, hastaneler ve okullar gibi yapıları çevreleri örnek vererek odaklandığı güç ve iktidarın inşası ve denetimi mekanizmalarını mercek altına alan Foucault, hem baskının hem de bu baskılara karşı yükselen direnişlerin öznesi ve nesnesi olarak mekânın işlevine dikkat çeker.

Mekânı; bireyin var oluşu, doğal ve yapısal çevre ile kurduğu ilişki, mekân içinde şekillenen toplumsal ilişkiler, güç ve denetim mekanizmaları bağlamında ele almak, mekânın anlam yüklenmiş haliyle “yer”e dönüşmesi sürecini anlamak, kuşkusuz tüm bu karmaşık ağlar içinde mekânın nasıl üretildiğini de anlamayı gerektirir. Bu konuda günümüz literatürüne de önemli ölçüde kaynaklık eden Henri Lefebvre, mekânı, toplumsal süreçlerin hem bir ürünü hem de bir önkoşulu olarak tanımlar. Mekân üretiminin, o mekânda gerçekleşen toplumsal ilişkilerin de üretimine karşılık geldiği göz önüne alındığında, mekânı üretme pratiği, dolaylı olarak toplumsal ilişkileri ve gündelik hayatı da biçimlendirmek anlamına gelmektedir. Mekân üretimini odağına alan Lefebvre, 1960’lardaki Paris öğrenci ayaklanmalarının geniş çaplı genel ayaklanmalara dönüşmesi sırasında “Kent Hakkı” kavramını da ortaya atar ve şöyle der:

“Kapitalizm, bu yüzyıllık süreçte büyümeyi başarmıştır. Bu durumu nasıl bir araçla gerçekleştirdiğini biliyoruz; mekânı işgal ederek ve mekânlar üreterek.”

Lefebvre’e göre, büyüyen kapitalizmin mekânı soyut mekândır. Mekânın somut kullanım değeri değil, değişim değeri önemlidir.

Bu nedenle ne mekânın tarihsel üretim ve kullanımı ne de temsil ettiği sosyal değerlerin kendi başına önemi vardır. Birbirinden çok farklı tarihsellikleri olan iki mekân, kapitalizm açısından pazarda alınıp satılan soyut birer parsel ya da binadan başka bir şey değildir. Başka bir deyişle, sermayenin soyut mekânı, kitle yaşamı üretiminin fabrikasıdır. Gündelik hayat, teknoloji, tüketicilik ve gösteri tarafından işgal edilmiş, sömürgeleşmiş bir sektördür.

Özellikle kapitalizmin kentlerin biçimlenişindeki etkileri üzerine çalışan coğrafyacı David Harvey, “yer”i, *hareketli sermayenin diğer formlarıyla gerginlik içinde konumlanan, sabitlenmiş bir sermaye biçimi* olarak tarif eder. Mekân üretimini, sermaye birikimi ve dağılımı ile ilişkilendirerek ekonomik ve politik boyutuna dikkat çeken Harvey, şöyle der:

“Zaman, para ve mekânın işleyiş, biçim ve anlamına yön verenler, aynı zamanda toplumsal organizasyonun temel kurallarını da belirleyen aktörlerdir.”

Üretilen ve Dönüşen Mekân/ Yer Olarak Kent

Mekânın barındırdığı fiziksel anlam ile yerin barındırdığı anlamın, değerlerin, bireysel ve sosyal ilişkilerin somut olarak görülebileceği sahnelerden biri olarak kent, Sanayi Devrimi’nden günümüze kadar, dünyayı anlamak için üretim ilişkilerini odağına alan yaklaşımlar için de somut bir veri olarak karşımıza çıkar. Sanayi Devrimi’yle birlikte ortaya çıkan işçi sınıfı-burjuvazi çelişkisi, kırdan kente yaşanan kitlesel göçlerin de sebebiyle, tüm mekânsal yansımalarını kentte gösterir. Kent bu karakteriyle, çelişkinin mekânı haline gelir ve bir taraftan bu çelişkileri beslerken, bir taraftan da çelişkiler üzerinden yürütülecek mücadeleler için potansiyeller barındırır.

Marksist kurama kent odaklı derin bir bakışla yaklaşan ilk yapıt Engels’in 1845 yılında kaleme aldığı *İngiltere’de İşçi Sınıfının Durumu* kitabıdır. Manchester

Hausmann’ın planladığı ve günümüze kadar gelen Paris kenti.

kenti üzerine derin incelemeler içeren bu kitapta, işçi sınıfının yaşadığı sefalet ve yoksulluk ortamları, işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki mekânsal keskin ayrılık ele alınırken, iyimser bir bakış açısıyla da bu ayrışmanın işçi sınıfı arasında ortak dayanışma mekânlarının devrimci potansiyeli üzerinde durulur. Kentler, kontrolün-kapitalizmin amacı ve aracı olarak sürekli bir mücadelelenin-müdahalenin sahnesi haline gelir.

Bu süreçlerin en çarpıcı tarihsel örneklerinden biri, 19. yüzyıl sonunda Paris’te gerçekleştirilen büyük çaplı kentsel yenileme uygulamasında görülür. III. Napolyon’un talimatıyla, 19. yüzyılın ikinci yarısında Baron Hausmann’ın yönetiminde Paris kentinin bugünkü yapısının ortaya çıkmasını sağlayan çok büyük çaplı bir kent planlama ve dönüşüm çalışması yapılır. Ortaya çıkan büyük meydanlar ve bulvarlar modern kent planlamasının önemli örnekleri arasında kabul edilir ve Avrupa’nın diğer birçok kentinde de tekrarlanır.

Bu büyük dönüşümün arka planında ise iktisadî bunalım ve işçi hareketlerinin ve isyanların engellenmesi yatmaktadır. Hausmann’ın planı ile Paris’in ortaçağdan bu yana var olan mahalleleri yıkılır, yeni banliyöler ve bulvarlar inşa edilir. Kentin marjinal grupları ve emekçileri kent merkezinin dışına gönderilir. Kentte gündelik yaşam siyasal

iktidarın rahatlıkla kontrol edilebileceği bir yapıya kavuşturulur. Artık askerî birlikler barikatlar kurarak isyan eden işçileri geniş bulvarlar üzerinde top atışları ile rahatlıkla bastırabilmekte, kaçanları da yakalayabilmektedir.

Yapılan dönüşüm kentte farklı sınıflar arasındaki kutuplaşmayı arttırmış ve Paris Komünü deneyimine giden yolu hazırlamıştır. Paris Komünü deneyimi 1871 yılında 71 gün süren bir halk hareketi olarak, konut gibi kentsel hak taleplerinin ifadesinde ve insan haklarına ilişkin mücadelede önemli bir yere sahiptir.

Sanayi Devrimi ile birlikte, değişen üretim biçimi ve bunun şekillendirdiği toplumsal ilişkiler ağı ile fiziksel ve sosyal olarak biçimlenen kent, kapitalizmin günümüze kadar geçirdiği evrimle birlikte, daha da karmaşılaşan ve kapitalist evrimin her ögesini yansıtan sahneler olarak dönüşüme devam ediyor.

Sosyal ayrışma

İletişim teknolojilerinin, üretim politikalarının, küreselleşme adı altında muğlaklaşan sınırların ve bu döngü içinde krize giren, krizden çıkış olarak da yeniden üretilen ve dolaşıma sokulan bir artı-değer olarak mekânın daha da önem kazandığı günümüze gelindiğine ise, mekân-yer karşıtlığının gerilimi daha da hayati bir önem kazanıyor. Engels’in 1845 yılında panoramasını anlattığı Manchester kentinde yaşanan ve

mekânsal ayrışma ile beslenen sosyal ayrışma, günümüz kentlerinin biçimlenmesine de yön veren başlıca eylemlerden biri olarak karşımıza çıkıyor. Sürekli olarak merkezin dışına itilen kitlelerle kentlerin çepçevre doğru sürekli genişlemesi, kent içinde alt-kentler oluşturarak sınırlarını zorlaması, sosyal, ekolojik, ekonomik krizleri de beraberinde getiriyor. Neo-liberal politikaların bu krizlere çözüm olarak ürettiği yöntemler de, Harvey'in ısrarla üzerinde durduğu gibi, mekânsal üretim ile elde edilen sermayenin dolaşıma sokulmasıdır.

Günümüz dünyasını süper-modernite kavramıyla tanımlayan antropolog Marc Augé, bu süper-modernitenin "yer olmayan" mekânlar ürettiğini iddia eder. Augé'ye göre yer olmayanlar (non-places); bağlanılan, kök salınan anlamlı bir var oluş biçimi değil, gelip geçilen, ruhu olmayan (genius loci'den yoksun) geometrilerdir. Alışveriş merkezleri, havaalanları, oteller gibi seyahat-tüketim-geçiş noktaları olan bu mekânlardaki insan-yer ilişkisi, terk etme-yabancılaşma-yalnızlık hissiyle bütünleşir.

Migel Amorós, günümüz kentleri için "bileşik kent" kavramını gündeme getirerek şöyle der:

"Bileşik kent, üretim güçlerinin kontrolsüz gelişiminin sonucu olan bir mekândır. Bileşik-kent,

bozulmuş sınırların ve talimlerin mekânıdır; bellek ve hayaller için değil, unutmama ve uyku için hazırlanmış bir mekân... giderek daha karmaşık ve merkezi olan dünyanın kontrolü, ancak bireyleri kent tasarımının ve güvenlik teknolojilerinin tarafsız, şeffaf, homojen ve steril hale getirmiş olduğu bir mekân içinde, robotlara dönüşürülmesiyle sağlanabilir. Bu türden bir mekân; stadyum, alışveriş merkezi ve hapisane arasında gidip gelir."

Her geçen gün daha fazla birbirine benzeyen mekânlara sahip olan tüm günümüz küresel kentleri, mekân'ın yer'e dönüşme mekanizmalarını tehdit eden, kişilerin ve toplulukların yer ile kurdukları anlam ilişkisinin içini boşaltan sistem etkileri olarak karşımıza çıkıyor.

Günümüz Yer'leşme Pratikleri

İnsanın "yer"leşme sürecine yönelik bu mekân üretimi politikaları ve bu politikaların ürettiği mekânlar ile biçimlenen kentlerdeki bireyler, Lefebvre ve Foucault'un da hatırlattığı gibi, mekân üretimi mücadelelerinin aktörleri olarak gündelik yaşam içindeki taktiklerle mekânın yer'e dönüşme sürecinde taraf olarak rol alıyorlar.

Hausmann'ın Paris'inden günümüze, iktidarın marjinal olarak tariflediği birey ve toplulukları

mekânsal denetim altına almak için yön verdiği planlama kararları, bireylerin ortak inisiyatif ve kent hakkı için yan yana gelişleri önünde önemli engeller oluştursa da, sistem içinde yan yana gelmek için aslında her zaman var olan boşluklar üzerinden üretilen taktikler ile, mekân üretimi döngüsünün tersine çevrilerek, sosyal ilişkilerin kendi mekânlarını üretme imkânları da kentin sahip olduğu potansiyeller içinde varlığını korumaya devam ediyor.

Günümüz teknolojilerinin sağladığı sosyal ağların, mekânın fiziksel boyutunun önemini azalttığına dair spekülasyonlar yapılsa da, ağlar üzerinde şekillenen bu yan yana gelişlerin önünde sonunda bir fizikselliğe ihtiyaç duyduğu da, özellikle son on yılda mekâna dair ve mekân üzerinde gerçekleşen hak arama taleplerinde kendini gösteriyor.

Doğal ve yapılmış kamusal alanların özelleştirilmesi, mülksüzleştirme, soylulaştırma eylemleriyle karşımıza çıkan neo-liberal mekânsal müdahalelere karşı mekânda, özellikle de kamusal alanda yürütülen mücadelelere örnek olarak "işgal" hareketlerini göstermek mümkündür.

Fransız düşünür Jacques Ranciere, 21. yüzyıl liberal demokrasilerinde, devlet aygıtının durdurma/tutuklama işlevinin biçim değiştirerek gettolaştığını

(azınlık ve göçmen kitlelerine yönelerek) ve günümüzde polis eyleminin çoğunlukla, "akışın devamını sağlama" temeli üzerinde biçimlendiğini söyleyerek, günümüz işgal hareketlerinin eylem biçimlerine dair de ilginç bir açılım sağlıyor. Hızın ve malların-hizmetlerin-sermayenin ve insanların kesintisiz akışı üzerine kurulan liberal ekonomik sistemler içinde, bu akışı bozabilecek, kesintiye ve duraklamaya yol açabilecek her türlü girişim, tehdit niteliği taşıyor. Bu sebeple, işgal gibi "yerinde kalma ve durma" hareketleriyle şekillenen bir hareket de liberal politikalarının bu akışın sonsuzluğu kutlamasına yönelik bir mücadele taktiği olarak karşımıza çıkıyor.

Günümüz kuramcılarının, mekân üretim araçlarını ele geçirmek gerektiğine dair önerdikleri mücadele ve "yer"leşme araçları, kapitalizmin sahip olduğu ve ürettiği soyut mekân sermayesine değil, toplumsal ilişkilerin biçimlendirdiği "yer" üretimine işaret ediyor. Toplumsal katmanlaşmanın ve sınıf mücadelelerinin içinde yüzyıllardır hem sahne hem de nesne olarak rol oynayan mekân, kitlelerin gündelik yaşam pratikleri içinde ürettikleri bu mücadele ve taktikler ile "yer" e dönüşmeye, anlam kazanmaya, toplumsal bellekte yer almaya ve insanca yaşam için verilen mücadelelere sahne olmaya devam edecek. ▼

Kaynaklar

- Amorós, M. *Kentsel Mücadeleler ve Sınıf Mücadelesi, Mekân Meselesi* kitabı içinde, ed., Toner Torlak-Önder Kulak, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Augé, M. *Yer-olmayanlar - Üstmodernliğin Antropolojisine Giriş*, Kesit Yay., İstanbul, 1997.
- Demirci, M. *Kıyıda, İşgal Et! Skopbülten*, 2014, <http://www.e-skop.com> (son erişim: 12.05.2014).
- Harvey, D. *Postmodernliğin Durumu*, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.
- Heidegger, M. 1951. *Building, Dwelling, Thinking*'den aktaran Roysi Ojalvo, Skopbülten, Modernitenin İki Yüzü Arasında Mimarlık: "Mesken Tutmak"tan Göçebelige, 12.03.2012, www.e-skop.com (son erişim 26.09.2013).
- Lefebvre, H. *Kentsel Devrim*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2013.

İKTİDAR-MEKÂN İLİŞKİLERİ VE AK-SARAY

Yaşadığımız topraklarda Roma-Bizans-Osmanlı ve Cumhuriyet devirlerinde iktidar-mekân ilişkileri birbirine çok benzeyen bir süreklilik arz etmiştir.

Cengiz Özdemir

“Şu anda iktidar, muktedir olmaya çalışıyor. İktidar olmak kolay, birkaç dönem seçim kazanırsınız. Ama muktedir olmak, bugüne kadar kemikleşmiş bütün kurumları ele geçirmeyi ve bunların dilediğiniz gibi çalışmasını sağlamayı gerektirir. Tam burada, iktidar olarak kendi siyasî ifadenizi en iyi anlatabileceğiniz yol ne olabilir? Mimarlık.”

Bu sözleri geçtiğimiz günlerde *Taraf* gazetesine verdiği bir röportajda mimar Nevzat Sayın söylemiş. Cümle, çok önemli bir gerçeği yansıtıyor. Tarih boyunca mevcut düzeni kökten değiştirmeye hevesli tüm iktidarlar

ilk elden mimarlığı kullanıyor. Babil kulesiyle başlayan bu tutum, Mısır piramitleriyle devam etmiş ve “daha büyük, daha görkemli” şiarıyla günümüze kadar gelmiştir.

Bunun nedeni, hiçbir sanat dalının mimarlık kadar insanların gündelik hayatını doğrudan etkileyemez olmasıdır. En cahilinden en eğitimlisine kadar herkesin hayatında mimarlığın etkileyici bir rolü hep olmuştur. Bu nedenle, muktedir olmak için “daha büyük, daha görkemli” mabet-saraylar yapmak iktidarların birincil hedefidir.

Ancak günümüzde sadece “daha büyük, daha görkemli” yeterli olmuyor. Bir de dönemi

simgeleyen bir “tarz” gerekiyor. Özellikle ulus-devletlerin kuruluş aşamasında mimarlık çok etkili olmuştur. Bizde “Ulusal Mimarî Akımı” adıyla anılan bu yaklaşım, örneğin Nazi Almanya’sında ya da Sovyet Rusya’da önemli bir işlev görmüştür. Her üç örnekte de devlet mimarlık alanına doğrudan müdahale

ederek kendince bir “tarz” benimsemiş ve topluma bu tarzı dayatmıştır.

Yaşadığımız topraklarda Roma-Bizans-Osmanlı ve Cumhuriyet devirlerinde iktidar-mekân ilişkileri birbirine çok benzeyen bir süreklilik arz etmiştir. Bu yazının konusu mukayeseli olarak bu sürekliliğin izini sürmektir.

Blahernai Sarayı'nın
ayakta kalabilen tek yapısı
Tekfur Sarayı

Geç Roma - Erken Bizans: Düalist bir yaşam tarzı

Resmî olarak 11 Mayıs 330 yılında Roma İmparatorluğu'nun yeni başkenti (Nea-Roma) ilan edilen İstanbul, 20 Mayıs 1453 tarihinde fethedilinceye kadar 1123 yıl boyunca Roma-Doğu Roma başkenti olmuştur. Büyük Konstantin politik sebeplerle o güne kadar başkent olan Roma'nın bu ünvanını elinden alarak başkenti doğuya, Byzantion-Konstantinopolis'e taşımıştır. (Bu açıdan Mustafa Kemal'in başkenti İstanbul'dan Ankara'ya taşıması kararı çok tanıdık geliyor).

Büyük Konstantin Roma'da varolan birçok kamusal yapıyı adeta copy-paste yöntemiyle İstanbul'da yeniden inşa ettirmiştir. Bunlardan en bilineni Colloseum- Hipodrom, giriş taklari, Millionarium Aerium-Mil-lon taşı, zafer taklari ve nihayet

Magnum Palatium (büyük saray) olmuştur.

Büyük Konstantin tarafından temelleri atılan Bizans Büyük Sarayı yaklaşık 29 futbol sahası büyüklüğünde bir alanı kaplıyordu. Bu alanın üzerinde şimdi Sultanahmet Camii, Sultanahmet, Akbıyık ve Cankurtaran mahalleleri yükseliyor. Aynı Topkapı Sarayı gibi monoblok olmayan ve zaman içinde araziye yayılan bu muhteşem saray, Roma mimarîsinin ve yaşam tarzının tüm alışkanlıklarını içinde barındırıyordu. Doğu Roma'da her ne kadar Hristiyanlık serberst bırakılsa da, uzun yüzyıllar boyu pagan ve Hristiyan adetleri ile yönetilen bir imparatorluk olmuştur. Ta sekizinci yüzyıla kadar.

Müslüman istilası, yeni paradigma, Blahernai Sarayı

Sekizinci yüzyıl Bizans tarihi

açısından bir kırılma noktasıdır. Bu yüzyılda Arap yarımadasından dünyaya dağılan Müslüman savaşçılar gözünü Roma hakimiyetindeki Mısır, Filistin ve Anadolu topraklarına çevirdi. Özellikle Mısır'ın elden çıkması ile Bizans'ta çok büyük bir ekonomik ve sosyal kriz yaşandı. Devamında gelen yenilgilerle Bizans bir iç savaşa sürüklendi. Bu iç savaşın tarafları yaşanan yenilgileri yeterince dindar olmama, pagan adetlerinin devamı olan resimlere- ikonlara dua etme gibi nedenler gösteriliyordu (ve Müslümanların tasvir yasağı ve kazandıkları zaferler arasında bir paralellik kurulu-yordu). Ancak esas neden giderek güçlenen manastır sistemiyle Roma İmparatorluğu'nun asker ve kaynak bulmakta zorlanmasıydı.

İşte 'ikonaklazm' (ikona kırıcılık) denilen ve yaklaşık 140 yıl süren karanlık bir iç savaş

dönemi yaşandı. Bizans bu devirde çok toprak ve güç kaybetti. Batı'da ise Roma-Germen imparatorluğu kurulmuş ve Doğu-Batı arasındaki çizgi daha da kalınlaşmıştı. Nihayet dokuzuncu yüzyıl ortalarında ikonaklazm dönemi sona erdi ve Bizans devleti son pagan alışkanlıklarını terkederek dualist kültürü terketti. Yeni monofizit kültür tamamen din eksenli, manastır, patrikhane, devlet odaklı bir sistemdi ve din toplumun tüm hayatında yegâne belirleyen oldu.

İşte bu dönemde Büyük Konstantin tarafından temelleri atılan ve önemli ölçüde pagan kültürünü de yansıtan Büyük Saray terkedilerek bugünkü Ayvansaray yamaçlarına kurulan Blahernai Sarayı inşa edilmeye başlandı. Blahernai Sarayı'ndan geriye bugün çok az iz kalmıştır. Anemas Zindanları, Tekfur Sarayı ve birkaç temel kalıntısını saymazsak, neredeyse hiçbir iz

yoktur. Blahernai Sarayı'nın tam olarak hangi tarihte inşa edildiğini bilmemekle birlikte tahminen 11. yüzyılda tamamlandığı tahmin ediliyor. 29 Mayıs 1453'e kadar Bizans devletinin sevk ve idare edildiği merkez burası olmuştur.

Topkapı Sarayı: Geleneğin devamı

Osmanlı orduları 29 Mayıs 1453'te Konstantiniyye'ye girdiklerinde epey yıkık bir şehirle karşılaştılar. Sadece şehrin değil, sarayın da yeniden imarı sorunuyla karşı karşıya idiler. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Etkisi* adlı kitabında Bizans müesseselerinin bire bir devamı olarak tımar sistemi, devşirme sistemi gibi örnekler vermekle birlikte, son cümlelerde, "Bakın, işte hiçbir etkisi olmamıştır, Osmanlı düzeni orijinal, kendine özgü bir düzendir» gibi, kitabın içeriğiyle çatışan çıkarımlarda bulunur.

Bizans, Osmanlı'yı sadece devlet düzeni bağlamında etkilememiş, aynı zamanda mimarlık ve şehircilik bağlamında da doğrudan belirlemiştir. Bunun en bilinen örneği kubbe mimarisidir. Ancak sadece bu da değil. Fetih'ten sonra temelleri atılan Topkapı Sarayı, tam da selefi Bleharnai Sarayı gibi zaman içinde araziye ve topoğrafyaya yayılarak büyüyen bir saray teşekkülüdür.

Bizans devri saray mimarisinde de, klasik dönem Osmanlı devri saray mimarisinde de aslanan tanrının evinin görkemli olmasıdır. Gerek Blahernai, gerek Topkapı Sarayı pek çok çağdaşından daha mütevazı yapılardır. İhtiyaca göre zaman içinde teşekkül etmiş, büyümüş ve yüzyıllar içinde bir canlı organizma gibi büyüyüp küçülmüştür. Oysa Batı'da aynı dönemlerin sarayları monoblok yapılardır. Merkezde idarî bina ve onun hemen yakınında kilise etrafında teşekkül etmiş bu yapı toplulukları baştan tasarlanmış ve yüzyıllar içinde çok az değişmiştir.

Dolmabahçe Sarayı: Gelenekten kopuş

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyıla girerken kendini bekleyen felaketin farkındaydı. Rusya ile 19. yüzyılda yapılan 29 savaşın 28'ini kaybeden Osmanlı'nın kazandığı tek savaş Kırım Harbi'ydı. Kırım Harbi'ne uluslararası bir koalisyonla girilmiş, bu sayede harp kazanılmıştı.

Kırım Harbi'nin hemen öncesinde inşasına başlanan Dolmabahçe Sarayı, gelen tepkileri dindirmek amacıyla, kazanılan harbin hemen sonrasında hizmete açılmıştı. Tepkiler bu sarayın hem maliyetine hem tarzına yönelikti. III Selim'le iyice su yüzüne çıkan devletin batılılaşma enerjisi II Mahmut'la vücut bulmuş, Abdülmecit devrinde kurumsallaşmıştı. Abdülmecit

artık "köhne" bir zihniyetin tezahürü olarak gördüğü Topkapı Sarayı'nda kalmak istemiyordu. Batı başkentlerindeki gibi merkezi, monoblok, simetrik, gözcü, barok-ampir tarzında, içinde opera ve tiyatro salonları olan bir saray istiyordu. Batı mimarisini yakından tanıyan Balyan kardeşlere sipariş edilen saray beş milyon altına mal oldu. Sürekli savaş halinde olan Osmanlı için bu ağır bir yükü. Ancak bu dönemde Kırım Harbi imdada yetişti. Rusya'ya karşı oluşturulan koalisyonun ileri karakolu olan Payitaht, bu yüzden borç bulmakta zorlanmamıştı. Hatta sarayın meşhur muayede salonu avizesi -ki dünyadaki en büyük avizelerden biridir- Kraliçe Viktorya tarafından hediye edilmiştir.

Dolmabahçe Sarayı, tıpkı bugün Atatürk Orman Çiftliği'ne meta-zori olarak kurulan KaçAk Saray gibi devrinde çok yadırganmış ve çok eleştirilmiştir. Ancak bu saray devletin yeni girdiği yönelimin bir simgesiydi. Devlet dümeni zorunlu olarak Batı'ya ve kapitalizme kırılmış, Batı'nın mimarî modaları taklit edilerek saray inşa edilmiştir.

Çankaya Köşkü ve Kaç-Ak Saray

Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet devrinin en orijinal mimarî akımı elbette Birinci ve İkinci Ulusal Mimarî akımıdır. Abdülhamit'le başlayan, İttihat

ve Terakki devrinde devam eden ve 1960'lara dek etkisini sürdüren Ulusal Mimarî akımı bir ulus yaratma iddiasındaki Osmanlı ve Cumhuriyet elitlerinin kültürel köklerini Osmanlı öncesi Selçuklu mimarisine uzatmalarıyla ortaya çıkar. Bu akım her ne kadar "ulusal" diye anılsa da, akımın kurucuları Ermeni ve Levanten mimarlardır.

Cumhuriyetin ilanıyla Mustafa Kemal, yazının başında zikrettiğimiz Konstantin gibi, başkenti taşıma ihtiyacı duymuş ve ilk sahibi Kasapyan ailesi olan başgöveni Cumhurbaşkanlığı Köşkü-Sarayı haline getirmiştir. Mustafa Kemal'in İstanbul'a geldiğinde Topkapı Sarayı yerine Dolmabahçe Sarayı'nı tercih etmesi onun dünya görüşü açısından da tutarlı bir davranıştır.

Kamuoyunda büyük tartışmalara sebep olan Kaç-Ak Saray, Cumhuriyet'in yeni bir aşamasını temsil etmesi bağlamında önemlidir. Gerek maliyeti, gerek inşası sırasında yaşanan keyfilikler, gerek hacmi itibarıyla eleştiriye maruz kalmıştır. Sarayın mimarî "tarzı" Ulusal Mimarî akımının kremalı bir tekrardan başka bir şey değildir. Osmanlı-Selçuklu takıntısının açık izlerini taşıyan yapı, yeni bir şey söylemiyor. Sadece demode bir akımın çok para harcanarak "dekore" edilmesinden başka bir şey değil. Mimarlık tarihinde ve literatüründe hiçbir değeri olmayacak. Eski-yi tadil edip yeni olana kapalı olma hali, elbette yeni bir şey söyleme cesaretini gösteremeyen topluluklarda olur ve özgüven azaldıkça şatafat artar.

Eskilerin bir deyimi vardır: "Tebdil-i mekânda ferahlık vardır". Mekân değiştirmek muktedirler için sadece ferahlamak için yapılan bir eylem değildir. Aynı zamanda yeni dönemi imgeleyen bir sembol işlevi görür. Bu açıdan bakıldığında Magnum Palatium'dan başlayan gelenek, Kaç-Ak Saray'la sürmektedir. ▼

RAK RAK RAKİ, YAKTIN BİZİ TOKİ

Elif Kevser Özer

Son on yılda gittikçe büyüyen bir hızla başta İstanbul olmak üzere tüm ülke büyük bir şantiyeye dönüştü. Her geçen gün ya yanlış uygulanan bir restorasyon projesinin ya da (şüphesiz ilkinden çok daha acı) şehrin kalbine saplanmış gibi duran kulelerin ‘az maliyet çok iş’ politikasıyla kurban ettikleri insanların acısıyla, mega projelerin gölgeleri altında dolanır olduk. Şehrin merkezine bir o kadar yakın ancak reklamlarında mağara adamı / kadını kıyafetli insanları oynatarak bir o kadar da uzak olma iddiasında sayısız yeni “yaşam merkezi” birbiri ardına dikilirken, halk kızarmış patates yiyerek alışveriş yapabilsin diye 10 adımdan büyük olan her alan AVM’leştirildi. AVM’leştirme projelerinden birine karşı koymak ve elde kalan son yeşil alanı korumak isteyen canlar meydanlarda, kör sokaklarda şanslılarsa sadece marjinal/terörist ve çapulcu oldular, ama kimileri “efsane yazar” polislerle, “polis-asker-hakim olan esnaf”la karşı karşıya geldi, kör oldu, sakat kaldı, ardında ismini/acısını ve sonsuz bir adalet arayışını bıraktı.

TOKİ modern yapılar inşa etti, varını yoğunu bu evleri almak için banka kredilerine bağlayan canları seller aldı, TOKİ suçlanmadı. Nasılsa doğal afet, sorumluluk alınmayan her ölümün fitratında vardı. Durmadı TOKİ, ‘deprem riski olan her eve kentsel dönüşüm lazım’ şiarı ile betonlaştırmaya devam etti. Sonra fark ettik ki şehirdeki tüm yoksul mahalleler ağır deprem riski taşıyor, betonlaşma bu riski en aza indiriyor ve kentsel dönüşüm ürünü yeni beton bloklarda

yaşamaya eski sahipleri değil, devletin bu özverisinin karşılığını ödeyebilenler hak kazanıyor.

Kapitalizmin geldiği son nokta

Ancak tokileşme ve betonlaşma heves ve takıntısını bu hükümetin hırsına, yasa tanımayışına, çevre düşmanlığına, bir nevi intikam duygusuyla hareket etmesine hasredemeyiz; öne sürülen bu sebepler durumu kısmen ve yanılgıya sebep olacak şekilde açıklayabilir. Ortada bir partinin tavrından ve liderinin yapısından, kısaca şahsî art niyetlerden çok daha etkin ve vahim bir sebep bulunuyor; zamanın ruhu, yani yeni çağın akılsallığı, yani kapitalizmin geldiği son nokta: neoliberalizme bir merhaba deyiniz!

Neoliberalizmin farklı yaklaşımlar tarafından yapılan birçok tanımı mevcut. Bunlardan muhtemelen en çok bilineni David Harvey’ninki. Harvey, neoliberalizmi öncelikle bir ekonomik-politik pratikler teorisi olarak tanımlar. Bu pratiklerin amacı, girişimcilik ve rekabetin

gelişebileceği özel mülkiyet haklarının, liberal ekonominin ve ticaretin şekillendirdiği bir yapıyı mümkün kılmaktır. Bu yapı içinde devletin rolü özel mülkiyet haklarını koruyarak ve pazarın genişlemesini sağlayarak bu pratikler için elverişli ortam yaratmaktır. Harvey’nin dikkat çektiği en önemli nokta şudur: Devletin artık kapitalist sistemde geleneksel olarak kabul edilebilecek bu rollerine ek olarak üstlendiği ve etkin bir şekilde kullandığı yeni bir rolü daha vardır; pazarın henüz var olmadığı alanlarda (toprak, su, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, çevre gibi) yeni pazarlar yaratılmasına yapısal düzenlemeler ile ön ayak olmak.

Böyle bakıldığında, neoliberalizmin kapitalizme getirdiği yeni soluk da daha belirgin olur; devlet eliyle yeni pazarlar yaratılır, bu pazarlar kapitalist sistemin dışında kalan ve kamusal kabul edilen alandan türetilir, türetilen bu pazarlardan mülksüzleştirme ile birikim elde edilir, elde edilen refah/birikim devlet üzerinden sermaye

sahiplerine aktarılır, dolaylı olarak “yok”tan gelir elde edilmiş olur. Başka bir deyişle, neoliberal devlet, girişimci öz-nelerin rekabeti için kamunun ticarileştirilmesi ve yeterince girişimci olamayanların ellerindeki döngüye dahil ederek birikim sağlanmasını amaçlar. Neoliberal devletin sıklıkla başvurduğu kentsel dönüşüm projeleri, hâli hazırda birilerine ait olan şehir toprağını, ya mevcut sahiplerini borçlandırarak ya da bu borcu ödeyemeyenleri buralardan uzaklaştırıp yerlerine yenilerini borçlandırarak, yeni bir birikim sağlayacak bir meta haline getirir.

Para etmeyen yoksul mahalleler

Kentsel dönüşüm projelerinin görünen sebepleri, şehir yoksullarının daha iyi şartlarda, altyapısı olan, daha güvenli, depreme dayanıklı modern binalarda yaşayabilmelerini sağlamak olsa da, bu projeler genellikle projelerin uygulandığı bölgelerin el değiştirmesiyle sonuçlanıyor. TOKİ geliyor, yerinden

edilmelerle inşaat alanı açılıyor, TOKİ'nin bir taşeronu tek tip beton blokları diyor, mahallenin yeni sahipleri bu bloklardan daire satın alıyor ve dönüşüyor. Böylece kentsel dönüşümün asıl hedefine ulaşıyoruz: Henüz yeterince metalaşmamış kent toprağından kâr etme, burada atıl durumda kalan refahı döngüye dahil etme. Para etmeyen yoksul mahallelere para edebilecek bloklar dikerek ve bu blokları bedellerini ödeyebilenlere satarak buradan kâr etmek. İşte tüm mesele bu!

Hâl böyle olunca, kentsel dönüşümün hedefi, vaktiyle şehir dışındayken zamanla şehrin merkezinde sıkışmış kalmış kayıtdışı yerleşimler oluyor. Kayıtdışı denildiğinde, genellikle akla önce gecekondular geliyor. İkinci olarak da yerleşimlerinin kayıtlarını sunamayanlar ya da sunsalar da önemsenmeyenleri düşünebiliriz.

Şehir yoksulundan işgalci suçluya

Öncelikle, neoliberal devletin yeni şehir algısını daha görünür kıldığı için devletin gecekondulara karşı değişen tutumundan bahsedeceğim. Sonrasında, kayıtdışı yerleşim olarak tanımlanabilecek Sulukule örneği üzerinden bu tartışmayı örneklendireceğim.

Büyük şehirlere göçün başladığı 1950'li yıllarda ortaya çıkan gecekondular mahalleleri 1960'lı/70'li yıllarda vazgeçilemeyen ucuz emek gücünün konaklama ihtiyaçlarını devletten beklemek yerine kendilerinin sağlamaları, kendi başlarının çarelerine bakmaları olarak görüldü. Bu yıllarda bu mahallelerde eğer büyük bir kamu projesinin alanına girmemişlerse (1. Boğaz Köprüsü ve Adnan Menderes Bulvarı/Vatan Caddesi inşaatları gibi) bugüne kıyasla büyük yıkımların, yasal yaptırımların olmadığını söylemek mümkün. Hükümetler 1980'lerde ve 90'lı yıllarda her seçim öncesi tapu vaadiyle gecekonduları seçmenlerini tavlama için gecekonduları yasallaştırmış,

gelecek yeni gecekondulara da tapu umudu vererek sempo-tizan seçmen yaratmanın yolunu bulmuştu.

Sonra, 2000'li yıllara gelindiğinde, gecekondular ve gecekondululuk bağlamı tamamen değişti ve 2004'te yürürlüğe giren bir yasa ile gecekondular şehir toprağına işgal eden bir suçlu olarak tanımlanır oldu (5237 sayılı Yeni Türk Ceza Kanunu. Bu kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte sadece 2004 ve 2008 yılları arasında 11.543 yapı yıkıldı. Bu sayı, bu döneme kadar görülmüş en yüksek yıkım sayısıdır). Gecekondular dikmenin cezası da bu sebeple beş yıl olarak belirlendi.

Kendi başının çaresine bakan şehir yoksulu ve "aman lazım olur" seçmenden, şehir toprağına işgal eden suçluya geçiş, şehrin yeni algılanış biçiminden kaynaklanıyor: Artık şehir, herkesin yaşayabileceği bir toplumsal alan değil, rekabetin ve girişimciliğin alanı. Şehir, yeni yatırımlar/yabancı sermayeler için bir cazibe merkezi olmalı. Bu sebeple henüz refah döngüsüne dahil edilememiş, yeterince metalaştırılmamış, herhangi bir TOKİ projesinin ya da yeni yaşam alanlarının potansiyel konumu olabilecek

şehir toprağı, üzerinde yaşayan gecekondular/'işgalci' candan daha kıymetli.

Sulukule örneği

Gecekondular mahalleleri haricinde şehir yoksulu olmakla birlikte etnik kimlikleri sebebiyle de dışlanan/ötekileştirilen Romanların ve Kürtlerin çoğunlukla yaşadıkları mahalleler de kentsel dönüşümden nasibini aldı. Sulukule kentsel dönüşüm projesi bu projelerin ilki olması ve kamuoyunda çok tartışılması hasebiyle kentsel dönüşüm hafızasında haklı bir yere sahip.

Sulukule sakinlerinin birçoğu 1982'de hemen seçim öncesinde tapu tahsis belgesi almıştır. Bazı sakinlerin ise Osmanlı Devleti'nden kalma tapuları bulunmaktadır. Ayrıca, birkaç kuşak boyunca aynı evlerde yaşadığı için evin yasal sahibinin ölümüyle tapular ya kaybolmuş ya da resmi mirasçılar devlete başvurmamışları için tapu haklarını kanıtlayamaz hale gelmişlerdir. Gecekondular mahallerinin aksine, Sulukule'nin kayıtdışı yerleşim olarak adlandırılması bu sebeptendir. Mahallenin bu yapısının kentsel dönüşüm projesinin uygulanmasına zemin hazırladığını ve proje sürecini hızlandırdığını da ekleyelim.

Bu yazının geri kalan kısmı Sulukule kentsel dönüşüm projesinin uygulanış sürecine ve projenin sonucunda ortaya çıkan dönüşüme odaklanarak Türkiye'de bir kentsel dönüşüm projesi neden ve nasıl uygulanır sorularına yanıt arayacak.

Sulukule kentsel dönüşüm projesi dört farklı zeminin çakışması sonucu uygulanabilir oldu. Öncelikle yasal düzenlemeler gerçekleştirildi, Sulukule üzerine tehlike söylemi oluşturuldu, sonrasında kamu-özel şirket ortaklıkları kuruldu ve bu üçünün örtüşmesiyle birlikte proje centrifikasyon ile son buldu (Aslı İngilizce 'gentrification' olan bu kelime Türkçe'ye genellikle mutenalaştırma / seçkinleştirme / soylulaştırma olarak çevrilmiştir ve akademik yayınlarda sıklıkla kullanılır. Ancak, her üç çeviri de yerinden edilmeleri göz ardı ederek "kalkındırma" anlamı içerdiği için, "centrifikasyon"u kullanmayı tercih ediyorum).

Şehircilik alanında 2000'li yıllarda birçok kanun değişikliği gerçekleştirildi. Bu kanunların ortak amacı, yerel yönetimleri neoliberal şehirciliğin kıstaslarına uygun hale getirecek şekilde yeniden yapılandırmaktır.

Yukarıda bahsi geçen gecekonducunun suçlu kabul edilmesi haricinde (5237 nolu kanun, 2004), belediyelere kentsel dönüşüm projeleri uygulama yetkisi verilmesi (5393 nolu kanun, 2004) ve taşınmaz tarihsel ve kültürel varlıkların yenilenerek korunması konusunda yine belediyelerin yetkili merci olarak belirlenmesi (5366 nolu kanun, 2005) bu yasal değişiklikler sonucu mümkün oldu. Özellikle 5366 nolu kanun Sulukule'nin kaderi açısından belirleyicidir, bu yasaya dayanarak Sulukule kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilmiştir.

5366 nolu kanunun uygulanmasının gerekçesi, olası bir deprem riskine karşılık taşınmaz doğal ve kültürel varlıkların korunmaya alınmasıdır. Bu sebeple, Fatih Belediyesi – herhangi bir bilimsel çalışmaya dayandırmadan – Sulukule'yi olası bir depremde zarar göreceği sebebiyle kentsel dönüşüm alanı ilan eder. Kısa bir süre sonra da TOKİ ile yenileme projesini imzalar. Belediye-TOKİ işbirliğinin açıklanmasının ardından mahalleli durumdan haberdar olur ve projenin iptali için yasal mercilere başvuru yapmaya başlar.

Projenin iptali beklenirken, 13 Aralık 2006'da Bakanlar Kurulu deprem riski sebebiyle acil kamulaştırma kararı alır. Acil kamulaştırma kararıyla mahalle sakinlerinde evlerinin yok pahasına kamuşlaştırılacağı korkusu hasıl olur. Ev sahipleri evlerini belediyenin önerdiği metrekareye 500 liranın üzerinde herhangi bir fiyata üçüncü şahıslara satar. Gönüllülerin yaptığı bir araştırmaya göre, ev sahiplerinin yüzde 20'si ilk sekiz ayda evlerini üçüncü şahıslara satmıştır. Sonra ne mi olur? İstanbul Jeoloji Mühendisleri Odası 18 Aralık 2007 tarihli raporunda Sulukule'nin kesinlikle deprem riski taşımadığını, herhangi bir önlem almanın gerekli olmadığını belirtir!

5366 nolu kanunun uygulanma gerekçesinin deprem riski oluşu bizi tehlike söylemine yönlendirir. Tehlike söylemi

öncelikle 1999 İzmit depreminin toplumda oluşturduğu travmadan beslenen ve şehrin olası bir depreme hazırlıksızlığı temelinde kurulan bir söylemken, zamanla olası bir deprem riski ile aşırı nüfus, suç artışları, ulaşım problemleri, iç göç gibi diğer sorunlar ile şekillenen bir kamusal söylem haline gelir. Bu sebeple, tehlike söylemi olası bir deprem riski ile şehir yoksullarının kriminalize edilmesi arasında sınırlı durur. Proje uygulayıcıları deprem korkusunu kaşıyarak kriminalize edilen şehir yoksullarına yapılacak herhangi bir müdahaleyi meşrulaştırır.

Bu söylem öyle bir izlenim yaratır ki, sanki şehrin ve özellikle yoksul sakinlerinin tüm yapısal sorunları kentsel dönüşüm projeleri ile bir anda adeta sihirli bir değnekle dürtülmüşçesine değişecektir ve tam da bu sebeple, yani tek çözümün kentsel dönüşüm olduğu varsayımının pompalanmasıyla bu projeler aciliyet kazanır, sorgulanamaz olur, meşrulaştırılır, kentsel

dönüşüm projelerini eleştirmek ihanetle denk tutulur. Bu sebeple, AKP meclis üyesi Köksal Özer Sulukulelileri doğuştan fuhşa yatkınlığı olanlar olarak tanımlamaktan, Erdoğan mahalleyi ucubeye benzetmekten ve projeye itiraz edenleri de ahaksız olarak nitelendirmekten, Erdoğan Bayraktar da evlerini satan Sulukulelilerin sokaklarda kalmalarını “aldıkları paraları nerelere harcadıkları belli” diyerek meşrulaştırmaya çalışmaktan geri kalmayacaktır.

Neoliberal şehirciliğin alamet-i farikası kamu-özel ortaklığı, diğer bir deyişle taşeronluk, Sulukule projesinde de uygulanır. Belediye yıkımları gerçekleştirmekle yükümlüdür. (Birçok yıkım usulsüzce gerçekleştirilir. Tarihî eser kabul edilen evlerden bazıları “kazara” yıkılır, kimi ev içinde yaşayanlar varken yıkılmaya başlanır). İnşaat sürecini ise TOKİ'nin Anadolu'daki en büyük taşeronlarından ve MÜSİAD üyelerinden Özkar İnşaat sürdürür. Özkar İnşaat ayrıca

sahibinin AKP Kayseri il başkanı olmasıyla da bilinir.

İnşaat tamamlandığında, mahalledeki tüm evler yıkılmış, büyük mücadeleler sonucu korunabilen birkaç tarihî ev yenilenmiş halde satışa sunulur. Proje başında iki-üç katlı olarak tasarlanan villalar, Belediye Başkanı'nın ifadesiyle “talebi karşılamak adına” dört kata çıkartılmıştır. Havuzlu, çift otoparklı villalara, cami, konferans salonları ve hükümete yakınlığı ile bilinen bir özel okul eşlik eder.

Yaktın bizi TOKİ!

Sulukulelilerin 15-20 bin liraya üçüncü şahıslara sattığı evler bugün 1 trilyona alıcı buluyor. Beş bin kişilik Sulukule nüfусundan bilinen 35 aile yeni yapılan lüks sitelerde ev sahibi. Bu ailelerin de birçoğu zorlukla ev taksitlerini ödemeye çalışıyor, geleceklerinden endişeliler.

Yerinden edilenlerin birçoğu belediyenin alternatif olarak gösterdiği Sulukule'ye 40 km uzaklıktaki Taşoluk'a taşındı, ancak kısa bir süre sonra eski mahallerine yakın olan Karagümrük'e döndü. Mahallelinin yüzde 50'sinin 500 liradan az kazandığı göz önüne alınınca, Sulukulelilerin Taşoluk'ta 400 lira kira ve aidatı ödeyememeleri sürpriz olmayacaktır.

Sulukule'de belediyenin 15 bin lira fiyat biçtiği bir ev, proje sonunda 1 trilyonluk bir villaya dönüştü. Binlerce kişi yerinden edildi, mülksüzleştirildi. Proje yolsuzluk soruşturmalarına konu oldu, AKP'li Recep Koloğlu 20 Kasım 2007'de partiden atıldığını öğrendikten sonra Sulukule'den sadece kendisinin evler almadığını, diğerlerinin de istifa etmesi gerektiğini söyledi. Proje tamamlanmadan mahkeme projeyi kamu yararına aykırı buldu. Mahkeme kararının açıklandığı gün anahtar teslim töreni gerçekleşti.

Sulukulelilerin protestolarda sık sık bağırdığı sözlerle bitirelim:

“Rak rak raki, yaktın bizi TOKİ!”

İZMİR'İN ESİR HAN'I

Talât Ulusoy

“İnsanî” insan ticareti

İzmir’de, tarihî Kemeraltı’nda unutulmuş bir han vardır, adını sorana “Esir Han” der çevre esnafı. İyi ama, bu han niye Esir Han adıyla tanınır?

Hanın sahibi azat edilmiş bir köle, bir esirdir belki, ondan kalmış olabilir mi bu ad? Çünkü bir dönem Abdülkadir Paşa Han denildiği de olmuş. Öyleyse?

“19. yüzyıl sonlarına doğru ‘esir’ isminin han için kullanılmaması, adından gelen fonksiyonu da yitirdiğinin belirleyicisiydi... Daha önceki yıllardaysa, esir ticaretiyle yapının ün sahibi olduğu, imparatorlukta 1854 yılından sonra bu ticaretin yasaklanmasıyla önemini kayıp ettiği de söylenebilir.” (Çınar Atay, İzmir Hanları, İzmir BŞB Kültür Yayını, 2003.)

Demek ki, vakti zamanında bu handa insan ticareti yapılmış! Tarih 17. yüzyıl sonları, 18.

Hani “dile gelse” diye bir söz vardır, cansız öz-neler için söylenir; basamak taşları için, bahçenizdeki nar ağacı için, ter akıtıp çok canını yak-tığınız kızgın demir için... Taş, toprak ve demiri koynuna alan geçmişin mekânlarından seslenirler size. Bunlar “Yüzleşme Mekânları”dır ve yüz yüze geldiğinizde dilleri çözülür, sırlarını sererler önünüze. Konaklar, saraylar, hanlar, hamamlar, zindanlar ve daha nice mekânların anlatacağı çok “geçmiş” hikâyeleri var.

Yüz yıldır gizlenen, yok edilen belgeler üstünden şimdi meydan okuyor “hem suçlu, hem güçlü” olanlar: “Haydi gelin belgeleri açalım” diyorlar. Ellerinde bir “belge” olsa, yüz yıldır tüm dünya kirli çamaşırları ortaya dökerken çıkarırlardı, ellerini bağlayan mı vardı?

Laikçi veya İslamcı egemenler 2015’i yay-garalarla atlatmaya bakacak. “Biz asla öyle

şeyler yapmayız” demagojisiyle toplumu “suç ortaklığı” zindanında tutmaya çalışacaklar. Osmanlı’da sadece “İslâm millet” öznesine, İttihatçı Cumhuriyet’in altmış yılında “Türk milleti” öznesine, 1980’i izleyen dikta yıllarından başlayarak, özellikle son yıllarda gel-gitli “Türk-İslâm” öznesine oturtulan “özcülük” 2015’te bu öz-neleri her haliyle seferber edecek.

Yeni yılın gündemi İttihatçı Cumhuriyet’in belirlediği sınırlar içinde kalmamalı. İttihatçı zihniyet sahiplerinin dört elle sarıldıkları özcü yalanlar her alanda yüzlerine çarpılmalı, özcülük ayıplanır olmalı, hatta “suçu gizleme” fiili olarak “suç” tanımına sokulmalı.

Belgeler açılrsa da, açılmasa da onlar için nafile, kurtuluş yok, insanı sustursalar bile, mekânlar gelecek dile. Mekân yalan söylemez!

yüzyıl başları diye kestirildiğine göre, yaklaşık iki yüzyıl kadar bir zaman diliminde esir alınıp satılmış bu handa. Esir ticareti Tanzimat’tan sonra Sultan Abdülmecit tarafından 1854’te resmen yasaklanmış. Olmayan bir şeyi, yapılmayan bir ticareti pa-dışah niye yasaklasın?

Sararmış Resimlere Sor!

Özellikle Ege ovalarına büyük çaplı pamuk üretimi için çok sayıda Afrikalı köle getirilmiştir. Delili mi? İzmir’in Söke, Torbalı, Bayındır ilçelerinde hâlâ “siyah” köyleri vardır. Yörede onlara “Arap” denir, neden ki?

Bir “siyah”, bir köle kökenli, Afrikalılar Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği başkanı Mustafa Olpak anlatıyor: “Bize neden Arap dediklerini de yıllar sonra öğrendim. Hacca deve yoluyla gidildiği dönemde, konu komşuya Hacca gittiğinin kanıtı olsun diye orada siyah çocuklar

kaçırılıp getirilmiş. Onların hepsinin nüfus kağıtlarında doğum yeri Arabistan yazar. Arabistan yarımadasında siyah yoktur, ama bu yüzden Arap kalmış siyahların adı. Bafa, Milas, Söke bölgesinde dedeleri böyle getirilmiş binlerce kişi var...” Derneğin adındaki “Afrikalılar”, “bizim Afrikalı”lar, eski kölelerin Türkleştirdiğimiz “özgür” çocuk ve torunları! Siyah Afrikalı köleleri Anadolu’ya getiren Osmanlı’ya, onlardan “beyaz Türk yurttaş” devşiren Cumhuriyet’e ne kadar minnet duysak azdır!

İzmir Kent Kitaplığı tarafından yayınlanan *Eski İzmir’den Anılar* kitabında Şehabeddin Ege anlatır:

“Yalan inanç olan zenci alışkanlıklarından bizce tanınmış olan belli başlısı, her ilkbahar mevsimi İzmir’de yaptıkları dana bayramlarıdır... Bolluk bereket, eğer dana bayramı yapılmazsa, inanışlarına göre olmazdı... Bolluk ve bereketi getirecek olan buzağı ise kutsaldı. Dana bayramını ruhani bir kendinden geçme ve coşku içinde yaparlar ve volkan gibi ateş fışkıran iri dudaklı ağızlarına yanmış ateş alanlar, kızgın şişleri göğüs, burun ve avurtlarına sokanlar, yalın kılıç ve hançerleri bedenlerine saplayanlar olurdu...”

Bu “doğru inanç” içine bir türlü girmeyen “İslâmlaştırmadıklarımız”, her Mayıs’ta mutlaka Eşrefpaşa Bayramyeri’nde toplanır, bayramlarını coşkuyla kutlarlardı. Semtin adı Ramazan’dan, Kurban’dan değil, ta Afrika’dan, Nijerya’dan, Sudan’dan, “dana”dan gelir. Egeli siyahlar “resmen” kullanmalarına izin verilme de, Dana Bayramı’nı bugün de coşkuyla kutlar.

Gölgede Kalan İtirafar

Pamuk üretimi, hac delili, saray-konak hizmetkârı ve benzer gerekçelerle çok köle getirilmiştir bu topraklara. Bakın, objektifine insanların da takıldığı eski fotoğraflara bakın, siyah insanlar göreceksiniz. Özellikle İzmir fotoğraflarında... Gördükleriniz ya azat edilmiş “işe yaramaz” yaşlı

köleler ya da hâlâ çarşı-pazar işlerine gönderilen “ev-içi” kölelerdir.

Osmanlılar Müslüman yapmak için kimseyi zorlamamıştır! Peki küçük yaşlarda toplanan Hristiyan çocuklarına ne demeli? Çocuk kaçırmadım; tellâl ünlettim, sekiz yaşından küçük, yirmi yaşından büyük olanları ailelerinden koparmadım ve hatta ailelerin rızasıyla aldım demek, durumu kurtarmaz! Padişah, paşa, bey, ağa hem köle yapmak, hem de “kitaba uysun” diye Müslüman yapmak için insanlara zor kullandı. Millet-i hakimenin tepesindekiler bütün millet-i hakimeyi, yani İslâm-Türk milletini “biz” üzerinden suç ve günahlarına ortak ettiler, ediyorlar.

Hiçbir delil ikna edici gelmiyorsa, Şemseddin Sami’nin 1876 baskısı *Kamus-u Türki* adlı sözlüğüne başvurun. Orada yer alan “esir sosyolojisi” kapsamındaki onlarca kelime gökten mi indi? Sadece iki örnek: Cariye: “Akçe ile satılıp alınan hizmetçi kız. Esasen harpte esirliğe giriftar olmuş (savaşta esir düşmüş) veya sahibi evveli (ilk sahibi) tarafından satılarak muameleyi zevciye (eş olarak) alınmış kız”.

Celebdan: “Vaktiyle sürüyle esir sevk eden ve esircilere fûruhat eden (satan) eşref-i mahlukat tüccariyesi (insan ticareti)”.

İslâm’da insanı köleleştirmek şiddetle yasaklanmış! Ya Hu, bir Afrikalı siyahı, Balkanlar ve Kafkaslar’ın bir Hristiyan çocuğunu hür olarak yaşadığı topraktan söküüp getiren, alıp-satan sen değil misin? Bu nasıl bir “yasak”? Burundan kıl aldırmanın savunmalarla karşılanır böyle sorular: “Öyle de olsa, İslam **kölelik** müessesesini getirmemiş, sadece köleler lehine daha insanî ve vicdanî yumuşatmalar yapmıştır...”

Bu sözler itiraf değil de nedir? Hem “köleler lehine” yumuşatmalar yapacaksınız, hem de sende kölelik kurumlaşmış olmayacak? Kurumlaşmanın daniskası, en inceltilmiş hali!

Sahip (efendi, bey, paşa) cariye-yi hamile bırakırsa, doğacak çocuk ‘özgür’ olacak! Üstelik bu cariye-anne artık alınıp satılmayacak! Gördünüz mü millet-i hakime adaletini? Amerika’da kölenin çocukları da köle olurdu, Osmanlı’nın yaptığı ise bu “insanî” yanlarıyla Amerikan köleciliğinden ayrılırmış!

Hem Hadım Eder, Hem Vezir Eder!

Harem ağası için; saray ve konaklarda harem bölümünü korumak ve türlü hizmetlerini görmekle yükümlü olan “hadım edilmiş siyah” tanımı yapılır. Hadım etmek, enemek kelimesi Osmanlı dünyası dışından mı Türkçe’ye bulaştı acaba? *Kamus-u Türki* pek net açıklamış “hadım” kelimesini: “Aleti tenasül kat olunmuş (üreme organı kesilmiş) erkek”.

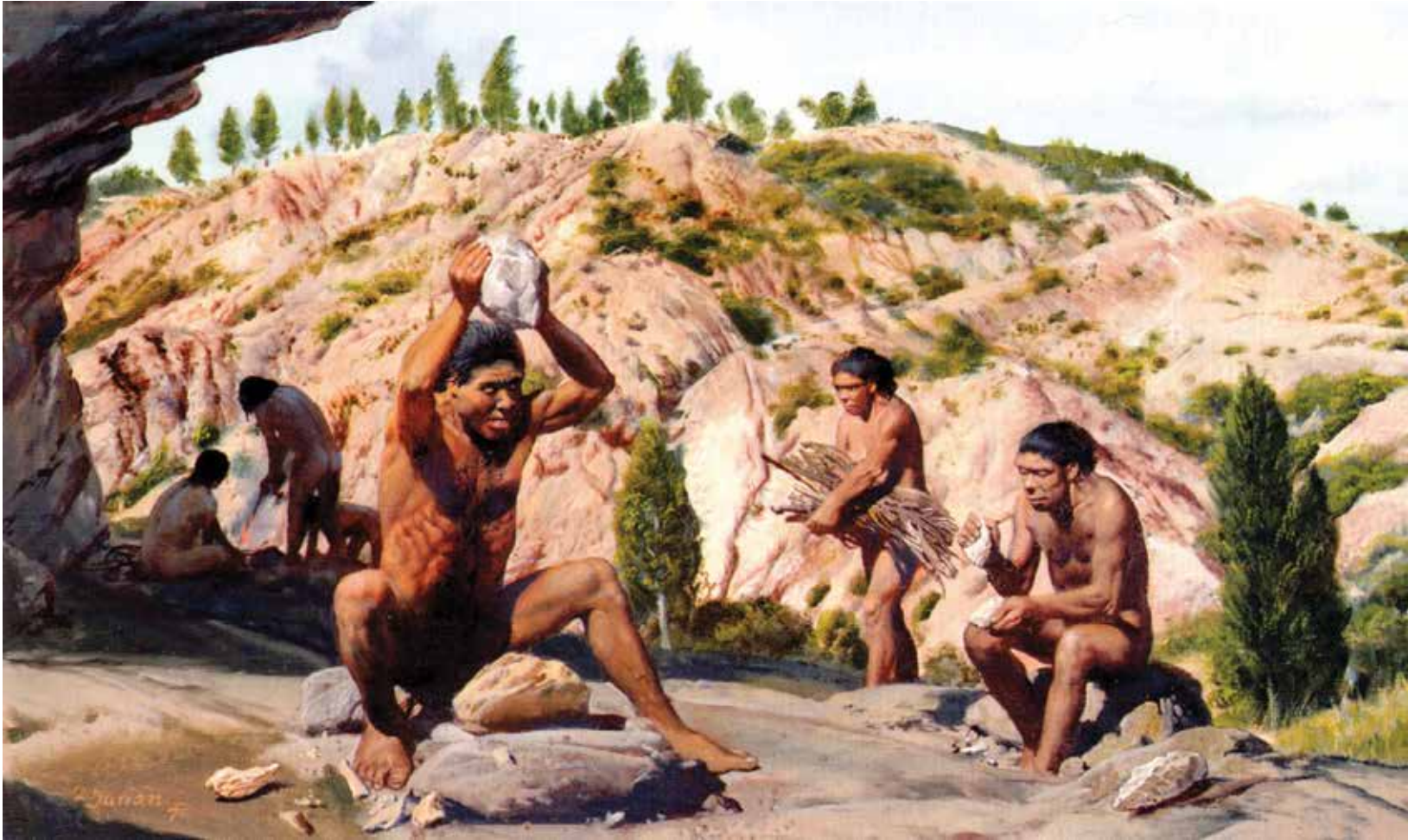
Harem ağası deyip geçmeyin! Kolay değil, türlü eğitim ve rütbeleri aşp yükseliyorlar. En yükseğe erişeni kızlarağası oluyor. Kızlarağası padişah ve sadrazamdan sonra Osmanlı İmparatorluğu’nda en yüksek rütbe. Evet! Cümle beylerbeyinden, cümle paşadan da yüksek! Gördünüz mü Osmanlı’nın farkını, hem adamı “hadım” ediyor, hem de “vezir”! İyi ki Osmanlı’da kölecilik uygulaması kurumlaşmamış, bir de kurumsallaşsaydı var ya!

İzmir’de Esir Han gibi unutulmamış, gün boyu dolup taşan pek meşhur bir han var: “Kızlarağası Hanı”. Burası da bir esirin hanı. Hanı yaptıran Kızlarağası Beşir Ağa, azat edildikten sonra, han yerine bir köşk, bir saray da yaptırabilirdi kendine; “Neyleyim köşkü, neyleyim sarayı, içinde salınan yar olmayınca” diye hayıflanmış, han yaptırmakta karar kılmış olmalı.

“Gündemin bu kadar yüklü olduğu şu günlerde nereden çıktı bu garip muhabbet?” demeyin. Bakın, geldi çatı 2015! “Özcülük” bu 2015’te “tavan” yapacak! Hattâ “Bizim en kötümüz başkasının en iyisinden iyidir” diyebilen bir Meclis Başkanı özcülük çitasını en yükseğe taşıdı bile. Bu söz, “Bir Türk’ün, bir Müslüman’ın yaptığı ve yapacağı her kötülük yargısız beraat alır” hükmünün ilâmı değil mi?

Her şehrin esir hanları vardır. Bunlar görülüp gösterebildiği gün, hiçbir suçlu cezasız kalmaz! ▼

NEOLİTİK DEVRİMİN KOŞULLARI

Tolga Yıldız

On bin sene önce Bereketli Hilal’de tarımın icat edilmesi sonucunda insan davranışlarının şimdiki şeklini aldığı düşünülür.

Yaklaşık 10 bin sene önce insanlık ani bir sıçrama geçirmiştir. Bilindik somut kanıtlar bunu kuşkuyla yer bırakmayacak ölçüde doğrular. Beş bin sene önce yazının icadıyla (yani “tarih”in başlangıcıyla) bu somut kanıtlar iyice çarpıcı hale gelir. On bin sene önce Bereketli Hilal’de tarımın icat edilmesi sonucunda insan davranışlarının şimdiki şeklini aldığı düşünülür.

Sırasıyla: Tarımın başlaması, dolayısıyla toprağa bağlı yerleşik hayata adım atılması, bunun üzerine boş zamanın artmasıyla birlikte soyutlama becerilerinin gelişmesi, dinin ortaya çıkışı ve

böylece hem maddî hem de ideolojik şartların oluşması sonucu şehirlerin doğuşu. Bu silsileye kimsenin pek bir itirazı olduğunu sanmam. Ama benim var!

Şimdi anlatacağım hikâye, akademik çalışmalar ve yeni bulgulara dayanan bir bilimkurgu. Yani bilimde her zaman olduğu gibi, tam anlamıyla kesin değil, ama bugün için geçerli olan son bilgilerimizin genel bir tanıtımı ve yorumu buradan sonrası.

İki yüz bin sene önce

Homo sapiens, yani sizler ve ben, kuyruksuz maymunlar içindeki onlarca insan türünden hayatta kalmış tek türüz. Halbuki 200 bin yıl önce, o zamanlar

yaklaşık 2 milyon yıldır dünya üzerinde dolaşan güneyli yaşlı kuzenimiz *Homo erectus* (yani iki ayağı üzerinde dik duran ilk insan) ve yaşam sahnesine bizden biraz önce çıkıp bir anda ortadan kaybolan kuzeyli genç kuzenimiz *Homo neanderthalensis* ile karşılaşabiliyorduk.

Homo sapiens ile *Homo neanderthalensis* cinsel ilişki de yaşamış, boy boy çocukları olmuştu. Bu çocuklar, siyah derili olmayan tüm insanların ataları şimdi. Günümüzde *Homo sapiens*’i genetik olarak en iyi temsil edenler siyah derili insanlar (çünkü insan Afrika’dan çıktıktan sonra *Homo neanderthalensis* ile karşılaştı, Afrikalılar karşılaşmadı). Diğerlerimiz meleziz.

Bugün büyük insansı maymunlar ailesinin üyeleri şunlar: Orangutan, goril, bayağı şempanze, bonobo ve insan. Bu ak-raba türlerden bayağı şempanzeler ve bonobolardan sonra (yüzde 98,5 oranında benzerlik, fare ve sıçan arasındaki benzerlikten de çok) en yakın genetik ortaklığımızın olduğu gorillerin (yüzde 95 oranında benzerlik) nesli tükenmek üzere. Biz *Homo sapiens*'ler ise son 200 bin sene içinde toplam üye sayısı iki binlere kadar düşerek iki defa yok olma tehlikesi atlatmışız. Peki geceleri mağaralarda dinlenerek geçirirken, sadece taş aletler yapabilirken, gündüzleri genellikle bitki toplayarak, rastgelirse hayvan avlayarak karnımızı gününbirlik doyururken nasıl oldu da hayatta kaldık?

Tür içi alt gruplar

Biz bir sürü hayvanıyız, sosyal bir hayvanız. Az sayıda (genellikle 150'den az) üyesi olan gruplar içinde yaşıyorduk. İnsanların kimisi bu grup içi dinamiklere, sosyal uyarılara, normlara daha uyumlu olabiliyordu. Kimisi ise daha somut çevresel şartlara uyumluydu. Sosyalliği baskın olanlar daha ahenkli grup davranışları gösteriyordu. Bu ahenk, o grubun üyelerinin hepsinin birden hayatta kalmasını garantileyecek en ilkel sosyal becerilerimizin seçilime uğramasına neden oldu: İşbirliği ve yardımlaşma.

İşbirliği becerisine sahip insanlar gruplar oluşturdu. İki ayağımız üzerine kalkmamız ve karın boşluğumuzun bu yüzden daralması nedeniyle dünyaya tam gelişmemiş olarak gelen insan yavruları bu grupların içine doğuyordu. İşbirliği becerisine sahip olan cinsel partnerler; hamileliğinin sonuna doğru toplayıcı-avcı üretim faaliyetinden geçici olarak çekilen ve bebeği süten kesilip yürüyene kadar üretim faaliyetine randımanlı şekilde geri dönemeyen anneler ve grubun diğer üyeleriyle birlikte topladığı/avladığı yiyeceklerini eşiyle her zaman paylaşmaya gönüllü olan babalar, bu genetik özelliklerini yeni

kuşaklara da başarıyla aktarıyordu.

İşbirliği becerisine sahip olmayan insanlar ise yavrularına ebeveynlik yapacak becerilerden de yoksundu. Dolayısıyla "bencil genler" yiyecek paylaşımı, fizikî koruma, duygusal yakınlık, yüksek empati ve bakım verme süreçlerine muhtaç olarak dünyaya gelen yavrularını hayatta tutacak davranışlar sergileyemedikleri için türümüzün gen havuzunda oyun dışı kalıp azaldılar.

İnsan kültürü

Bir sonraki kuşağa biyolojik yollar dışında aktarılan her şey kültür diyoruz. Kültür, yerelliği ve çeşitliliği içeren evrensel bir olgudur. İnsan grupları arasında farklılaştığı gibi, sadece insana özgü de değildir. Birçok türde

gibi düşünme ve el becerilerini daha çok üyeye paylaşarak kolektif olarak daha hızlı geliştirebildikleri büyük grup hayatları, öncüllerine göre daha büyük bir beyne sahip olan *Homo sapiens*'lerin devrine denk gelmişti. Son 200 bin yıldır insan bedeninde makro bir değişim olmasa da, bu bedenin sergilediği davranış çeşitliliği diğer türleri solayarak kümülatif olarak arttı. Bunun en önemli sebebi, farklı bireylerin farklı dikkat odaklarını paylaşılan bir niyet çerçevesinde ortaklaştırabilmesi ve kolektif çözümleri ortak dikkat becerisi gösterebilen çocuklarına aktarabilmesiydi.

Grup sorunu

Homo sapiens'in dünyaya yayılmasının sebebi şiddetli iklim değişiklikleriydi. İnsan, daha iyi şartlar aramak için değil, kötüle-

çocukları, hastaları ve engellileri için ortada olan ve bu nedenle gittikçe kalabalıklaşan grup hayatını sürdürmekte.

Tımar çözümü

Tam teşekküllü dil öncesinde, yani son 100 bin seneden evvel de insanlar arasında iletişim vardı. İşbirliği süreçlerine dayanan iletişim; mesela parmak ve gözle işaret etme, ses ve yüz ifadesi taklidi, insanların gayet karmaşık iletişim davranışlarından. Ancak sosyal etkileşim hâlâ tımara dayanıyordu. Diğer primatların tümünde gözlediğimiz tımar; bireylerin birbirlerinin bitlerini ayıklaması, birbirlerini kaşması, karşılıklı olarak kolları ve deriyi temizlemesi davranışlarıdır. Tımar, sürünün bireylerini duygusal olarak birbirine bağlayan, yakınlığı pekiştiren

gözlenir. Özellikle de şempanzelerde. Aynı türün bireylerinin farklı bölgelerde yaşayan sürülerde farklı davranışlar sergilediği bilinen bir şey. *Homo sapiens* de Doğu Afrika'dan dünyaya yayılırken karşılaştığı çevresel sorunlara çözümler bulmuş ve bu çözümler sosyal taklit becerileri yüksek olan çocukları tarafından gözlenerek öğrenilmiş ve sürdürülmüştür.

Bu öğrenme ve aktarma becerileri, insan davranışlarının çevresel şartlara uyarlanmasında biyolojik adaptasyonu desteklemiştir. Yaklaşık 2,5 milyon yıldır alet kullanarak, 750 bin yıldır da ateşi kontrol ederek toplayıcılık ve avcılık yapan insanların, bu

şen şartlardan çıkmak için daha önce gitmediği yerlere gitmek zorunda kalmıştı. İnsan, hayatta kalmak için çılgınlar gibi çabalayan bir tür değildi. Hiçbir tür böyle değildir. Canlılık, bir denge durumudur. Hayattaysanız işler sizin için yaver gitmiş demektir. Yoksa "hayatta kalmak için canımı dişime taktım" gibi bir "şartlara rağmen var olma" mantığı işlemez doğada.

İnsanı çözümler bulmaya zorlayan şey yeme-içme değildi. Bu kadar erken bir dönemde cidden böyle bir derdi olsaydı, bu sorunu çözecek bir şans olmaz, tükenir giderdi büyük ihtimalle. İnsanın derdi, hayatı önemi tüm üyeleri (özellikle yaşlıları,

dokunsal bir iyiniyet etkileşimidir. Grup, dayanışmanın huzurunu böyle paylaşır; üyeler aidiyet hissini tazeler.

İnsanın gün içinde yeme-içme için harcadığı zamanla uyku ve tımar için ayırdığı zaman dengeli olmalıydı. Ancak grupların üye sayıları 150'ye varınca işin rengi değişmeye başladı. Tüm gruba tımar yapmak için zaman yoktu, ama grup ahenginin sürdürülmesi, grup üyelerinin birbirini tanımaya devam edebilmesi için tımar da vazgeçilmezdi.

O sıralarda insan DNA'sında küçük bir mutasyon oldu. Gırtlak, ses telleri ve üst solunum yolumuzu düzenleyen ve başka türlerde de görülen FOXP2 gen

sırasında ufacık bir değişiklik oldu. Bu, tımar sırasında çıktığımız huzur verici “hammm” sesinden başka sesler çıkarabilmemizi sağladı. Tımar yerine bu sesleri koydu insan. Belki de ilk şarkılarımız o dönemde söylendi. Grup yan yana gelince sesinin bu yeni özelliklerini kullanıyordu artık.

İlk mitler

Mit, geçmişte söylenenlerin tekrar edilmesi demektir. Grup arkadaşlarıyla başat olarak sesini kullanarak etkileşime girmeye başlayan insanlar, boş zamanlarında grup üyelerinin zihninde -artık algılanamaz olan- ölü atalarını ortak bir şekilde temsil etmeye yarayacak bir şey buldu: Dil. Tam teşekküllü dil ile ilk mitler arasında yumurta-tavuk ilişkisi vardır. Yani dil, somut çevre için değil soyut (anısall) geçmişle temas için icat edildi. Dil gelişip karmaşıklaştıkça da mitler karmaşıklaşıp öyküleştirdi.

Tımar yerine geçen melodik sesler manalı seslere dönmeye başlamıştı. İlk mitler, şarkı ve şiir formuna yakındı. Mitler söylenip dinlenirken grup üyeleri birbirinin yüzünü görsün ve herkes birbirine iyice aşına olsun diye halka şeklinde dizilip tüm bir grup olarak aynı anda sosyal etkileşime girmeye başladılar. İlk sembolik hareketler (danslar), bu halkanın içinde yeni ses ve eski davranışsal taklit becerilerinin müzik ile birleşmesiyle doğmuştu. Daha doğrusu müzik, dil ve dans birbirinden ayrılmıyordu.

Büyük ihtimalle dil, avlanma ya da toplayıcılık veya başka günlük işler sırasında mit değişti. Her ikimizin görebildiği şeye işaret etsek yeter, neden “ağaç” ya da “kaya” diyelim ki? Ama artık kimsenin görmediği ya da çocuklarımızın haberi bile olmadığı ölü atalarımızı, ailenin geçmiş deneyimlerini, grup içi

yakın akrabalık ağını kavramsal olarak tekrar yaratıp bugün olanların geçmişte olup bitenlerle bağını yineleyen ritmik (belki gramerin kökeni olan) ilk melodik seslere monte ederek zihinlerimizde canlandırabiliydik.

İnsan gündüz toplayıcılık yapar ve avlanır. İnsan beynine yüzde 50 oranında egemen olan görsel duyum ve algı sistemi aydınlık ortamlara uyumludur. Karanlıkta meyvenin rengini iyi seçemez, avını sağlıklı süremez. Gündüz çalışılmalıydı. İnsanın boş zaman uğraşları ve uykusu ise gece olurdu. Mitler de geceleri anlatılıyordu. Grup geceleri yan yana gelip halka oluşturuyor ve grubun yaşlı bireyleri mitler söylerken gençler dansları ile totemleri canlandırıyordu. Ancak bu gece etkinliğine ışık gerekmiyordu. Hem de grubun üyelerinin birbirlerini görmeleri elzemdi. Bu soruna çözüm ateş oldu. Sadece yemek pişirmek

amacıyla kullanılan ateş artık gece toplantılarında grubun oluşturduğu halkanın ortasında da yakılıyordu. Sembolik ritüeller, yemek ve ateşin kutsal yakınlığı bu denli kadim işte.

Zihinsel temsiller

Evrimimiz bu sefer biyolojik değil tür içinde davranışsal bir çark yaptı. Üretim ve tüketim tarzımız değişmeden ideolojik bir değişim geçiriyorduk. “Somutun tutsaklığından kurtuluyorduk.” Birbirimizle kurduğumuz sosyal ilişkilerde ortak bir geçmiş inşa ettiğimiz gibi, geciktirilmiş hediyeleşme ile bir gelecek de öngörmeye başlamıştık. Takastan çok önce yapmaya başladığımız bu hediyeleşme, bir üyenin başka bir üyeye iyi niyetini göstermek için kendisi açısından değerli bir malzemeyi hediye olarak sunması ve fakat karşı tarafın buna karşılık hemen bir şey vermemesi idi. Karşılık ne kadar gecikirse o kadar

makbuldü. Bu, birbirine (aslen gruba) bağlılığın ifadesiydi.

Çok geçmişte olmuş ve çok gelecekte olacak olanları zihninde tutmaya başlayan insan, an'dan zaman'a geçiş yapıyordu. Bu yeni temsil becerisini zamanla somut varlıklara ve avcılık gibi grup organizasyonlarına da uygulamaya başlayan insan, bir nesneye veya olaya nasıl müdahale ederse bir sonraki adımda (hatta bir dizi adım sonunda) ne olabileceğini deneme yanılma yapmadan zihninde doğru temsil ve tahmin etmeye başladı.

Somut olanın da soyutlanarak zihinsel bir resme dönüştürülmesinin en güzel dışavurumu 30 bin yıl önce yapılan ilk mağara resimleridir. Bir nesne ya da olayı tanımlayan özelliklerin seçilerek sadece bunların ön plana alınıp diğer ayrıntıların bastırılabilmesi sonucu insan düşüncesi, gündelik süreçler için de kavramsal (soyut, fikrî) nitelikler kazanmaya başladı. İnsan düşüncesi, tarımdan çok önce bu yolla sembolikleşmeye başlamıştı bile.

Çok dillilik

İlk mağara resimlerinin karakteristiği, av hayvanının gerçekte olduğu gibi insandan daha büyük olmasıdır. Yani insan, kendisini diğer unsurlarla birlikte paralel bir doğa ilişkisi içinde resmetmiştir. Fakat insanın başıdan beri farkında olduğu, hayata tutunuşunu sağlayan bir vasfı vardı: Sosyalliği. İnsan karşılaştığı sorunları grup olarak davrandığı için çözdüğünün başından beri farkındaydı.

O dönemdeki insan zekâsı ile bugün bizlerin zekâsı arasında bir fark yoktur. On binlerce yıl önce insanların aklını kurcalayan ilk kuramlar akrabalık sistemleriydi. Bu sistemler, gruplar arasında farklılık göstermekteydi. Farklı akrabalık sistemleri farklı mitler doğurmuştu. Bu mitler, genellikle aynı grup içindeki bireyleri belirli kuş totemleriyle damgalamakta ve öyküler aracılığıyla ilişkilendirmekteydi. Kimin kimle evlenebileceği, kimin kime nasıl davranması gerektiği kurallara bağlanıyordu artık.

Akrabalık sistemlerinin farklı

gruplarda farklı biçimler almasıyla diller de çeşitleniyordu. Bugün dillerin evrensel biçimsel yapıları olmasına rağmen bir yabancı için çözülemez görülen yerleşmiş anlam ve kullanım düzenlerinin olmasının altında yatan mekanizma bu olabilir. Araştırmalar, Avrupalı sömürgecilerin Avustralya'ya ilk vardıklarında tuttıkları kayıtlara bakılırsa, dünyanın en küçük kıtasında o dönem yaşayan yerlilerin birbirinden tümüyle farklı 200 civarında dil ve 600 kadar lehçe kullandıklarını gösteriyor. Daha ilginç, bir Avustralya yerlisinin en az üçü anadili olmak üzere 5-6 dili akıcı şekilde konuşabilmesiydi.

İnsan, evrimsel macerası itibarıyla doğal olarak çok dilli sosyal bir türdür. Çünkü enstest en köklü tabudur. Enstest tabusu, gen havuzundaki olası bir arızanın tekrarlanması ve ilkel aile rollerinin bozulmasını engeller. Bu nedenle farklı akrabalık sistemleri olan soylar birbirleriyle zorunlu bir etkileşim halindedir. Doğduğun kabilenin dili, annenin kabilesinin dili, babanın

annesinin kabilesinin dili, o annelerin annelerinin dilleri v.s. şeklinde bir gruplar arası dil ağı bireyleri kuşatmaktaydı.

İnsanın yücelişi

Biyolojik bir dönüşüm geçirmemiş olan bu son 60-120 bin yıllık modern insanı tanımlamak için kullanılan *Homo sapiens sapiens* terimi "bildiğini bilen insan" demektir. İnsan, çevresinde olup bitenlerle zihninde olup bitenler arasında bir fark olduğunu, zihninde olup bitenlerinse ufkunun olmadığını keşfettiği andan itibaren doğaya bir hiyerarşi atfedip kendisini bu hiyerarşinin tepesine yerleştirdi. Atalar (rüyalar, ruhlar) dünyasının mutlak hakimi oydu.

Son buzul çağının bitmesinden hemen sonra, yani 12 bin sene önce, Bereketli Hilal boyunca toplayıcılık ve avcılık yapan insanlar göç döngülerinin belirli bir noktasında bu "bildiğini bilen insan"ı dişi ve eril şeklinde temsil eden iki koca yekpare kaya oydular ve tonlarca ağırlıktaki bu kayalar üzerine totemlerini çizip onları ayağa diktiler.

Göbeklitepe

T biçimindeki bu kayaların çevresine halka şeklinde 12 küçük T biçimli kaya daha diktiler. Bu sayı, gökyüzünden geliyordu. Çünkü insan, göç yollarında gökyüzünü gözleyerek yolunu buluyordu. İnsana karanlıklar içinde yol gösteren 12 yıldız takımıydı bunlar.

İnsanın ikamet etmek için kendi elleriyle yaptığı bir evi henüz yokken, mağaralarda ve ağaç kovuklarında yaşıyorken, ilk mimarî eserini her göç döngüsünde oradan bir kere geçerken kullanmak üzere göç yolu üzerindeki bir alana inşa ediyordu. Burası Urfa şehir merkezine 15 km uzaklıktaki Göbeklitepe idi: 12 Hitit, Olimpos tanrısının; 12 Buda öğrencisinin; Yakup'un 12 oğlunun; 12 havarinin; 12 imamın; 12 büyük gök cisminin; 12 ayın ilk formuydu Göbeklitepe.

Göbeklitepe

Bugün tüm tek tanrılı ve kitaplı dinlerin ortak peygamberi olan İbrahim'in Urfa'da yaşadığına inanılır. Hindu dinindeki Brahma'nın da o olduğu düşünülür. İbrahim, kitlesel dinlerde tekrar eden ortak bir figürdür. İbrahim ismi "yüceltilmişlerin babası" demektir. İslam'a göre, dünya üzerinde yapılan ilk ev olan ve insanlık tarihinde ev ile

birlikte ortaya çıkan tüm değerleri temsil ettiği düşünülen Mekte'deki kutsal Kabe'nin mimarı da İbrahim'dir.

Göbeklitepe bir açık hava tapınağı olmasına rağmen zemini sıvı geçirmezdir. Büyük ihtimalle ayinlerde sıvı kullanılıyordu. Bu sıvının kan olması muhtemel. Tapınağın halka şeklinde dizilmiş olan taşları içinde ateş yakılan bir ocak da bulunuyor. Fakat Göbeklitepe ve çevresinde insan değil hayvan kemikleri bulunmuş. Yani yılın belirli bir döneminde insanlar oradan geçerken avlanan hayvanlar Göbeklitepe'de "kurban edilip" hep birlikte büyük ziyafetler çekilmiş olabilir. Bugünün yaygın inancına göreyse kurban, çaresizlik içinde oğlunu boğazlamak üzere olan İbrahim'e müjdelenmişti. Göbeklitepe ile İbrahim Peygamber, Kabe ve kurban arasındaki bu benzerlikler çarpıcıdır.

Tarımdan ve yerleşik hayattan iki bin yıl evvel yapılmış olduğu anlaşılan bu yapı ile Mısır piramitleri arasında yedi bin sene var. Bugün bir bilgisayar kullanarak bu yazıyı hazırlayan benimle Mısır piramitleri arasında ise beş bin sene var. Mısır piramitleri ile Göbeklitepe arasındaki teknoloji farkı, internet

kullanan benimle Mısır piramitlerini yapan insanlar arasındaki teknoloji farkı kadar. İnsanlar, sadece taşı taşla kırarak her dönemin en büyük tapınağını inşa etmişler. Bu tapınağın, insanın dünya üzerindeki ilk mimarî eseri olması ise akıllara durgunluk vericidir.

"Önce söz vardı"

Yuhanna İncili'nin ilk ayeti, "Başlangıçta söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve söz Tanrı'ydı" ifadeleridir. Bu ifadeler yukarıdaki hikâyeden sonra okunduğunda sizin için de net bir anlam kazanıyor mu, bilemem. İnsan, kendi tecrübelerini ve deneyimlerini fark edip kutsallaştıracak kadar zeki bir tür. En çok da söyleme, anlatma kabiliyetini.

Göbeklitepe'nin ilginç yönlerinden biri de insan biçimli T dikili taşlarının hiçbirinin ağızlarının olmaması. Dışsallaştırılmış olan tanrısal insan ile ortaklaşmamış tek nitelik konuşmadır sanki. Konuşma hâlâ insana, bu dünyaya aittir. Belki de ideal seviyede tasarlanan Tanrı'nın düşünmesi ile ifadesi arasında fark yokken, insan için düşünme ile konuşma arasında bir fark vardır. Düşünme türe ait bir yetiyken, konuşma ilkin grubun,

sonra bireyin içselleştirilmiş etkileşimsel bir ortak üretimidir.

Ben bir gelişim bilimciyim. Özellikle 3-7 yaş insan yavrularının düşünme ve konuşma süreçlerinin gelişimini kavram oluşumu üzerinden araştırıyorum. İlgilendiğim bu alanda, küçük çocukların gelişim sürecinde bugüne kadar tanımlanıp ölçülebilmemiş olan tüm sosyal ve bilişsel yetilerin zayıflığı genellikle dille ilişkili görülmez. Temel bilişsel yapıların biyolojik olarak henüz olgunlaşmamış olması, bu yetilerin gözlemlemiyor oluşunu açıklıyor gibi durur. Fakat çocuk büyüdükçe bu yetilerin neredeyse hepsindeki ustalaşma, dil kazanımıyla ilişkili bulunur.

İşin tuhaf yönü, araştırmacıların çoğu için dil bir mesele değil, çoğu zaman kontrol edilen bir şeydir. Sabit tutulur, etkisi susturulur. Çünkü dil, psikoloji için halen düşüncenin gürlülüğü, kirliliği bir dışavurumundan ibarettir. Oysa tam teşekküllü ele alındığında «dil varlığının evidiir.» Varlığın şahidi insanın da. Bu şahitliğin vesikasıdır dil. O, bacağına dokunduğum şeyin aslında bir fil olabileceğini, görmesem de tüm bir filin neye benziyor olabileceği hayalini bana aktaran şeydir. Hatta ortada gerçekten bir fil olmasa bile.

Neolitik devrimci kimdi?

Neolitik devrimci, konuşmaya başlayan insandı. Maddî koşullar, onu konuşmaya, konuşma ise reflektif düşünme süreçlerini ortaklaştırmaya ve bu süreçlere gitgide hakim olmaya götürdü. Düşünme süreçlerine hakim oldukça da devrimci bir karakter kazandı. Artık kendi yeni maddî koşullarını belirlemesine ramak kalmıştı. O yeni maddî koşul tarımdı. En başta dediğim gibi, tarım pek de rastlantısal olmayan bir sonuçtu tarihimizin bu noktasında. ▼

ÖZCÜLÜK VE SAĞDUYU ÜZERİNE: EVRİMİ KAVRAMAK NEDEN BU KADAR ZOR?

Evrimi kavramaya çalışırken içimizdeki özcü harekete geçer ve “Kayıp halka nerede?” diye sorar. Aslında her bir bireyin bu devasa değişim sürecinde dev bir zincirin halkası olduğunu görmeksizin...

Mustafa Arslantunali

Yakın zamana kadar, buzul çağı'nın sonları söz konusu olduğunda ortada bir “biz” vardık, bir de Neanderthal'ler. İnsan ve insan olmayan. Sonra Denisova'lılar ortaya çıktı; Homo sapiens ve Neanderthal'lerin de kullandığı Altay dağlarındaki bir mağarada bulunan birkaç kemik ve dişten, yeni teknikler sayesinde insanın daha önceden hiç bilinmeyen yakın bir akrabasına dair bir dizi genetik bilgi elde edildi. Üstelik, bu yeni tür hem Neanderthal'lerle hem de Homo sapiens ile gen alışverişinde bulunmuştu! Daha beş on yıl öncesine

“İlk” Neanderthal kimdi? İlk Homo Sapiens hangisiydi? Hiçbir türün ya da alt türün bir ilk bireyi olamaz, doğada hem değişme esastır, hem de süreklilik. Bir türün bitip başkasının başladığı noktayı ya da iki tür arasında bir “ara formu” bulmaya çalışmak beyhudedir. Hep söylendiği gibi, sokakta bir Neanderthal ile karşılaşırsanız farketmeyebilirdiniz.

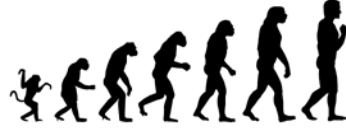
kadar, Neanderthal'ler ile Homo sapiens'in hiç melezleşmediği sanılır ve hatta bunun sebebi araştırılırken, şimdi Afrika kıtası dışında yaşayan herkesin Neanderthal'lerle ortak genleri olduğu biliniyor.

Yine yakınlarda Neanderthal'lerden kalan mağaralardaki geometrik şekiller sanat mıdır değil midir tartışması yapıldı. Neanderthal'lerin sanat yapamayacağını iddia edenler, bu sefer Endonezya adalarında bulunup da bir

asırdır çekmecelerde bekleyen yarım milyon yıllık –insansı eliyle üretilmiş– midyeler üzerinde ki çizimlerin Homo erectus işi olup olmadığını, öyleyse sanat sayılıp sayılamayacağını tartışmak zorunda kaldı.

Avrupa kıtasının eski yerlilerinin daha yedi sekiz bin yıl öncesine kadar mavi gözlü ve kara derili avcı-toplayıcılar olması, bütün bu haberler içinde en çarpıcı olanıydı belki. Eski teoriye göre, insanlar Ekvator'dan uzaklaştıkça ultraviyole ışınları azaldığı için koyu renk pigmentlere ihtiyaç duymuyorlar, daha az güneş ışığından daha fazla D vitamini alabilen beyaz tenlilerin hayatta kalma şansı artıyordu. Oysa yeni bulgular, bu sürecin o kadar da hızlı işlemediğini, ten renginin kolay kolay açılmadığını gösteriyor. Başka bir faktör var: Topluluk üyelerinin yeterince protein alabildiği avcı-toplayıcı hayat tarzından tarım toplumuna geçişte, ciddi bir D vitamini eksikliği doğuyor, ten rengi bu eksikliği kapatmak için hızla açılıyor...

Bütün bu olup bitenlerin en şaşırtıcı tarafı ise, bu haberlerin yarattığı saf şaşkınlıklardı. Meğer, sanatın Homo sapiens ile başladığını, 30.000 yıl önce bir anda "modern insan"ın ortaya çıkıverdiğini düşünen ne çok Homo sapiens varmış!

Google'da evrim ya da "evolution" yazdığınızda yukarıdaki ne benzer bir resim gelecektir: Maymundan insana geçişin o bildik klişesi. Adım adım ilerleme. Bu resimle kastedilen şeyin evrim olmadığı neredeyse yüz yıldır söylene de, yakınlardaki bulgular resmi iyiden iyiye karikatürleştirse de, resim ve tabii ki resmi popüler kılan algı değişmiyor. Neden?

Kışkırtıcı bir tarzda şöyle denebilir: Belki de evrim, zihinlerimizi evrimi anlayamayacak şekilde biçimlendirmiştir ve değişmezliğe olan inanç insanın özünde vardır! Richard Dawkins'in dediği gibi, "İnsan aklı neredeyse Darwin'i yanlış anlamak üzere tasarlanmış gibidir."

Tabii, evrimin hiçbir şeyi biçimlendirmediyse, tam da o biçimlenmenin, dönüşümün adı olduğunu da eklemek şartıyla. Evrimi yönlendiren bir bilinç ya da özne yoktur. Aynı şekilde, tarihten ve evrimden bağımsız herhangi

bir özden söz etmek saçmadır. Dawkins'in cümlesindeki "tasarlanmış gibi" ifadesinin tehlikelerini hiç saymıyorum.

Özcülük

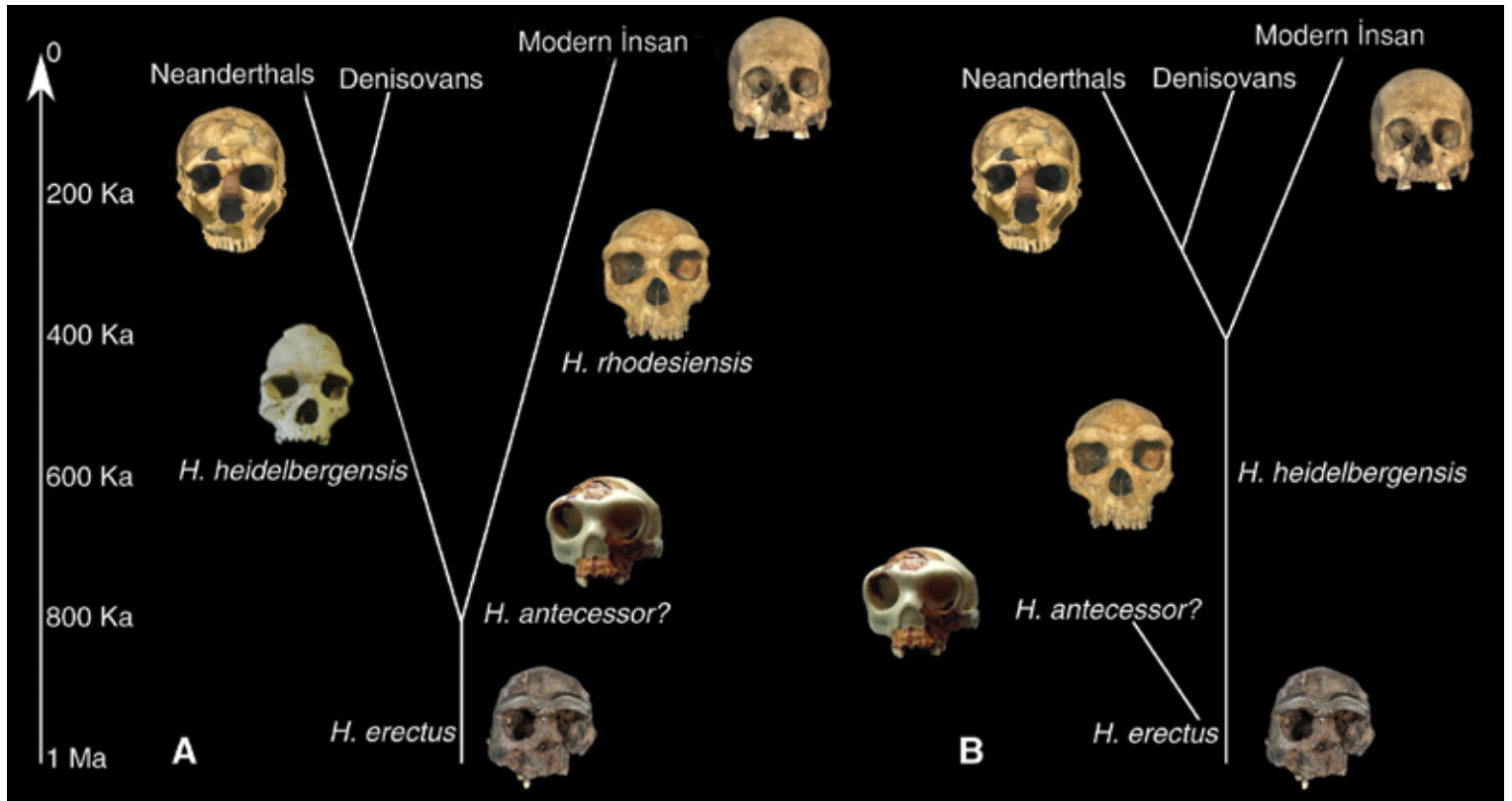
Özcülük (essentialism) ya da esasıcılık, bir türün, bir topluluğun, bir kategorinin, bir nesnenin... ezelden beri değişmez özellikleri olduğuna ve bu özelliklerin o topluluğun her örneğinde bulunduğu inandırıcıdır. Hatta ileri giderek, özcülere göre o topluluğun her bireyi belli bir amacı gerçekleştirmek üzere o özellikleri içerir. Örneğin, bağlamdan ve tarihten bağımsız 'Türklük' diye bir öz vardır, Türk olan herkes bu özellikleri taşır, her biri merttir, misafirperverdir vs. vs. Türk'ün kaderi dünyaya hükmetmektir vs. Hatta, kim bilir, ilk Türkler Altay dağlarındaki Denisova mağarasında yaşamışlardır?

Kadınlar anne olmak için yaratılmıştır, hepsi narindir, her kadın bu özellikleri taşır filan falan. Milliyetçilik, erkek egemenlik, ırkçılık şeklinde tezahür ettiği ve yaşadığımız dünyanın çeşitliliğine çok uzak düştüğü

halde özcülük o kadar yaygındır ki, değişimin alanı olan evrim kuramı içinde bile yer edinebilmiştir. Sadece evrimin popüler yorumlarında değil üstelik, genetik determinizmi savunan ciddi teorilerde de...

Evrimin anlaşılmasının önündeki en büyük engelin özcülük olduğunu ilk vurgulayan ünlü biyolog Ernest Mayr'a göre, bir Darwin'in çıkagelmesi için yüzyılların geçmesinin tek sebebi, Platoncu özcülüktü. Dawkins de Mayr'a referans vererek *Yeryüzündeki En Büyük Gösteri*'de "Platoncu at gözlükleriyle örtülmüş zihin"lerden yakınıyor: "Daimi bir tavşanlık, yani gökyüzünde asılı tavşanlık özü yoktur. Sadece tüylü, uzun kulaklı, dışkı yiyen, bıyıkları seyiren bireylerden oluşan; boyut, şekil, renk ve yakınlık çeşitliliğinin istatistiksel dağılımını taşıyan popülasyonlar vardır."¹

Bir tavşanlık özü olmadığı gibi, bir İngilizlik, Türklük özü de yoktur, sadece tarihin belli noktalarında belli bir dili benimsemiş, aynı coğrafyada yaşadığı, benzer geçmişi paylaştığı için birbirine benzer alışkanlıklar

Halihazırda bilinen fosillerden yola çıkılarak elde edilmiş insan ve insansıların evrim ağacı. Bu ağaç yapısının, doğrusal bir ilerleme, gelişme ya da doğrultu içermediği kesin. Daha sonra bulunacak yeni fosillerle, bu ağaca başka akrabalarımızın da katılacağını tahmin etmek güç değil.

Evrin sürecindeki birkaç milyon yılın, insansıların bu süreçte yaşadığı avcı-toplayıcı hayat tarzının bugünkü insanları biçimlendirdiği kesindir. Kesin olan bir şey de şu; insana özgü diye bildiğimiz pek çok özellik ve yeti, son birkaç yüz bin (hatta kimilerine göre son on bin yıl!) içinde, evrim ölçeğinde ansızın denebilecek bir süreçte ortaya çıkmış olamaz. Örneğin sanat: Bugünkü anlamıyla tırnak içindeki “sanat”ı bir kenara bırakırsak, sanat, müzik ve benzeri ifade biçimleri gündelik hayatın doğal bir parçası ve grup içi iletişimin önemli bir ögesi olarak çok uzun bir geçmişe sahip olsalar gerek.

edinmiş popülasyonlar vardır. Dinler değişir, diller değişir, insanların kendilerini nasıl gördükleri değişir; nedense içlerindeki bir öz, bir cevher sayesinde ezelden beri böyle olduklarına dair genel kabulleri değişmez bir tek.

Bırakalım ırkları bir yana, biyolojik türlerden bile söz etmemek gerektiğinin ileri sürülebildiği günümüzde, özcü önyargıların hâlâ bu kadar yaygın oluşunu nasıl açıklamalı? Platoncu at gözlükleri, çok daha derinlerde olmasın sakın?

Araştırmalar, somut düşündükleri düşünülen çocukların daha okuma yazma bilmeden –yani henüz Platon’u okuma fırsatını bulamadan– özcü olduklarını ortaya koyuyor. Örneğin, Susan Gelman *The Essential Child*’da özcülüğün çok erken bir bilişsel eğilim hatta önyargı olduğunu ileri sürüyor: Dil öğreniminin ayrılmaz bir bileşeni olarak özcülük... Dawkins’in dediği gibi, “Gelişen zihinleri, nesneleri her biri kendine özgü bir isme sahip olan ayrık kategorilere ayırırken,

akıl sağlıklarını korumak için belki de öyle olmak zorundalar.”²

Dil gelişimi sürecinde, sözcük dağarcığı gelişirken, genelleme yaparken, nesneleri birbirinden ayırtırken, nedensel açıklamalar yaparken, çocuklar doğal olarak özcüdürler. Hep aynı hikâye: Karmaşık ve akışkan bir dünyayı anlayabilmek için beynimiz olguları parçalamaya, bölmeye, kategorilere ayırmaya, dondurmaya meyillidir, en başta dilin kendisi böyle yapılanmıştır.

Sürekli değişen bir dünyada, şeylere değişmezlik atfetmek gerekli, hatta zorunlu olabilir. Gelman, kadın, erkek, kedi, köpek gibi özcü kategoriler yaratırken çocukların bu “öz”lerin ne olduğunu tam olarak bilmediklerini vurguluyor. Aslında büyüyünce de değişmeyen bir şey bu: Beyaz ırkın ‘özünün’ ne olduğunu tam olarak bilen var mı?

Güneşin amacı ne

Birkaç milyon yıl yaşadığı

avcı-toplayıcı hayat, türümüzde derin izler bırakmış, onu biçimlendirmiştir. Zihinlerimizi belirleyen şey de, atalarımızın yaşadığı dünyaydı. Her şeyin değiştiği dünyada küçük gruplar içinde ayakta kalmaya çalışan insansılar için, sabit, değişmez şeylere bağlanmak kadar, olan bitene dil içinde açıklamalar getirmek de önemliydi: Nedensellik ilişkilerinin keşfi, her olayın arkasında bir başka özneyi aramayı gerektiriyordu. Sonuçta, grup içindeki sosyal ilişkiler ve mücadeleler içinde, öteki öznelerle yarışarak, Allison Jolly’nin *Lucy’nin Mirası*’nda ayrıntılarıyla ortaya koyduğu gibi “her şeyde bir amaç arayan bir sosyal primat aklı” geliştirdik.

Doğayı insansılaştıran bu sosyal primat aklı, her doğal olguda bir amaç, bir niyet aramaya koyuldu. Bu niyetlerin ardında da, grup içindeki rakiplere ya da müttefiklere benzer özneler. Tanrılar doğdu.

Zihinsel yapıların evrimsel kökenleri hakkında düşünürken de, özcü davranma tehlikesi

yok değil: Özcülüğün, teleolojik düşünmenin, kişileştirmenin “kaderimiz” olduğu fikri, bazı bilimcilerin yazdıklarına bile sızabiliyor... “İnsan doğası”nı araştıranlar, sonuçtan sebebe giderek bugünkü davranışlarımızı birer birer milyon yıllık evrimsel süreçlere bağlamaya, tek tek davranışlarla genler arasında bağlantılar kurmaya ve genetik kodlarımıza kazılı “insan doğası”nın özünü ortaya çıkarmaya çalışabiliyor.

Bu yapılar, eğilim ve önyargılar, Platon’un icat ettiği, dolayısıyla seçebileceğimiz şeyler olmadığı gibi, milyon yılın sonunda gelişmiş de olsalar, yakın tarihimizin gösterdiği gibi değiştirilemez, sabit şeyler değil.

Tersine örnekler de bulunabilir: Bugünkü düşüncemizin içine sızmış olan ilerlemecilik, doğanın, tarihin ve evrimin ilerlediği fikri, topu topu üç-beş yüzyıllık bir geçmişe sahip. Bunun da her şeyden çok teknolojinin gelişimiyle bağlantılı olduğu söylenebilir.

Sağduyu

Bilim ile teknoloji çoğunlukla bir arada değerlendirilir, hatta birbirine karıştırılır. Oysa bilim tarihinde, çok büyük teknolojik başarıların kaydedildiği ama bilimsel herhangi bir gelişmenin yaşanmadığı dönemlere sık rastlanır: “Binlerce yıl boyunca hemen hemen hiçbir kültürde mitoloji ve kozmolojinin doğanın yapısı konusunda ne eleştirel bir gelenek ne de bir merak geliştirmemiş oluşu, bilimin doğadışı doğasına inandırıcı bir kanıttır. İnsanoğlunun yaratılıştan meraklı olduğu savı tümüyle safsatacır, yanlış bir efsanedir. İnsanın merakı sadece davranışını etkileyen unsurları kapsar.”³

Bilimin sağduyuya her zaman aykırı olduğunu ileri süren Wolpert’e göre, nasıl ki evrim çarkını başa döndürüp tekrar izlediğimizde Homo sapiens ortaya çıkmayabilecek idiyse, yani insan evrimin kaçınılmaz bir sonucu değilse, tarih içinde bilimin doğuşu ve gelişmesi de bir dizi rastlantıya ve özel koşullara bağlıydı.

Bilimin sağduyudan beslendiği, “eğitilmiş sağduyu”dan başka bir şey olmadığı fikri, bilimciler arasında bile yaygın. Oysa karmaşık ve aşamaları tek tek tanımlanmış bir süreç olarak bilim, hem uygulandığı hem de sonuçları açısından sezgilerimize ve sağduyu dediğimiz şeye aykırıdır: Yaşadığımız, içine doğduğumuz dünyaya dair geliştirdiğimiz davranış kalıplarının tümüne verilen isimle sağduyu, gündelik hayatın sınırları içinde geçerlidir. Duyularımızla ölçebildiğimiz, gövdemizle sınavabildiğimiz sınırlar içinde. İster ormanda, ister savanlarda, isterse çelik kulelerde yaşayalım, bu dünyadan bir dizi doğal beklentimiz vardır. Halbuki bilimin gündelik deneyimin ötesine geçen ölçümleri, bu beklentileri karşılamaz: “Bilim ‘bilinmeyen’i bildik terimlerle açıklamaya çalışmaz. Tam tersine genellikle bilineni bilinmeyen terimlerle açıklar.”⁴

Bizler de, herhangi bir bilimsel

kuramı sağduyumuzla, yani gündelik hayatın tartışıyla tartar, sonuçları itiraz edilemeyecek gibiyse mecburen kabulleniriz...

Evrin sağduyumuza ters

Yaradılışçılar başta olmak üzere evrime karşı çıkanların en büyük kozu, evrimin sağduyuya aykırı görünmesidir. Milyonlarca yıllık süreçleri gündelik hayatla tartmanın safdillikle açıklanamayacağı, burada bir anlamazlık kadar anlamazdan gelmenin, dinsel tabuları koruma güdüsünün de olduğu açık.

Sağduyu şunu sorar mesela; rastlantıyla nasıl olup da bizim gibi karmaşık ve mükemmel yaratıkların ortaya çıkabilmiş?... Mükemmel olduğumuz iddiasının komikliği bir yana, tamamen rastlantıya dayalı yazı tura atışını yüzlerce kez tekrarladığınızda bile şaşmaz bir sonuç elde ediyorsunuz: yüzde elli. Daha önemlisi, bilimsel dildeki *rastlantı* terimi, günlük hayattaki rastlantıyla aynı değil. Başka bir deneyime hitap eden bilimin dili de gündelik dilden farklı. Örneğin gündelik dilde varsayım hatta tahmin yerine kullandığımız teori kelimesinin bilimsel jargondaki yeri çok yukarılarda, Olimpos’un zirvesinde; evrime “sadece bir teori” diye burun kıvrırmak nereden baksanız tuhaf ve eğlencelik bir durumdur. Bütün bilimsel kuramlar gibi, evrim kuramı da sağduyu dediğimiz şeyle uyuşmaz.

Evrimi kavramaya çalışırken içimizdeki özcü harekete geçer ve “Kayıp halka nerede?” diye sorar. Aslında her bir bireyin bu devasa değişim sürecinde dev bir zincirin halkası olduğunu görmeksizin. Çünkü içimizdeki özcüye göre birbirinden ayrı türler, birer öz olarak bir yerde durmaktadırlar. Aslolan özlerdir ve onları birbirine bağlayan zincirler aranmalıdır!

Evrin kuramı bizzat değişimin kuramıdır ve en basitinden *türlerin birbirine dönüşebildiğini* ileri sürer. Türler sabit değildir ki bir türden diğerine geçişte ara form olsun. Ara form diye bir şey

olsaydı, *herkes* ara form olurdu. Ara form diye aranıp duranların kafasında belli ki birtakım sabit “ana formlar” mevcuttur...

Neanderthal’lerin ya da çok eski insansıların sanat yapmış olması şaşırtıcıdır, çünkü içimizdeki *türçülük*, bu gibi “yüksek” şeylerin Homo sapiens’e ait olduğunu varsayar. Özcülük bizi, modern insanın bütün melekeleriyle, bir anda ortaya çıktığına inanmaya yönlendirir. Dolayısıyla, az da olsa Neanderthal geni taşıyor oluşumuz, ya da Denisovalı’larla da karışmış olmamız, pek gururumuzu okşamaz. (Oysa Homo sapiens ile Neanderthal’lerin on binlerce yıl aynı coğrafyada yaşadığı uzun süredir biliniyordu, asıl hiçbir gen alışverişine girmeselerdi tuhaf olurdu.)

Türçülüğün vardıgı uç nokta, insanlık dışında tanımlanan herkese ve her şeye insanlıkdışı davranabilme hakkını insana vermesidir, bugün hümanizm ile toplama kampları arasındaki bağlantının dolaylı olsa da çok zayıf olmadığı kabul ediliyor artık.

Özcülük öyle derinlere sızmıştır ki her koşulda ‘işler’: İnsan evriminin belli bir noktasında, Homo sapiens’in gittikçe kuzeye yönelmesiyle sarı saçlı mavi gözlü beyaz tenli bir ırk ortaya çıkar. Zorluklarla başedebilen bu güçlü ırk, dünyaya hakim olurur... Bu hikâyeyi açıktan savunan ırkçılarla, neredeyse bilinçdışında kabullenilmiş daha büyük çoğunluk için, Avrupa kıtasının en eski modern sakinlerinin karaderili oluşu da sanmayın ki ciddi bir şok yaratacaktır. Hikâyeler kolay ölmez, efsaneler dokuz canlıdır.

Daha ileri gidersek, belli bir literatür içinde “yeni kadercilik” haline getirilen genetik belirlemcilik, daha bilimsel bir rotada, yine insanın genlerle belirlenmiş özünü ortaya koymaya çalışıyor.

Hepimiz göçebeyiz

“Türkler hâla göçebe kültürünü yaşattığı için” diye başlayan klişeler, bin yıllık uzun ve karışık bir tarihi dümdüz hale getirir.

Biz Orta Asya’dan gelmişizdir, o zamanki biz’le şimdiki biz’i birleştiren bir öz, bir cevher vardır. Nedir o, kimse bilmez. Genetik araştırmalar Orta Asya’da yaşayanlarla bugünkü Anadolu’luların gen benzerliğini (son yüz elli yıl içinde onca yer değiştirmeye, imhaya, göçe, soykırıma, savaşlara ve mübadeleye rağmen) yüzde 8 olarak kesinleştirmeden çok önce de, IX. yüzyıldan itibaren Anadolu’ya yılda ne kadar göçmen gelebileceği biliniyordu. Dolayısıyla, efsane genetik analizlerle çökmeyecek, hiçbir zaman bir hakikate dayanmış olmadığı için başka bir hakikat karşısında eriyip yok olmayacak. Tıpkı, sıraya girmiş olan insan türlerini sergileyen evrimin meşhur klişesi gibi. Evet, o çizimi daha çok göreceğiz.

Peki, yapılacak hiçbir şey yok mu? Dili ehlileştirmeye çalışmak bir adım olabilir. Orta Asya’dan gelen Türkler yerine “Türkçe konuşanlar”ı tercih etmek örneğin. Tabii, Orta Asya şişinmeciliği ile, özcülüklerle, milliyetçiliklerle, cinsiyetçilikle, ayrımcılıkla ve toptan yargılarla mikro düzeyde de savaşmak şartıyla. Irkçılık konusunda son yarım yüzyılda dünya çapında alınan muazzam mesafe, bir örnek teşkil edebilir. Bu uğurda onca mücadeleyle alınan yolun bir arpa boyuna inmesinin anlık bir şey olduğunu da unutmaksızın.

Çünkü artık çok iyi biliyoruz ki, ırk fikri ırkçılıktan sonradır, onun gerekçesi ve bahanesidir. Evrim sürecinin sonuçlarından biri olarak edindiğimiz bilişsel önyargılardan (cognitive bias) bir tanesi olan özcülük, üstesinden gelinebilir, alt edilebilir bir şeydir – işimize gelirse!

Tuhaf şey: Evrimi kavramanın zorluklarıyla insan olmanın önündeki zorluklar ne kadar benzeşiyor. ▼

- 1 Richard Dawkins, *Yeryüzündeki En Büyük Gösteri*, Kuzey Yay., 2010, s. 28.
- 2 Richard Dawkins, a.g.y., s. 30.
- 3 Lewis Wolpert, *Bilim Sağduyuya Karşı: Bilimin “Doğal Olmayan” Doğası*, Sarmal Yayınları, 2002, s. 80-81.
- 4 Lewis Wolpert, a.g.y., s. 80-81.

YAZKO EDEBİYAT YILLARI

Turgay Fişekçi

*Devrimci Savaşım*da Sanat Emeği dergisini çıkardığımız yıllarda (1978-80) Çağaloğlu'nda Samet Ağaoğlu'nun oğlu, Tektaş Ağaoğlu'nun kardeşi Mustafa Kemal Ağaoğlu'nun sahibi olduğu Ağaoğlu Yayınevi ile çalışıyorduk.

Mustafa Kemal, son derece uyanık, girişken, zeki bir insandı.

12 Eylül'ün yaklaştığı günlerde ülkemiz siyasetin yanında ekonomik olarak da büyük bir çıkmazın içindeydi. Yayın dünyasında en ünlü yazarlar bile kitaplarını bastırılmaz duruma düşmüşlerdi. Yayıncılar kâğıt, matbaacılar basacak kitap bulamıyordu. Önde gelen yayınevlerinden May Yayınevi sahibi Mehmet Ali Yalçın, kültür bakanından yayıncıların kâğıt sorunlarının çözümünü isterken bakanın odasında kalp krizi geçirip ölmüştü. Bu denli ağır bir bunalım vardı yayın dünyasında.

Mustafa Kemal Ağaoğlu, hem yazarların kitap bastırabilme hem de kendi matbaasının boş durma sorununu çözebilmek için çok zekice bir girişimle "Yazarlar ve Çevirmenler Yayın Üretim Kooperatifi"ni (YAZKO) kurdu.

Kırk yazar

Başlangıçta kooperatifin yönetim yeri Ağaoğlu Matbaası'ydı. Kırk yazarla sınırlı bir kooperatif olacaktı. İlk üyeler arasında Çetin Altan, Attilâ İlhan, Kemal Bilbaşar, Kemal Sülker, A. Kadir, Can Yücel, Bekir Yıldız, Asım Bezirci, İlhan Berk, Bertan Onaran, Zeyyat Selimoğlu, Salim Şengil, Adnan Özyalçın, Tomris Uyar, Pınar Kür, Ataol Behramoğlu, Selim İleri, Yaşar Miraç gibi isimler vardı.

Kooperatife üye olabilmek için yazarlar belli bir katılım ücreti ödüyor, sonra kitapları basılıyor, basılan kitabın kaba

maliyeti dışında yalnızca yüzde onluk bir kooperatif yönetim payı kesildikten sonra kitabın satışından gelen tüm gelir yazara ödeniyordu. Kimi yazarların telif gelirleri, kitabın kapak fiyatının yüzde kırkına ulaşıyordu. Bu o güne kadar görülmemiş bir şeydi. Yayınevlerinin yazara ödedikleri telif, genellikle yüzde on düzeyindeydi.

Kooperatife kısa sürede büyük bir ilgi doğdu.

Üç dergi

12 Eylül 1980 günü askerî darbe ile ülkedeki bütün demokratik kitle örgütlerinin ve siyasal yayın organlarının yasaklanması, bir anda YAZKO'yu ülkedeki neredeyse tek kültür kurumu durumuna getirdi.

Mustafa Kemal, hem yazarların geniş ilgisi, hem de doğan bu boşluktan yararlanarak peş peşe dergiler yayımlamaya başladı. Önce Memet Fuat'ın yönetiminde aylık *Yazko Edebiyat*, ardından da Ahmet Cemal yönetiminde iki aylık *Yazko Çeviri* ve Selahattin Hilav yönetiminde üç aylık *Yazko Felsefe* dergileri yayımlandı.

Yazko Edebiyat'ın Kasım 1980 tarihli ilk sayısı beş bin basılmış, yetmeyince iki binlik daha ek basım yapılmıştı. Yani dergi yedi binlik bir baskı sayısı ile yayın hayatına başlamıştı.

Kasım 1980'de *Yazko Edebiyat*'ta Memet Fuat'ın yardımcısı olarak çalışmaya başladım. Dergi bürosu, önce Nuruosmaniye Caddesi'nin girişindeki Atasaray Han'ın 206 nolu odasıydı. Dergi 1. ve 2. sayılarda 80 sayfa iken, 3. sayıdan başlayarak 160 sayfaya çıkmıştı. Mart 1981 tarihli 5. sayı çıktığında Türkocağı Caddesi No. 17'deki İstanbul Tabip Odası binasının geniş birinci katına taşınmıştık. Tabip Odası'nın toplantı salonu burada paneller, söyleşiler gibi kültür etkinliklerine de olanak sağlıyordu. Her türlü toplantı ve gösterinin yasak olduğu dönemde bu toplantılar olağanüstü ilgi görüyordu.

Yazko Edebiyat'ın satışı, Burhan Günel'in "Bir Karşılaştırma (Sese Sese Karşı - Bir Düşün Gecesi)" incelemesinin yayımlandığı Şubat 1981 tarihli 4. sayısında on dört bine kadar yükseldi.

Kooperatif, Çağaloğlu Meydanı'ndaki İstanbul Reklam binasını kiralarak burayı kooperatif yayınlarının satıldığı büyük bir kitabevi olarak işletmeye başladı. Bu kitabevi de günün her saatinde dolup dolup boşalarak büyük ilgi gördü.

Yazko Somut

Kasım 1981'de Yazko'daki işimden ayrılarak askere gittim. Mart 1983'te dönene dek uzaktan

kooperatifteki gelişmeleri izlemeyi sürdürdüm. Barış Pirhasan yönetiminde bir gençlik dergisi hazırlıkları yapıldı bir süre, ancak bu girişim sonuçlanmadı.

Öte yandan *Yazko Somut* adlı haftalık gazete, büyük yankılarla 4 Şubat 1983 günü 27. sayısıyla yayın hayatına başladı. 27. sayıyla başlangıcın nedeni bir zorunluluktan. Askerî yönetim yeni yayın organlarına izin vermiyordu. Necdet Öktem yönetiminde 1980 öncesi 26 sayı yayımlanmış *Somut* adlı bir edebiyat dergisi vardı. Onun isim hakkı alınarak gazeteye dönüştürüldü.

Yazko Somut, kooperatif dışından isimlere de köşe ve sayfa veriyordu. En çok tartışılan isimlerden biri kooperatif üyesi olmayan Fethi Naci'nin köşe yazmasıydı. Gazetenin 4. sayfası ise Şirin Tekeli, Gülnur Savran ve Stella Ovadya öncülüğündeki feminist yazarlara verilmişti ve bu sayfa ülkedeki ilk feminist hareketin çıkış noktası olmuştu.

Yazko Somut'taki gelişmeler, kısa sürede kooperatif içinde güçlü bir muhalefet hareketinin doğmasına yol açtı. Muhalefletler olağanüstü kongrede Mustafa Kemal Ağaoğlu yönetimine son vererek yerine Erol Toy başkanlığında yeni bir yönetim getirdiler.

Bu yönetim değişikliği Yazko için sonun başlangıcı oldu. Kısa sürede dergiler kapandı, yazarlar birer birer uzaklaştı, kooperatifin de adı sanı anılmaz oldu.

Mustafa Kemal Ağaoğlu ise, Cihangir'de Soğancı sokak No. 7'deki apartmanda, Yazko benzeri bir örgütlenmeyle Bilsak'ı (Bilim ve Sanat Kurumu) kurdu. Burada bütün sanatlarla açık, giriş katının bar, çatı katının da lokanta olduğu; tiyatro, seramik, müzik gibi etkinlikler yapılabilen ve 1980'lerin ikinci yarısıyla 1990'lı yıllarda çok etkin olan bir sanat-kültür kurumu oluştu. ▼

DAHA ÇOK İHLAL!

Cemal Yardımcı

Yarabıçak, Ömer Faruk'un deneme kitabı. İçeriğine, biçimine bakıp hangi türe dahil olduğuna karar verilemeyen metinlerin gönderildiği, sahibi, sınırları, yasaları olmayan deneme alanından başka bir yer uygun düşmeyeceği için "deneme" dedim. Kitabın arka kapağında da öyle deniyor zaten. Birbirine eklenecek bir deneme-kitaba dönüşen parçalardan oluşan bu metnin içinde bir kısa roman, birkaç hikâye, birkaç makale, çok sayıda şiir ve özdeyiş, film ve roman özetleri, kısa ya da uzun alıntılar var. Parçaları birbirine bağlayan ise tasarlanmış bir kurgu ya da bir temadan çok, bir dert. Bu açıdan "deneme kitabı" yerine "dertleşme kitabı" da denebilirdi. Ama dertleşme içinden geldiği gibi içini dökmeyi çağırıyor. Oysa *Yarabıçak*'ta her fikir, her cümle üzerine uzun uzun düşünüldüğü, en iyi ifadeyi bulmak için zanaatkârca bir çaba gösterildiği açıkça belli.

Peki bu çabanın gerisinde yatan

ve parçaları "teyelleyp" tek bir metin haline getiren derdi ne *Yarabıçak*'ın?

Yarabıçak'ın derdi

Önce yara ve bıçak: duvarlar, kilitler, sınırlar. Duvarları inşa eden, kilitleri yapan, sınırları çizen kodlar, yasalar, yasaklar; bunların altında yatan dil ve üzerinde yükselen tahakküm. Yerleşik hayata geçti geçeli insanlık hali. Ömer Faruk öteden beri bu insanlık halini, bu tahakkümü dert edinmiş olmasaydı bu kitabı yazmaz, yazamazdı. Belki yine Deleuze ve Guattari'den, göçebe düşünceden, çingenelerden yola çıkan bir deneme yazardı ama yazdığı bu kitap olmazdı. Yani duvarın dışında kalmak, sınırların dışına sürülmek, bıçak ve yarayla tanışmış olmak önemli. Ama daha önemli olan, kitabı kuran ve bütünleyen, bıçak ve yarayı *yarabıçak* yapan derin dert şu: Tahakküme karşı isyanın geçmiş tahakkümün kendisi kadar eskidir; ama her isyan yeni bir tahakkümü tohum olarak içinde barındırır. Surlar yıkılır ama

biraz yeni taşlarla, biraz da eski malzemeye tekrar inşa edilir. Sahte tanrıların kitapları yakılır ama yeni kutsal kitaplar yazılır. Muhalefetin, direniş ve isyanın tahakküm ilişkileri üretmeyen bir yolu var mıdır?

Yarabıçak bu soru üzerine tefekkürün kitabı. Ömer Faruk'un bu soruya kesin, köşeli, "...dır" diyen ve noktayı koyan bir cevabı yok. Böyle cevapların geçerliliğine de, faydasına da inanmıyor. Hatta böyle bir konuda yazarken bile tahakküm üreten bir dil oluşturma riskini endişe edinmiş. Tek bir çözümü bildirerek kendi üzerine kapanan bir metin değil de bir çözüm ihtimali üzerine çok sesli, çok boyutlu ve çok parçalı bir deneme kaleme alması da bu endişenin ürünü olarak düşünülebilir.

Çok sesli metin

Düzene radikal siyasî muhalefetin adı son birkaç yüzyıldır "devrimcilik". Buna karşılık, yerleşik düzenin kıyısında, yasayı yok sayarak yaşayan çingenelerin çok daha eskilerden gelen bir

**Yarabıçak – Banka
Soymuş Bir
Devrimcinin Samimi
İtirafı**

Ömer Faruk
İthaki, 2014

tecrübe birikimi var. Bu ikisinin karşılaşması düzene muhalefet için yeni bir zihinsel iklim yaratabilir mi? Yeni bir medeniyetin tohumlarının yeşerebileceği bir zemin oluşturabilir mi? Hiç değilse bizim için tahakküm ilişkilerini ortadan kaldıran bir hayat tarzının ipuçlarını verebilir mi? Ömer Faruk böyle bir imkânın var olduğunu düşünüyor. Bu yüzden “banka soymuş bir devrimci” ile “hırsızlık yapan bir çingenenin” karşılaşmasına dair Mister Fa’nın anlatısı kitabın belkemiğini oluşturuyor.

Mister Fa’nın anlatısında “profesyonel devrimci” olmuş, “banka kamulaştırma eylemine” katılmış, 12 Eylül’ün ardından asker ve polisten kaçmak için örgüte gitmek yerine İstanbul’a gitmeyi tercih etmiş biri olan Fa, İstanbul’da konup göçerek geçirdiği 30 yılın muhasebesini yapıyor. Bu anlatıda ve sonraki sayfalarda Mister Fa’nın yanı sıra *Yarabıçak*’ın “yazarı” yani birinci tekil şahsı ile yaşlı ve bilge muhalif, “Rakıyı Karanfille İçen Adam” da yer alıyor ve tartışıyor. Tartışan bu insanların karşısında varoluşlarındaki adı konmamış eksikliği temsil eden ve arzularına vücut kazandıran çingene kadınlar var: Fa’nın kaçak günlerinde sığındığı köşte karşılaşp bir rüyada gibi seviştiği hırsız ve Rakıyı Karanfille İçen Adamın evini çekip çeviren hayat yoldaşı çingene, Gülbahar hanım. Bütün bu kişilerin bir romanda değil de bir denemede buluşması boşuna değil: Ömer Faruk kafasındaki tartışmayı sahneye koymak istemiş. Bu yüzden bu kişiler birer roman kahramanı değil Ömer Faruk’un fikirlerinin taşıyıcısı. Okuru da tartışmaya katmak için yazar kendisini bölüp çoğaltarak çok sesli, uçu açık bir metin kaleme almış. Yapılan alıntılar, Oruç Aruoba’nın şiirleri, *Köprü Üstü Aşıklar*, Kim Ki Duk’un *Boş Ev*’indeki adam ile kadın, Melih Cevdet’in devrimci genci ile *Raziye*’si, kitabın anafikrine kanıt oluşturmak için değil, bu çok sesliliğe katkıda bulunmak için anlatıyı bölerek metne dahil olmuş.

Daha çok ihlal!

Yarabıçak’ın çoksesli kompozisyonunda, kitabın adındaki ikilemeyi metin boyunca sürdüren, biri “yerini yadırgayan şehirler”, diğeri “konağını arayan göçebeler” tarafından seslendirilen iki ana ezgiyi ayırt etmek mümkün. Armoniyi sağlayan ise metnin anafikri. Aslında bir anafikirden çok bir çağrıdan söz etmek doğru olur belki:

Yarabıçak, modern dünyanın insanı kodlayan, araçsallaştıran, hareketsiz bırakan, söze, bedene, eyleme sınırlar koyan iktidarına karşı, devleti, ordusu, önderleri, kahramanları, bankaları, borsaları, gökdelenleri ve mabetleri olmayan, sınırlara aldırış etmeden yürüyüp giden çingenelerden ilham alan yeni bir medeniyet arayışına çağırıyor okurunu. Bu arayışa engel olan yasakları tanımamaya, sınırları ihlal etmeye çağırıyor.

“İhlal çağrısı” radikal sol muhalif çevrelerden duymaya alışık olduğumuz ihtilal çağrısından farklı bir şey. Aynı kökten gelmelerine ve önceleri pek farklılaşmamış olmalarına rağmen, ihlal ve ihtilal kelimeleri devrimler çağında farklı anlamlar kazandı. Son iki yüzyıl içinde ihtilal siyasileşti, ihlal ise günlük hayatın içine çekildi. İhtilali Fransız devriminden, ihlali modern hukuk sisteminden bağımsız düşünmek mümkün değil artık. Öte yandan ihtilal akla, ihlal ise temel güdülere yaklaştı. İhtilalin bir yüzü katıksız isyan, bir yüzü ise tasarlanmış düzen yıkıcılığıdır; ihlal ise kuralı tanımama, sınırları yok sayma, yasayı ve yasağı çiğneme.

İhtilalin daha radikal bir içerik taşıdığı düşünülebilir. Ancak ihtilal kişinin hayatında bir ya da iki kez tanık olabileceği, belki de hiç yaşamayacağı tarihsel

dönüm ânıdır. İhtilalcinin bu âna hazırlık yaparak sürdürdüğü hayatı hesaplı kitaplı, sıkı kurallara bağlıdır çoğu zaman. Heyecanlı gençlik yılları ya da toplumsal kaynaşmanın yükseldiği dönemler bir yana, kendine özgü bir konformizmin kucağında geçer ihtilalcinin ömrü. (Ayrıksı tarihî kişiliklerin ve genç şehitlerin efsaneleştirilmesine ihtiyaç duyulması belki biraz da bu yüzdendir.)

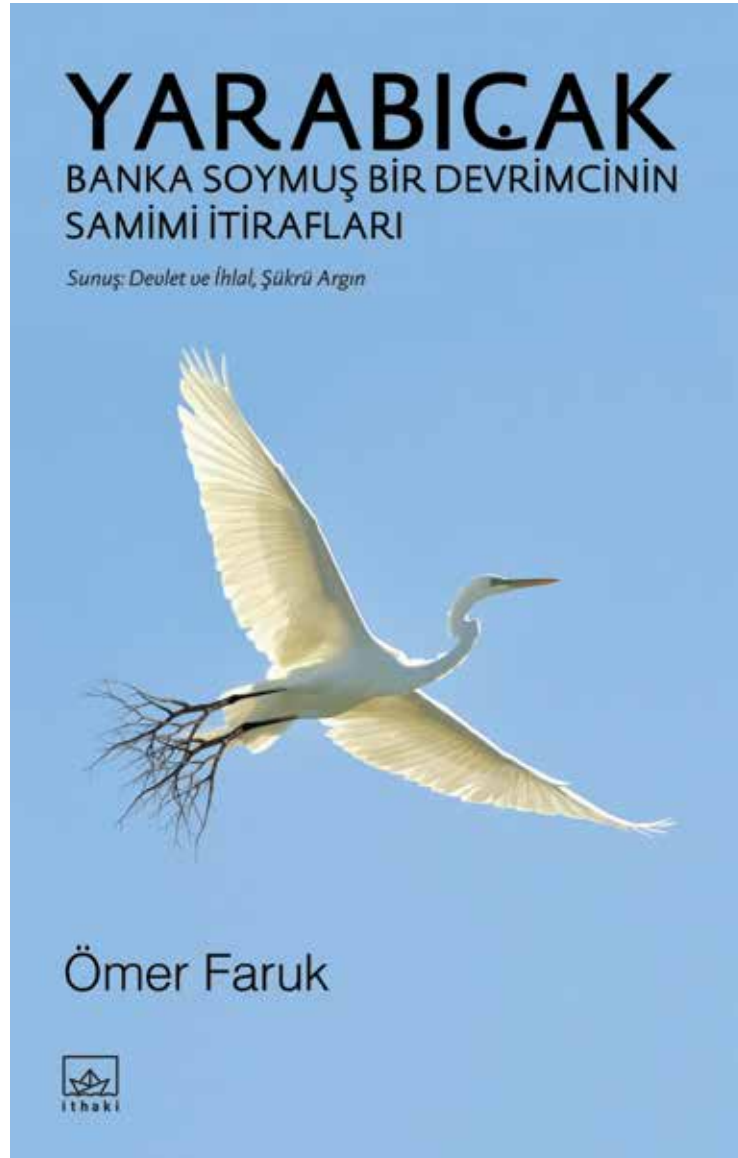
Gündelik hayatta irili ufaklı her türlü haksızlığa itiraza ve kerameti kendinden menkul bütün kuralları ihlale çağrı, ihtilal çağrısından daha mütevazı görünür. Ancak konformizme kapıları kapadığı ve kişisel hayatlarda daha radikal bir dönüşüme davet ettiği de görülmelidir.

İçeriğiyle, kaygısıyla, kurgusuyla *Yarabıçak* bir bildirge ya da çağrı metninin tam tersi olmak üzere kaleme alınmış olsa da bu davetin kitabı: Bedenlerimizi, fikirlerimizi ve maddî hayat şartlarımızı pençesinde tutan tahakkümü aşındırmak üzere daha çok ihlal! Ertelemeyen, hemen şimdi!

Davet hedefini bulur mu?

Yarabıçak bu daveti okuruna, yani tek tek insanlara yapıyor. Hedefinde yerleşik medeniyetin mağduru olanların tamamı, yani herkes var. Yine de, metnin tercihi böyle olmasa da, okurları çok büyük ölçüde yukarıda “ihtilalciler” olarak andığım devrimciler, sosyalistler, muhalifler olacak. Yani anlatıda kendilerinden söz edilen, polis takibinden kaçan siyasî mülteciler, seviştiği için örgütten atılmış şehir gerillaları, banka soymuş devrimciler ve hayat hikâyeleri daha az ilginç başka yoldaşlar. Bu doğal okur kitlesinin kitabı nasıl karşılayacağına ilişkin bir tahminim var.

Muhtemelen kitap beğenilecek ama tartışılmayacak. Düşündürecek ama düşündürdükleri pek dillendirilmeyecek. Böyle olmasını umarım, ama korkarım keyifle okunacak, sonra unutulmak istenecek. Nedeni açık: bütün alçakgönüllülüğüne, bir

tercihi dayatmaktan uzak oluşuna rağmen *Yarabıçak* verili durumu sorgulayan, soruları çoğaltan bir niteliğe sahip. Bu sorgulama okurun “kurulu düzenini”, devrimcilik ile uyum arasında kurmuş olduğu hassas dengeyi de tehdit ediyor. Zor elde edilmiş uyumunu, yerleşik düzenini tehdit altında hissedene okurun tepkisi tartışma davetini yok saymak ve kitabı unutmaya çalışmak olacaktır muhtemelen. Yazık; çünkü *Yarabıçak* itiraz edilmeyi, tartışılmayı hak eden bir metin.

Şehrin sınırlarında hayat

Ömer Faruk’un eleştirilerini ve özlemlerini paylaştım da *Yarabıçak*’ın çıkış noktasına itirazım var.

Yarabıçak, “arzu politikası”, “yersizyurtsuzlaşma”, “göçebe düşünce” gibi, bir ya da iki değil, onlarca keskin kenarı olan bir bıçağa benzeyen kavramlardan alıyor ilhamını. Deleuze ve Guattari’nin şekillendirdiği çok katmanlı, çok boyutlu ve çokça müphem hallerini bir yana bıraksak da, bu kavramların *Yarabıçak*’taki daha somut, daha anlaşılır ve kitabın amacına göre yorumlanmış hallerinin tartışmaya berraklık kazandıracak nitelikte olduğunu sanmıyorum. Bu kavramlardan kitapta türetilen pek çok fikre de katılmıyorum. Herhangi bir teorinin “yurt” ve “merkez” olduğu dönemin geride kaldığını düşünmüyorum

mesela; tersine her teorinin söz aldığı alanın merkezinden konuşmak zorunda olduğunu düşünüyorum. “Nedir?” sorusunun özcü, hiyerarşik ve dogmatik bir koda bağlanması gerektiğine ve düşünceyi taşıyıcısına indirgeyen “Kimdir?” sorusundan daha kıymetsiz olduğuna da inanmıyorum. Geleneksel felsefedeki (ve Büyük Anlatı’lardaki) “doğruluk”, “aşkınlık” ve “tanrısallık” arayışına mutlak olarak karşı çıkılması gerektiği fikrine itiraz ediyorum.

Bu soyut felsefi noktalar *Yarabıçak*’ın hareket noktası olduğu için önemli ama buradan nereye gidildiği daha önemli. Güzergâhtaki başka uğraklara, en önemlisi kitabın merkezindeki, göçebeliliğin yeni bir medeniyetin inşasındaki yerine ilişkin fikre de itirazım var. İki açıdan. Birincisi, hem hayat tarzı, hem yeni bir medeniyet arayışı, hem de fikir yolculuklarının çıkış noktası olarak tercihim yerleşiklikten yana. İkincisi, sınırları görmezden gelmenin, yok saymanın, atlayıp geçmenin değil, tersine hudut hatlarını arayıp bulmanın, sınır boylarına yerleşmenin, mayınlı ama bereketli topraklarda yaşam alanları oluşturma’nın daha büyük imkânlar taşıdığını düşünüyorum.

Yerleşik hayatın bir yüzünde aile, okul, şirket, devlet, sınırlar, yasalar ve yasaklar varsa, arka yüzünde de refah, sağlık,

bilim, sanat ve felsefe var. İnce-lik, nezaket ve hoşgörü, “ötekilerle” birlikte yaşama kültürü var. Gündelik hayatta dolaysız şiddetin gerilemesi, savaş teknolojisindeki akıl almaz gelişmeye ve süregiden savaşımlara rağmen bugünün insanının şiddet sonucu hayatını kaybetmesi riskinin avcı toplayıcı göçebe hemcinslerinden çok daha düşük olması var. Bunların ötesinde bir nokta daha var: İnsanı geri dönüşsüz bir biçimde şekillendirmiş, bu gün ne ise o hâle getirmiş olan da yerleşik hayat. Yeni bir medeniyet düşünün kurgulanmış bir ideal tip üzerinden değil, toplumsal ilişkileri, hayattan beklentileri ve zaaflarıyla yaşayan insanlar üzerinden tartışılması yerinde olacağına inanıyorum.

Öte yandan, yakın zamana kadar nüfusun ezici çoğunluğu köylerde yaşamış olsa da, yerleşik hayatı belirleyen binlerce yıl önce ortaya çıkmalarından bu yana şehirler. Bizzat medeniyet kelimesinin etimolojisinin de ima ettiği gibi, yeni bir medeniyet ancak şehirde yeşerebilir. Şehir-karşıtı bir medeniyet tasavvuru için bile bu böyle. Öteki ile, farklı olanla karşılaşmanın, melezleşme imkânlarının, yoklanacak sınırların mekânı şehirlerdir. “Evden dışarı adım atmadan da gerçekleşebilecek göçebe düşünce” deyişindeki mecazî kullanımın farkında olarak, “şehirli” kelimesini de benzer şekilde

kullandığının altını çizerek tekrarlayayım: Göçebenin heybesine sığamayacak miktarda maddî ve fikrî zenginlik ancak şehirde üretilir. İhlalin de, ihtilalinin de mekânı şehirdir.

Düşünen metin

İtirazlarımı ayrıntılandırarak sürdürebilirim. Ama bu itirazlara rağmen *Yarabıçak*’ı neden değerli bulduğumu, kitabı neden tanıttığımı ve tartışılmasını istediğimi ortaya koymayı daha önemli buluyorum.

Birincisi, farklı ön kabullerden hareket etse ve farklı bir güzergâhta dolaşsa da, yazarın bu yolculuğunda gördükleri ve göstermek istedikleri özgürlük ve eşitlik arayışında olan herkesi ilgilendiriyor. Özgürlük ve eşitlik idealleri arasındaki gerilimi fark eden, bunu dert edinen ama yine de arayışlarını sürdürenleri daha da çok ilgilendiriyor.

İkincisi, *Yarabıçak* alışıldık ezberleri, kalıpları elinin tersiyle itiyor ve anayoldan çıkmaya çağırıyor. Ancak işaret ettiği patikalar için “asıl doğru yol budur” demekten büyük bir özen ve alçakgönüllülükle kaçınıyor; dolayısıyla hakiki bir tartışmaya zemin sunuyor.

Üçüncüsü, bütün kodlarıyla hem düzenin, hem de düzene karşı muhalefetin zihinlere ve bedenlere vurduğu kilitleri konu edinerek düzen içinde - düzene karşı birey olarak varoluşu sorguluyor.

Dördüncüsü, *Yarabıçak* zihinsel, örgütsel ve kişisel konformizme karşı yeni ve özgürlükçü bir sol anlayış için ihtiyaç duyulan anarşizm aşısını içinde barındırıyor.

Ve nihayet, neredeyse imza gibi yazılarının sonuna yerleştirdiği, “Bu deneme sınırlı bir zihinsel kapasitenin ürünüdür. Ve hata yapmayı göze alarak kaleme alınmıştır” sözlerini Ömer Faruk bu kitabın sonunda da tekrarlıyor ama *Yarabıçak* her cümlesi özenle kurulmuş bir kitap. Sınır çizmeyen, sorgulayan, soruları çoğaltan, düşünen bir metin. Düşünüyor ve düşündürüyor. ▼

MALEVİCH LONDRA'DA

**Londra'da
2014 sonunda
Tate Modern
sanat
galerisinde
çarpıcı bir
Kazimir
Malevich
sergisi
gerçekleşti.**

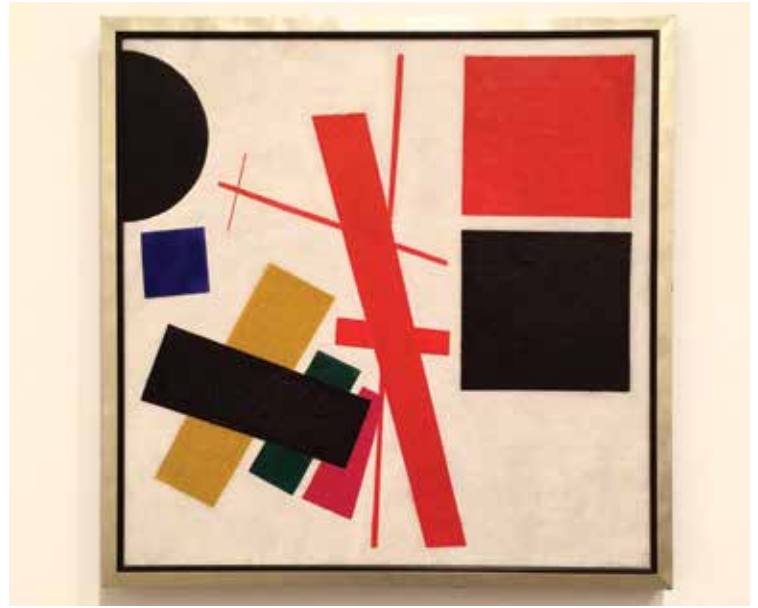
Malevich, 1879'da Kiev yakınlarında doğdu. Stalin'in toplama kamplarından birindeyken kanser teşhisi kondu ve 1935'te öldü. Ömrü boyunca devrimci bir ressam, yenilikçi ve öğretmen idi.

Malevich, 1905 devriminden bir yıl önce Moskova'ya giden sanat okuluna başladı. Yirminci yüzyılın başlangıcında Rusya'nın ana akım sanat dünyasından dışlanan ve Çarlığın boğucu baskısına karşı isyan eden genç sanatçıların kuşağına dahil oldu.

İlk olarak Batı Avrupalı ressam-lardan, özellikle de Cézanne ve Kübistlerden etkilendi. Zaman içinde sanatına belirgin olarak Rus unsurlar ve "köylü" sanat geleneğinin unsurları girmeye başladı. Resminin kökleri suyunu Rusya'nın emekçi kitlelerinin yaşamından alır. Kübist tarzda verdiği eserler nefes kesicidir.

Savaş başladığında, 1914'te küçük bir tablo üzerinde çalışırken aniden durur ve tabloyu siyaha boyar. Bu, Malevich'in yaptığı beyaz fon üzerine siyah karelerin ilki olur. Savaşa sürüklenmiş bir dünyanın sanat geleneğini reddetmektedir. Bu noktadan sonra eserleri soyutlaşır; perspektiften ve naratiften vazgeçer; tuvalin belirlediği alan içinde şekillerin birbirleriyle ilişkisi üzerine yoğunlaşır.

Bu eserler savaş yıllarının Rusya'sında olduğu kadar

günümüzde de çarpıcılıklarından ve yenilikçiliklerinden hiçbir şey kaybetmiş değil. Batı sanatının yapılarından kendini kurtardıktan sonra, bu dönemde şaşırtıcı sayıda resim üretir. Ama döneme simgesel Siyah Kare damgasını vurur. Bu sanatsal kara delikten geçerek Malevich 1917 devriminin hemen öncesine yolculuk eder ve orada siyah kare beyaz kareye dönüşür — karanlıktan aydınlık doğar.

Devrimi izleyen iç savaş ve

tarifsiz acılar döneminde Malevich devlet okullarında sanat öğretmenliği yapar. Serginin bu salonu ansızın Malevich'in yanı sıra başka sanatçılarla dolar. Sanat kolektifleşmiştir. Duvarlarda El Lissitzky, Lyubov Popova ve Süprematizm akımının diğer devleri de yer alır.

Sergi, karşı devrim yıllarını ve bürokrasinin avangard sanatçılara karşı açtığı savaşı da belgeliyor. Bu yıllarda Malevich yalnızlaşıyor, ders verdiği okul kapatılıyor.

Soyut resmi bırakıp bürokrasinin kabul edilir bulacağı resimler yapıyor. Bunlar da kabul görmüyor. Sonra bir tür sosyalist gerçekçiliği deniyor. Ama yine teslim olmuş değil; cezaevine giriyor. Tabloları da giderek trajikleşiyor.

Sergideki son tablolardan biri devrime öncülük eden işçilerinden birini gösteriyor. Yüzünde hiç renk yok - adeta bir ceset. Devrim artık bitmiş. Cenazesine katılanlar yakalarına küçük siyah bir kare takmıştı. ▼

BLACK MIRROR VE FOUCAULT'NUN BÜYÜK KAPATILMA'SI

Keyif verici olanla rahatsız edici olan arası bir şey.

Abdulhalim Karaosmanoğlu

Hayatım boyunca birçok jüri ile başa çıktım. Başa çıktım diyorum, çünkü jüriler bize hayatın anlamını sorgulatan göt ağrılarıdır. Bir proleter aile çocuğu olarak elitlerin dünyasında akademik kariyer yapmaya karar verdiğinizde, bugüne kadar geçtiğiniz bütün zorlu sınavlara rağmen nasıl hayatta kalabildiğinizi duymak istemez jüri. Bu sınavlara girecek parayı ne şekilde bulduğunuzla ilgilenmez. Onlar “Kimleri okudun?” diye sorarlar. Sana düşen görev onlara ne kadar bilgin olduğunu ispat etmektir. Hakikatle başa çıkamayıp, delirdiğinde bir başka jüri çıkar karşına. Bu sefer akli vesayetini kaybetmemek için bütün bir heyeti ikna etmen gerekir. “Benim hakemli dergilerde yayımlanmış makelelerim var!” desen de nafiye, onlar cumhurbaşkanımızın

kim olduğunu öğrenmek istiyordur. Hayat bu ya, senden daha şansız olanları vardır: bütün bu sınavları “yetmiş milyon önünde” vermesi gereken “reality” karakteri vardır. Bütün bu sınavların sonucunda ise jüri, devletine yararlı bir birey olup olmayacağına karar verir.

Bu tarz senin Acun!

Serbest piyasa ekonomisi sayesinde yurdumuza Batı'dan ithal edilen reality sprogramları bize hakikatin simülasyonunu vadeder. Tıpkı akademide olduğu gibi, yarışmacılar konuya ne kadar hakim olduklarını ispat edebilmek için birbirleri ile mücadele etmek zorundadırlar. Bu yarış, kendi sosyopatlarını yaratacaktır. Dersi dinlemediği için sınıf arkadaşına saldıran sosyopatın televizyondaki yansıması şık olmadığı için yarışma arkadaşını aşağılayan kadındır.

Her iki mecrada da jürinin tavrı size atacağı o meşhur surat ifadesinde gizlidir. Her iki jüri de, sizin yarışmada kullanacağınız kostümleri ya da okumanız gereken kitapları hangi parayla aldığınızla hiç ilgilenmez.

Devletin düzenlediği bu sınavda elbette ki herkes için yeterli kadro mevcut değildir. Aramızdan bazıları elenerek, hastanelere ya da hapishanelere kapatılacaktır. Eğer sosyal medyada takip edildiğinize inanıyorsanız, birilerinin sizi sürekli izlediğini düşünüyorsanız, birilerinin sizin üzerinizde sosyal deney yaptığını eminseniz, sizi acil servise götürmeye çalışan anneniz sivil polis, herkes istisnasız bu reality şovun içindeyse, beyninize çip takılmışsa, bütün siyasî pankartların artık bir anlamı varsa, hayatın bir anlamı varsa ve bununla başa çıkamıyorsanız kapatılacağınız yer akıl

hastanesi olur. Nietzsche'ye göre “hayatın gerçek anlamı onunla baş edemeyeceğimiz kadar deşettir.” Bana göre ise delilik hakikate ermek ve bununla başa çıkamamaktır. Bu durumda size oyalanmak için televizyonu açmak düşer.

Black Mirror

Ben jürileri aşım, doktor tavsiyesiyle televizyonu açtığımda bu diziyle karşılaştım. 2011 yılında çekilmeye başlanan İngiliz yapımı “hayatın ve teknolojinin karanlık tarafını konu alan” bilimkurgu dizisi her sezonda birbirinden bağımsız üç bölümden oluşuyor. Dizinin yaratıcısı Charlie Brooker, *The Guardian*'a verdiği mülakatta şöyle diyor: “Eğer teknoloji bir ilaçsa, yan etkileri neler? Black Mirror keyif verici olanla rahatsız edici olan arası bir şey.”

Panopticon

Dizide beni en çok etkileyen şey ikinci bölümde ontolojik bir tartışma başlatmış olması. Spoiler vermemeye gayret göstererek ikinci bölümü anlatmaya çalışacağım. Çok da uzak olmayan bir gelecekte tüm insanlık doğadan oldukça uzak bir tesise kapatılmıştır. Hapishanedeler mi yoksa hayatın kendisi mi bu, ayırt etmek oldukça zordur.

Herkes hayatını idame ettireceği parayı kazanmak için pedal çevirerek enerji üretmek zorundadır. Üretilen enerji kim için nerede hangi amaçla kullanılmaktadır, bilinmez. Eğer enerji tesiste kullanılan teknolojik aygıtlar için üretiliyorsa, insanlık her zamanki gibi büyük bir girdabın içindedir. Pedal çevirmekten kurtulmanın tek yolu

ünlü olmaktır. Ünlü olmak için daha çok pedal çevirmeli, daha çok reklam izlemeli, dev ekranlardan dayatılan pornografik imgeleri gözünüzü kırpmadan izlemeli ve yeterli puanı biriktirdiğinizde jürinin karşısına çıkıp yeteneğinizi konuşturmalısınız. Tesisteki birçok insan para kazanıp tüketmeye, hayatı sorgulamamaya meyilliyken, siyah

kahramanımız düzenden rahatsızdır.

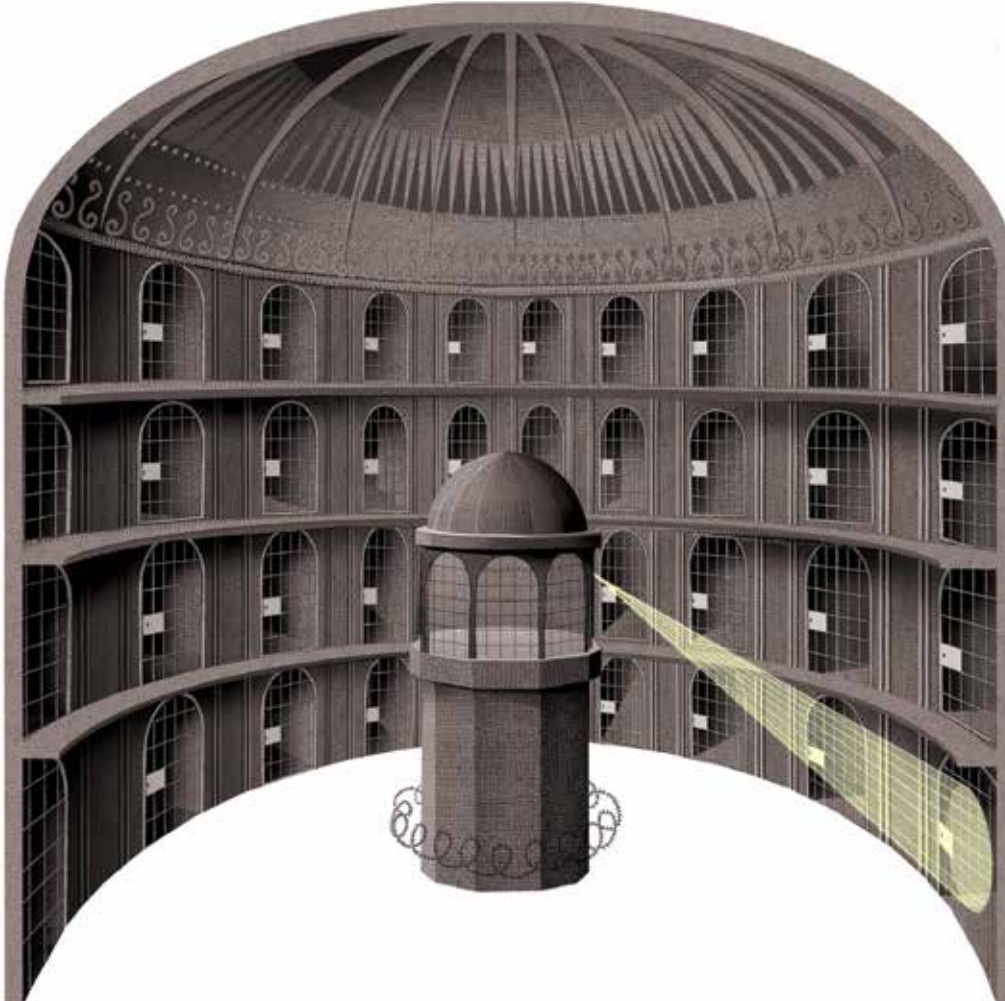
Büyük Kapatılma

Bu kısım mealen “Biz o derste Foucault okuyacağız, sen anlamazsın...” diyen jüri başkanına ithaf edilmiştir.

Dizinin ikinci bölümünü izlerken aklımda Foucault’nun *Büyük Kapatılma*’sı vardı. Ne anlatıyordu Foucault *Büyük Kapatılma*’da? Paris’te 17. yüzyılda bir hastane kurulur. Birçok insan bu hastaneye kapatılmak üzere gözaltına alınır. Fakat hastanenin tıbbî hiçbir amacı yoktur. Hastaneye kapatılanlar deliler, hastalar, engelliler, eşcinseller ve proleterya’dır. Kapatılma sayesinde olası bir ekonomik krizde aç kalan çapulcuların isyan etmesi önlenir ve ayrıca ekonomik krizin ardından çapulcular ucuz iş gücü olarak kullanılır. İktidarlar, Panopticon ile kendi ütopyalarını gerçekleştirir: Panopticon, halka biçiminde, ortasında bir avlu ve gözetleme kulesi bulunan bir yapıdır. Halkanın içerisinde içeri ve dışarı doğru bakan hücreler bulunur. Hücrelerde ise mahkûmlar bulunur. Merkezî kule her bir hücreyi gözetler ama kimse onu göremez. Bu mimarî yapı gerçekte olmasa bile, disiplin denilen şey bu yapının içselleştirilmişidir. Mahkûmlar her zaman gözetleniyormuşçasına kontrollü davranmak zorundadır. Böylelikle iktidar, toplumu baskı altına alır. Artık hepimiz, hücrelerimizde sistem tarafından kontrol altına alınmış durumdayızdır. Dünya, yöneticileri psikologlar ve halkı da hastalar olan büyük bir tımarhanedir artık.

Sonuç yerine

Tımarhane kaçınılmaz bir lubunyanın aforizmalarıydı okuduğunuz. Kendine hayrı olmasa da size jüri karşısında iyi çocuğu oynamamanızı, devlet dersini bir daha hiç almamak üzere transkriptinizden çıkarmanızı ve kendi hakikatinizi yaratmanızı tavsiye ediyor. Matriksten çıkışlar için tekrar edin: Bir devlet yok. Bir devlet yok. Naninaninaninaninani... ▼

ZOMBİLER KAZANACAK

Dünya
çöküyor,
ne devlet,
ne silahlı
kuvvetler, ne
eğitim kalıyor.

Atilla Dirim

Son dönemde kurulu düzenin yerle bir olduğu ve insanlığın en büyük düşmanı olan zombilere karşı ölüm-kalım mücadelesi verdiği film ve diziler yine patlama yaptı. ‘The Walking Dead’ ve ‘Z-Nation’ bu dizilerin en bilinenleri arasında. Yaşadığımız dünya altüst olmuş, elektrik olmadığı için hiçbir şey çalışmıyor, üretim durma noktasına gelmiş, yönetenler eskiden bu yana süregeldiği gibi yönetemediği gibi, yönetilenlerin de eskiden olduğu gibi yönetilmeye hiç mi hiç niyeti yok. Aralarında sınıf, ırk, dil, din, cinsiyet gibi kavramları gözetmeyen zombi kitleleri, bize ne kadar dehşet verici olarak yansıtılmaya

çalışılırsa çalışılsın, aslında sınıfsız ve sömürsüz bir dünya kurmak için harekete geçiyorlar.

Kıyamet ve sonrası

Zombi filmleri büyük ölçüde bir kıyamet sahnesiyle başlıyor. Her şey yolunda giderken, yani savaşlar, ırkçılık, açlık, iklim değişikliği, yoksulluk ve zenginlik, sınıflar ve sömürü, kısacası kapitalizm dünyayı kasıp kavururken, bir anda bir yerde, genellikle dev şirket gökdelenlerinin gölgesindeki bir büyük şehirde, görünürde hiçbir sebep yokken birileri birilerini ısırma-ya başlıyor, her ısırılan bir başkasının peşinden koşmaya, onu da ısırma-ya çalışmaya başlıyor. Isırılanlar hastalanıyor, ölüyor ve başkalarını ısırma-ya/yemeye

hazır birer zombi olarak tekrar diriliyor.

Bu şekilde birbirini “örgütleyen” sayısız zombiyi, bir yerlere sığınarak hayatta kalmaya çalışan insanları kovalarken buluyoruz. Çok kısa bir sürede bildiğimiz dünya çöküyor, ne devlet, ne silahlı kuvvetler, ne eğitim kalıyor. Hayatta kalmayı başaranlar, bir yandan avcı-toplayıcılık, öte yandan küçük ölçekli tarım yaparak karınlarını doyurmaya çalışırken, diğer insan gruplarına karşı yağma seferleri de düzenliyorlar. Grupların içinde hiyerarşi kaçınılmaz oluyor; daha güçlü ve otoriter bireyler, grubun yöneticiliğini yapmaya başlıyor. Zaten gruplar güçlü bireylerden oluşuyor; zayıf kişiler “doğal seçilimle” ölmeye

ya da zombilere yem olmaya, zombileşmeye mahkûm durumda. Gruplar bir yanda kendi içlerinde birbirleriyle rekabet ederken, öte yanda diğer gruplarla rekabet ediyor. Bu rekabet nedeniyle, zombilerin aksine, bir arada ve örgütlü mücadele etme imkânları sınırlı seviyede kalıyor. İşin aslı, soylarını ortadan kaldırmak için zombilere bile gerek yok; bu işi kendi başlarına daha güvenilir bir şekilde gerçekleştiriyorlar.

Zombi cephesi

İnsanlar böyleyken, zombi cephesinde ise özünde yeni bir dünya talebi görüyoruz. Zombilerin temel özelliği, son derece eşitlikçi olmaları. Yemek yerken dahi aralarında sınıf farkı ve

hiyerarşi yok. Hiç biri yanında-kinin ten rengini, konuştuğu dili sorgulamıyor. Aralarında rekabet olmadığı için, birlikte hareket etme yeteneğine sahip-ler. Bu da yaşayanlar karşısında en önemli avantajlarını oluşturuyor.

Zombiler sadece mevcut doğal kaynakları kullanıyor. Doğayı tahrip etmiyor, ağaçları kesmiyor, suları kirletmiyor, sanayi üretiminde bulunmadıkları için etrafa zehir saçmıyor. Artık değer biriktirmek gibi bir derterli olmadığı için, fazla ürünü depolayacak kilitli kapılı dev tesislere ihtiyaç duymuyorlar. Miras bırakacak bir şeyleri olmadığı için aile kurumuna da ihtiyaç duymuyorlar; sosyal sınıfları olmadığı için devlete de ihtiyaç duymuyorlar. Yaşayanlara göre çok daha makul ve kabul edilebilir bir hayat sürdükleri söyle-nebilir.

Sınıfsız ve sömürsüz dünya

Bütün bunlar sadece beyaz perdede seyrettiğimiz bir kur-gu mu? Zombiler hayal ürünü mü, yoksa gerçekten varlar mı?

Aramızda yaşıyor, bizleri ısırmak üzere doğru ânın gelmesini mi kolluyorlar?

Korku filmleri söz konusu olduğunda akla ilk gelen isim olan George A. Romero, “Yaşayan Ölümler” dizisinin “Survival of the Dead” (Ölümlerin Kurtuluşu) başlıklı altıncı bölümünde toplumsal sınıfların arasındaki uçurumları ve sosyal ilişkilerin kopuşunu ele alıyor. Zombiler, toplumsal sınıfların alt katmanlarına karşılık geliyor. İşçiler, ezilenler, yoksullar, eşcinseller, ötekiler... Emeklerini satarak yaşamak zorunda olan milyonlarca insan, aralarında uzlaşmaz sınıf çelişkilerinin bulunduğu egemenleri, sermaye sahiplerini, şirketleri, devletleri ölesiye korkutuyor. Zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayan, bu yüzden de aralarındaki rekabet ilişkisi asgari seviyede bulunan işçiler, “yaşayanlar” için en büyük tehdit. Birinin varlık nedeni, öbürünün yokluk nedeni.

Daha da tuhafı, toplumdaki sınıfların varlığı, zombilerin sayısını her geçen gün artırıyor, “yaşayanlar” için dünyayı daha da tehlikeli bir yer haline getiriyor.

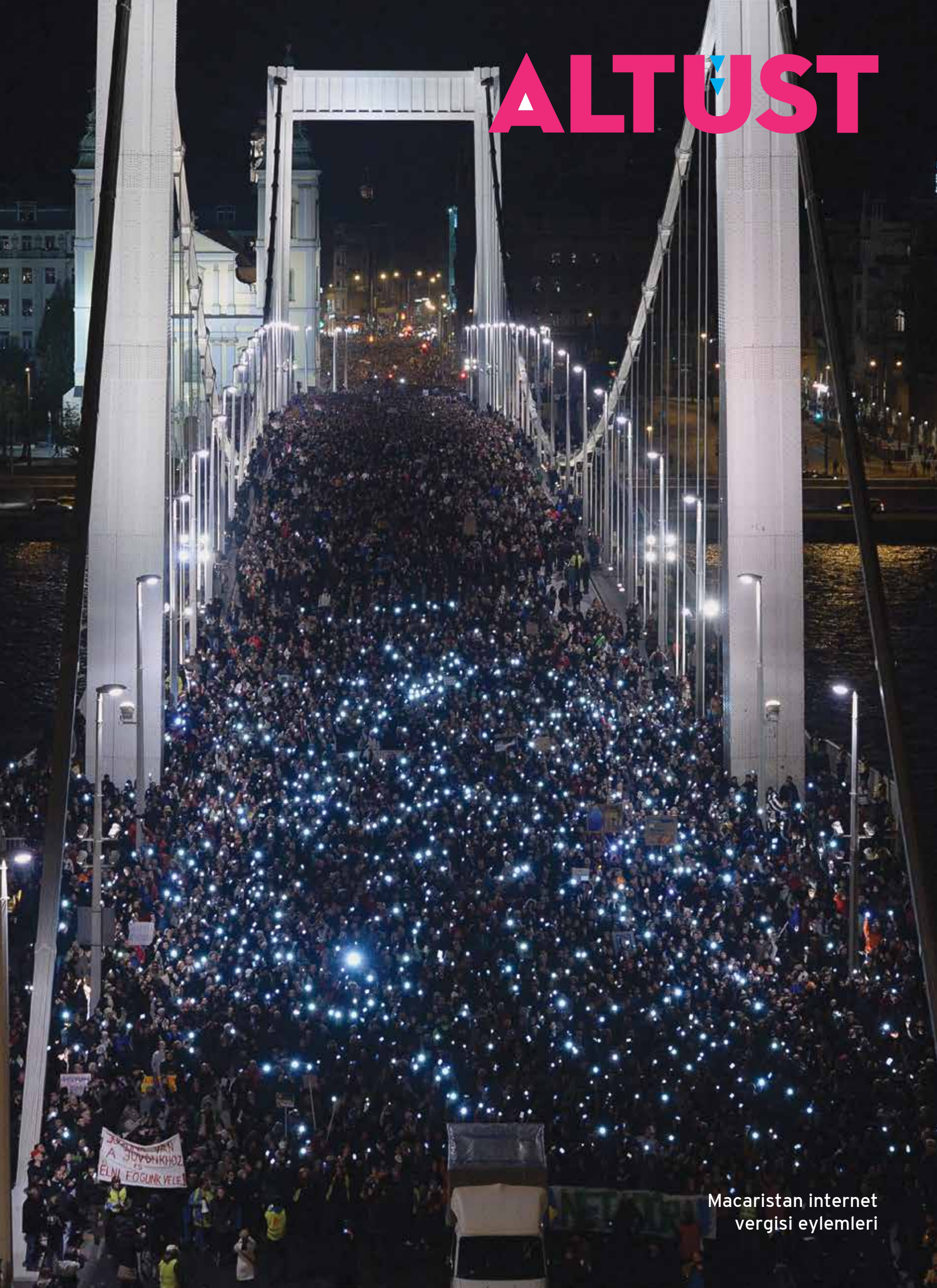

Hemen her gün dünyanın herhangi bir yerinde zombilerin ayaklanmasına tanık oluyoruz. Kimi zaman ABD’de kapitalizm karşıtı bir ayaklanmada karşımıza çıkıyorlar, kimi zaman İspanya’da sosyal kesintilere karşı mücadele ederken, Hong Kong’da antidemokratik seçim sistemine isyan ederken, Gezi parkında üç beş ağacı kurtarmaya çalışırken ya da Yatağan Termik Santrali’nde özelleştirmeye karşı direnirken.

Sınıfların varlığı bir yandan “yaşayanların” sonunu hazırlarken, öte yandan zombilerin

sınıfsız ve sömürsüz bir dünya mücadelesini güçlendiriyor. Bakmayın filmlerde zombilerin kan döküp insan yemesine, dünyanın bütün zombileri birleştiğinde daha güzel bir dünyaya uzanan yolun kapısı, bir damla bile kan dökülmeden, ardına kadar açılacak. ▼

ALTUST

Macaristan internet
vergisi eylemleri